

Doktorandusz tanulmányok 5.

A SOKOLDALÚSÁG OKÁN

*Doktorandusz tanulmányok a Pázmány
jogászképzésének 25. tanévében*

Szerkesztette:
BÁNDI GYULA

PÁZMÁNY PRESS

A sokoldalúság okán
Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. tanévében

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

DOKTORANDUSZ TANULMÁNYOK 5.
Sorozatszerkesztő: *Bándi Gyula*

A SOKOLDALÚSÁG OKÁN
*Doktorandusz tanulmányok a Pázmány
jogászképzésének 25. tanévében*

Szerkesztette:
BÁNDI GYULA

PÁZMÁNY PRESS
Budapest
2020

© Szerkesztő, szerzők, 2020
© PPKE JÁK, 2020

ISSN 2064-4078

ISBN 978-963-308-390-1 (online, pdf)

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Szerkesztés, tördelés: Szakaliné Szeder Andrea

A kötet csak elektronikus formában (letölthető pdf-állomány) jelent meg.

TARTALOM

Előszó	7
BENDA Vivien Az elmúlt 25 év soft law tartalmú dokumentumai a nemzetközi környezetjog terén	9
CSAPUCHA Bernadett A kiskorúak fokozott büntetőjogi védelmének megteremtése érdekében tett jogalkotói törekvések	25
DRÓCSA Izabella „Bűncselekményt [...] vélt hazafiságból sem szabad elkövetni.” Az oktobrista miniszterek nemzetragalmazási pererei	33
GYULAY Dániel Gondolatok a becsületsértés szabálysértési alakzatáról	57
KOVÁCS Krisztián A magyar fizetéseképtelenségi jog története a rendszerváltástól napjainkig	69
LIKTOR Zoltán Attila „Hat menyegző, négy testamentum” – A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának „egysége” a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében	83
MANHERTZ Tamás István Az alkotmányos büntetőjog fogalmának alakulása az alkotmánybíróság határozataiban	101
NECZ Dániel Az újságírói adatkezelés negyed évszázada és eljövendő kihívásai	117

SZIGETI Imola	
A beismerés jelentősége az eljárás gyorsításának körében, különös tekintettel az egyezségre és az előkészítő ülésre	135
SZITA Natasa	
A felmondás szabályozása az elmúlt 30 évben – Különös tekintettel a munkáltató működésével összefüggő indokra.....	145
VÉGER Alexandra	
Az elítélt alapjogainak megjelenése a büntetés-végrehajtásban.....	163

ELŐSZÓ

Egy jogászképzés akkor válik teljessé, ha az alap- és mesterképzés (ami esetükben egybeesik) mellett a doktori képzés is megindul, lehetőséget adva a tanulmányok magasabb szinten történő folytatására. A Pázmány jogászképzése immár 25 éve indult, és mintaszerűnek mondható, hogy amint az első végzős évfolyam diplomát kapott, elkezdődhetett a doktori képzés is, ami így 20. éve folyik a Jog- és Államtudományi Kar kebelén. Kettős évfordulót köszönhetünk a 2019/20-as tanévben.

A felvi.hu a doktori képzésről így nyilatkozik: „Nevezhetjük akár az »oktatói piramis csúcsának« is. Ma már nemcsak az akadémiai tudósok utánpótlását jelentik a doktorandusz hallgatók, hanem sokan közülük a kutatás-fejlesztés területén dolgozva érnek sikereket a végzés után. A doktori képzés (PhD) a legmagasabb szintű posztgraduális képzés, amelynek célja a tudományos ismeretek bővítése, a hallgatók felkészítése az első tudományos (a doktori) fokozat megszerzésére.”

A doktori képzésben a doktorandusz a témavezető irányítása alatt, de elsősorban saját erőfeszítése, munkája révén elmélyül választott kutatási területének vizsgálatában. E kutatási területek jelentősen diverzifikálnak, követve a jogászképzés ugyancsak széles spektrumot átfogó tanulmányi éveit, azokból kiindulva, azok alapján, de a jogászképzés általánosságához képest jelentős specifikumokat felmutatva. Ez a kötet csak ízelítő, távolról sem teljes kép, de rápillantást enged a doktori képzésre is.

A doktori képzés sokszínűsége, a kutatási területek különbségei jól érzékelhetők a kötetben, és a kutatói színvonal sem hagy kívánnivalót maga után. Mindezekért úgy gondoljuk, egy ilyen szép – sőt két ilyen szép! – évfordulót úgy lehet méltóképpen köszönteni, ünnepelni, ha bemutatjuk, miért is volt érdemes 25/20 éve az adott képzést elindítani. Nem másért, mint azért, hogy legyen eredménye, legyen hatása, büszkék lehessünk rá: hogy itt tanítunk, itt kutatunk, itt végzünk, itt tanulunk. És a folyamat teljes, büszkék lehetünk rá!

2020. június hó

BÁNDI Gyula
a PPKÉ JÁK Doktori Iskolájának
vezetője

AZ ELMÚLT 25 ÉV SOFT LAW TARTALMÚ DOKUMENTUMAI A NEMZETKÖZI KÖRNYEZETJOG TERÉN¹

BENDA Vivien

1. Bevezetés

Ha visszatekintünk az elmúlt 25 évre, valamint azt megelőző néhány évre, láthatjuk, hogy a környezetjog területén született szabályok, a kulcsfontosságú 1992-es Rio de Janeiróban tartott csúcsot követően új lendületet kaptak. Igaz ez azokra a dokumentumokra is, amelyek részben, vagy egészben nem rendelkeznek a szó klasszikus értelmében vett jogi kötőerővel. Jelen tanulmányban az Egyesült Nemzetek égisze alatt született úgynevezett *soft law*² dokumentumokat fogjuk áttekinteni, valamint egymással összevetni, tekintettel a dokumentumok hatására a jogi kötelező erővel rendelkező nemzetközi környezetjogi eszközökre. Ez egyrészt a jelenlegi időszakhoz köthető Fenntartható Fejlődési Célokkal járó esetleges további perspektívák miatt is fontos, másrészt alátámasztható ezáltal a fent említett nemzetközi jogi eszközök valódi jelentősége. Mindezek elvégzéséhez először elengedhetetlen a *soft law* dokumentumok néhány fogalmi meghatározásának, valamint fő jellemzőinek általános vizsgálata.

2. Mi is az a *soft law*?

A magyarul talán leginkább ‘puha jogként’ fordítható kifejezés egy *heterogén* és igen vegyes megítélésű kategóriának tekinthető, melybe több szempontból is

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-PPKE-80 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² *Soft law* vagy *soft law* tartalmú dokumentumok alatt tartalmi értelemben vett kategóriát értünk, fő jellemzőként a jogi kötőerő hiányát értve.

vizsgálatra érdemes dokumentumok sorolhatók. A következőkben elsősorban a nemzetközi jog területén megjelenő *soft law* tartalmú dokumentumokat, valamint az ahhoz kapcsolódó fogalmakat vizsgáljuk meg. Ahhoz, hogy a feltett kérdésre válaszolni tudjunk, elkerülhetetlen a klasszikus nemzetközi jogforrások és a jogirodalomban fellelhető *soft law* fogalmak rövid áttekintése.

Kezdetnek negatív körül határolással kiindulhatunk a nemzetközi jog klaszszikus jogforrásaiból, melyek a körébe egyértelműen nem tartoznak *soft law* dokumentumok. A Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. és 59. cikk értelmében ide sorolhatjuk a nemzetközi szerződéseket, a nemzetközi szokásjogot, a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket, valamint a méltányosságot, míg a bírói döntések, valamint a nemzetek kiemelkedő tudósainak tanításait a jogszabályok értelmezésének segédeszközeként tekinti.³ Kovács Péter a jogforrások körébe sorolta az államok egyoldalú kötelezettségvállalását, illetve bizonyos nemzetközi szervezetek bizonyos határozatait.⁴ Látható, hogy e keretbe a *soft law* tartalmú nemzetközi dokumentumok alapvetően nem sorolhatók be, ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy bizonyos nemzetközi szerződések esetén elképzelhető, hogy bár alapvetően kötelező jellegűek, tartalmaznak olyan klauzulákat, amelyek *soft law*-nak tekinthetők, mint azt a későbbiekben látni is fogjuk.

Shaw szerint e dokumentumok nem tekinthetők jognak, ugyanakkor elismeri hatásukat a tekintetben, hogy a kialakult magatartási mintákból elvezethetnek jogi normává válásig.⁵ Quoc Dinh, Dailier, Pellet és Kovács közös munkájában egyeztetett nem szerződési természetű aktusoknak nevezik, amelyek nem kötelezők, nem peresíthetők, megsértésük nem idézi fel az állam felelősségét, ugyanakkor van joghatásuk, így például a jóhiszemű teljesítés esetén vagy azzal, hogy hozzájárulnak a szokásjog kialakulásához.⁶ Az egyeztetett nem szerződési természetű aktusok meghatározás pozitívuma, hogy kifejezi az adott dokumentum mögött álló szándékot, azt hogy nem ad hoc jelleggel jön létre, amit a későbbi áttekintés is alátámaszt, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja a nem szerződési jellegű, kötelező nemzetközi jogforrásoktól való elhatárolást.

Bruhács János szerint e dokumentumoknak két nagyobb megnyilvánulási formája van: a nemzetközi szervezetek és konferenciák hivatalos határozatait,

³ A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai. II. Fejezet. 38. cikk, III. Fejezet 59. cikk.

⁴ Kovács Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 41–42.

⁵ Malcolm N. Shaw: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 92–94.

⁶ Nguyen Quoc Dinh – Patrick Dailier – Alain Pellet – Kovács Péter: *Nemzetközi jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 200–202.

valamint a nemzetközi szerződések bizonytalan normativitású klauzulákkal.⁷ Kardos Gábornál hasonló felosztást figyelhetünk meg, amikor megkülönbözteti a jogilag nem kötelező nemzetközi dokumentumokat, mint például a Nemzetközi Valutaalappal kötött készenléti hitelmegállapodásokat, illetve azt az esetet, amikor a jogilag kötelező megállapodás valamely rendelkezésének normatív tartalma szándékosan bizonytalan, erre példának hozza az 1963-as bizonyos nukleáris fegyverkísérleteket betiltó egyezmény IV. cikkét,⁸ mely lehetővé teszi a 'rendkívüli körülményeken' alapuló kilépési lehetőséget, anélkül, hogy meghatározná mit ért ez alatt.⁹

Ha ki akarjuk emelni a *soft law* dokumentumok fő jellemzőit a következő megállapításokat tehetjük. Egyrészt alá kell húznunk, hogy nem kötelezők jogi értelemben véve, ugyanakkor számos esetben erőteljes hatást gyakorolhatnak. Lowe szerint alkalmasak arra, hogy az ésszerű és megfelelő állami magatartást alakítsák, különösen például az ENSZ Közgyűlésének határozatai, ugyanakkor elveti a kötelező szerződések nem egyértelmű tartalma tekintetében a *soft law* használatát, mivel véleménye szerint azok olyan formában is köteleznek, illetve előfordulhat, hogy nem a megalkotáskor, hanem később válik homályossá a tartalom.¹⁰ Megállapíthatjuk továbbá, hogy dinamikus jelenségnek tekinthetők, hiszen gyakran előképei a későbbi jogi értelemben vett kötőerővel rendelkező dokumentumoknak. Guzman és Meyer szerint olyan kontinuumként foghatók fel, melyek a teljesen kötelező dokumentumok és a politikai döntések között futnak.¹¹ A *soft law* tartalmú dokumentumok másik fontos jellemzője, hogy sokkal rugalmasabbak, gyorsabb az elfogadásuk, hiszen itt nincs szükség például ratifikációra és ezek miatt sokkal egyszerűbb az államok közötti konszenzus megteremtése is.

⁷ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog*. Budapest, Dialog Campus Kiadó, 2014. 53–55.

⁸ A léghőben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés. Magyarországon kihirdette: 1963. évi 26. törvényerejű rendelet a léghőben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről.

⁹ KARDOS Gábor: Mi is az a nemzetközi *soft law*? In: NAGY Boldizsár – JENEY Petra (szerk.): *Nemzetközi jogi olvasókönyv, dokumentumok, szemelvények*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 76–83.

¹⁰ Vaughan LOWE: *International Law*. Oxford, Oxford University Press, 2007. 95–96.

¹¹ Andrew T. GUZMAN – Timothy L. MEYER: *International Soft Law*. *Journal of Legal Analysis*, Vol. 2., 2010. 172–180.

Végül szükséges annak kiemelése, hogy a nemzetközi környezetjog területén – sokszor más nemzetközi vagy nemzeti, kötelező erővel bíró dokumentum előképeként – igen gyakori e forma alkalmazása.

3. Előzmények: Stockholmtól Rió-ig

Bár a tanulmány az elmúlt 25 év eseményeit és dokumentumait vizsgálja elsősorban, azok megértéséhez, valamint a megfelelő összehasonlítási alaphoz elengedhetetlen röviden figyelembe venni két fontos előzményt.

Az egyik az 1972-es Stockholmban tartott ENSZ konferencia, melyhez többek között az Emberi Környezetről szóló Nyilatkozat¹² köthető, mely alapelveként deklarálta többek között a környezethez való jogot (1. sz. alapelv), a természeti erőforrások védelmét, tekintettel a jövő és jelen nemzedékek érdekeire (2. sz. alapelv), a gazdasági és társadalmi fejlődés összhangjának fontosságát (8. sz. alapelv), az állam szuverenitását természeti erőforrásai felett, tekintettel a határon átnyúló károkozás tilalmára (21. sz. alapelv), valamint az államok nemzetközi együttműködését a környezetvédelem területén (24. sz. alapelv). Utóbbit is elősegítendő ekkor jött létre, a későbbiek szempontjából is fontos ENSZ Környezetvédelmi program (UNEP), mely kötelező erővel bíró nemzetközi szerződések megkötését is elősegíti, így az elmúlt 25 évből kiemelve példaként említhető az 1999-ben aláírt Rotterdami Egyezmény a nemzetközi kereskedelemben forgalmazott egyes veszélyes vegyi anyagok és peszticidek előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyási eljárásáról,¹³ vagy a 2001-ben elfogadott Stockholmi Egyezmény a környezetben tartósan megmaradó szerves szennyező anyagokról.¹⁴

A fenntartható fejlődés gondolatának népszerűsítése, valamint a későbbi dokumentumok szempontjából kiemelt szerepet játszottak az 1992-es rió-i konferenciához kötődő dokumentumok, így a Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődésről,¹⁵ mely 27 elve között megjelent a fenntartható fejlődés elve,

¹² Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment The United Nations Conference on the Human Environment, having met at Stockholm from 5 to 16 June 1972.

¹³ Magyarországon kihirdette: 266/2004. (IX. 23.) Korm. rendelet a nemzetközi kereskedelemben forgalmazott egyes veszélyes vegyi anyagok és peszticidek előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyási eljárásáról szóló Rotterdami Egyezmény kihirdetéséről.

¹⁴ Magyarországon kihirdette: 2008. évi V. törvény a környezetben tartósan megmaradó szerves szennyező anyagokról szóló Stockholmi Egyezmény kihirdetéséről.

¹⁵ Rio Declaration on Environment and Development. The United Nations Conference on Environment and Development, Having met at Rio de Janeiro from 3 to 14 June 1992. In:

melynek középpontjában az ember áll (1. elv), valamint a fejlődéshez való jog (3. elv), az államok együttműködési kötelezettsége a fenntartható fejlődés érdekében (9. elv), a környezeti információhoz, környezeti ügyekben a döntéshozásban való részvételhez és igazságszolgáltatáshoz való jog (10. elv), és olyan ismert környezetjogi princípiumok, mint az elővigyázatosság (15. elv) és a szennyező fizet elve (16. elv). A konferencián még két szorosabb értelemben vett *soft law* dokumentum született, így az Agenda 21 akcióterv,¹⁶ valamint az erdőkre vonatkozó alapelvek.¹⁷ Ezen kívül itt nyitották meg aláírásra az Éghajlatváltozásról szóló Keretegyezményt,¹⁸ melynek általános jellegű, egzakt kötelezettséget nem tartalmazó rendelkezéseit valójában az 1997-es Kiotó-i Jegyzőkönyv¹⁹ konkretizálta. Ezen felül a Biológiai Sokféleség Egyezmény²⁰ is itt került aláírásra, mely a fent említett azon nemzetközi szerződések közé sorolható, amelyek – általában szándékosan – homályos vagy törekvést kifejező és ezáltal *soft law* jellegű rendelkezést tartalmaznak, például az Egyezmény célkitűzéseit előlendítő nemzeti tevékenységek pénzügyi támogatása tekintetében is az államok lehetőségeihez mérten állapít meg kötelezettséget.²¹

4. Mi történt az elmúlt 25 évben?

Áttekintve a fenntartható fejlődést középpontba helyező rió-i konferenciát követő éveket, megállapíthatjuk, hogy igen sok *soft law* dokumentum született, ami indokolt is, tekintettel a bolygót és a társadalmat érő felgyorsult, egyre gyakrabban globális jelleget öltő környezeti és egyéb folyamatokra. A

Report of the United Nations' Conference on Environment and Development. A/CONF.151/26/Rev.1. (Vol.I). 3–9.

¹⁶ Agenda 21 of the United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992. In: Report of the United Nations' Conference on Environment and Development. A/CONF.151/26/Rev.1. (Vol. I). 9–479.

¹⁷ Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of All Types of Forests. In: *Report of the United Nations' Conference on Environment and Development. A/CONF.151/26/Rev.1. (Vol. I).* 480–485.

¹⁸ Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről.

¹⁹ Magyarországon kihirdette: 2007. évi IV. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyv kihirdetéséről.

²⁰ Magyarországon kihirdette: 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.

²¹ Uo. 20. cikkely 1. pont.

következőkben részletesen áttekintjük e dokumentumokat, egymáshoz való viszonyukat és hatásukat.

4.1. A Millenniumi Fejlesztési Célok (2000–2015)

Elsőként egy hosszabb, tizenöt évre kiterjedő, időszakot felölelő dokumentumot vizsgálunk meg, melynek végrehajtási ideje alatt továbbiak születtek, mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk.

A Millenniumi Fejlesztési Célok (*Millennium Development Goals – MDGs*) a 2000. szeptember 6. és 8. között, New Yorkban tartott közgyűlési ülést követően elfogadott Millenniumi Deklarációban²² jelentek meg, pontosabban abból lettek levezetve, ugyanis maga a nyolc célkitűzés – (1) Extrém szegénység és éhínség csökkentése (*'Eradicate extreme poverty and hunger'*); (2) Általános alapfokú oktatás biztosítása (*'Achieve universal primary education'*); (3) Nemek közötti egyenlőség (*'Promote gender equality'*); (4) Gyermekhaladóság csökkenése (*'Reduce child mortality'*); (5) Várandósság alatti egészség fejlesztése (*'Improve maternal health'*); (6) HIV/AIDS, malária és más betegségek elleni harc (*'Combat HIV/AIDS, malaria and other diseases'*); (7) Környezeti fenntarthatóság biztosítása (*'Ensure environmental sustainability'*); (8) Globális együttműködés a fejlődés érdekében (*'Global partnership for development'*) – ilyen egzakt formában nem volt megtalálható a deklarációban. Későbbi ENSZ dokumentumokban, kommunikációs anyagokban viszont már megjelent a törekvések nyolc célra történő tagolása, erre példa a végrehajtásról készül 2015-ös ENSZ jelentés, mely e tematika szerint vizsgálja meg az implementálást.²³

A Deklaráció nyolc fő egységre oszlik: I. Értékek és alapelvek (*'Values and Principles'*); II. Béke, biztonság és leszerelés (*'Peace, security and disarmament'*); III. Fejlődés és a szegénység felszámolása (*'Development and poverty eradiction'*); IV. A közös környezetünk védelme (*'Protecting our common environment'*); V. Emberi jogok, demokrácia és jó kormányzás (*'Human rights, democracy and good governance'*); VI. Sérülékenyek védelme (*'Protecting the vulnerable'*); VII. Afrika speciális szükségleteinek kiszolgálása (*'Meeting the special needs of Africa'*), VIII. Az ENSZ erősítése (*'Strengthening the United Nations'*).

²² United Nations Millennium Declaration. A/RES/55/2. 18 September 2000. (továbbiakban: A/RES/55/2)

²³ The Millennium Development Goals Report 2015. United Nations, 2015. [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)

Bár a nyolcas tagolás megjelenik, de a későbbi célok gyakran a Deklaráció különböző fejezeteiben jelennek meg.

A következőkben röviden megvizsgáljuk a Deklaráció főbb célkitűzéseit. Az alapelvek és értékek körében kinyilvánítják, hogy az államoknak az individuális kötelezettségei mellett kollektív kötelezettségei is vannak az emberi méltóság, egyenlőség és méltányosság biztosítása érdekében, különös tekintettel a gyermekekre.²⁴ E törekvés akár több célhoz is sorolható lehet, így például a globális együttműködést, vagy az alapfokú oktatást érintő célba is akár. E fejezetben kerülnek meghatározásra a 21. századi nemzetközi kapcsolatok alapvető értékei, mint a szabadság, egyenlőség, szolidaritás, tolerancia, a természet tisztelete és a megosztott felelősség.²⁵

Az éhínség és mélyszegénység elleni első célhoz leginkább a fejlődés és szegénység kérdésével foglalkozó fejezetben találunk konkrétumokat, így például 2015-re előirányozták, hogy az egy dollárnál kevesebbet keresők, valamint azon személyek számát, akik éhínségtől szenvednek, illetve, akik nem jutnak biztonságos ivóvízhez, a felére csökkentik.²⁶ Ugyanitt található rendelkezés, mely a második célhoz köthető, és amely kimondja, hogy 2015-ig a Világ összes gyermekének biztosítani kívánják az általános, nemi megkülönböztetéstől mentes oktatást.²⁷ Szintén e pontban fogalmazzák meg az ötödik cél tekintetében, hogy a fenti dátumig háromnegyedannyira csökkentik a szülési, kétharmadannyira a kisgyermek-halandóságot, mely utóbbi a negyedik célhoz köthető.²⁸ Szintén e fejezet, mely talán a legtöbb konkrétumot tartalmazza, rendelkezik a nemek közötti egyenlőség megteremtéséről.²⁹ Érdeemes megjegyezni, hogy több célkitűzés tekintetében máshol is találhatóak rendelkezések, így például az emberi jogok, demokrácia, jó kormányzás megteremtésére irányuló fejezetben hivatkoznak a nőkkal szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló New York-i Egyezményre,³⁰ mely szintén köthető a harmadik célkitűzéshez.³¹ A hatodik cél bizonyos betegségek felszámolására

²⁴ A/RES/55/2. i. m. I. Values and principles. para 2. 1.

²⁵ Uo. para 6. 5.

²⁶ Uo. III. Development and poverty eradication. para 19. 5.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. para 20. 5.

³⁰ Magyarországon kihirdette: 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről.

³¹ A/RES/55/2. i. m. V. Human rights, democracy and good governance. para 25. 7.

irányul, itt szintén megfigyelhető, hogy a Deklaráció számos helyén található rendelkezést, így a III. fejezetben 2015-ig meg kívánták volna fordítani a HIV/AIDS, malária és más különösen veszélyes betegségek terjedését³² vagy a VII. fejezetben külön kitértek e tekintetben Afrikára.³³

Az eddig bemutatott célok alapvetően társadalmi jellegűnek mondhatók, míg szorosabb értelemben véve ökológiainak csupán egy célt, a hetediket tekintetjük, melynek külön fejezetet szenteltek. E fejezetben megjelenik a bolygó megőrzésének gondolata a jövő nemzedékek számára (mely e kontextusban az unokáig terjed), valamint megerősítik az Agenda 21., valamint a Kiotó-i Jegyzőkönyv iránti elkötelezettséget. Továbbá közös erőfeszítéseket kívánnak tenni a különféle erdők megőrzése, menedzsmenete, fenntartható fejlesztése érdekében, valamint a Biológiai Sokféleség Egyezmény és az elsivatagosodás elleni küzdelemről szóló Egyezmény³⁴ teljes végrehajtását irányozták elő. Ezen felül a törekvések kiterjedtek a vízhez való jog regionális, országos és helyi szintű stratégiák által történő biztosítására, a természeti és ember által okozott katasztrófák számának közös együttműködéssel való csökkentésére és az emberi génállomány tekintetében a szabad információhoz jutásra.³⁵

Végül, az utolsó cél, a globális együttműködés tulajdonképpen a többi cél megvalósításának zálogaként is felfogható, szintén több fejezethez köthető, hiszen például az alapelvek és értékek körében is megjelenik,³⁶ vagy a kiszolgáltatott csoportok védelme körében kimondják, hogy erősíteni kell a nemzetközi együttműködést, például a humanitárius segítségnyújtás vagy a menekültek segítése terén.³⁷ E körbe sorolható az ENSZ szerepének erősítésére törekvő fejezet is.³⁸

A célok és a Deklaráció rendelkezéseinek áttekintését követően levonhatjuk a következtetést, hogy a Deklaráció esetén, bár egy viszonylag rövid dokumentumról van szó, az igen fragmentált, nehezen áttekinthető, az egyes célkitűzések csak később jelentek meg világosan, így a feladatok beazonosítása is sokkal nehezebb. Bár neve is mutatja, hogy nyilatkozat, mégis magán hordozza

³² Uo. III. para 19. 5.

³³ Uo. VII. Meeting the special needs of Africa. para 28. 8.

³⁴ Magyarországon kihirdette: 2003. évi CVII. törvény „A sivatagosodás elleni küzdelemről a súlyos aszályal és/vagy sivatagosodással sújtott országokban, különös tekintettel Afrikára” ENSZ Egyezmény kihirdetéséről.

³⁵ A/RES/55/2. i. m. IV. Protecting our common environment. Para 21–23. 6.

³⁶ Ld. uo. I. Values and principles. Para 2. 1.

³⁷ Uo. VI. para 26. 7.

³⁸ Uo. VIII. Strengthening the United Nations. 8–9.

az akciótervek jellemzőit is, hiszen konkrét időpontokhoz, konkrét feladatokat rendel, még ha nem is kötelező jelleggel. Ugyanakkor később látni fogjuk, hogy több akcióterv is született, melyek a Millenniumi Fejlesztési Célok implementálását kívánták előmozdítani, bár azok sajnos nem váltották be a hozzá fűzött reményeket. Ved P. Nanda e tekintetben több kritikát is megfogalmaz, így például a fent is említett áttekinthetőség hiányát, valamint az emberi jogi szemléletmód szerény kibontakozását. Idézi Salil Shettyt, aki az ENSZ Millennium Kampányának igazgatója volt. Shetty szerint a hátrányos helyzetben lévőket és marginalizáltakat hátrahagyták a kormányok, melyeknek az emberi jogokat a fenntartható fejlődés középpontjába kellene helyeznie. Kiemelte továbbá, hogy várandóssági egészség emberi jognak tekinthető, valamint, hogy a szegények és a gazdagok közötti különbség drasztikusan nő. Felhívta a Világ vezetőit, hogy az emberi jogokat állítsák a középpontba a tényleges változás érdekében. Nanda erre reflektálva kijelenti, hogy ezen a Célokkal összefüggésben felmerülő emberi jogi szemléletmód biztosítása érdekében az államoknak egyrészt a nemzetközi szerződéses kötelezettségeit kell felülvizsgálnia, másrészt, a nemzetközi szokásjog szabályait.³⁹

4.2. A Johannesburgi Nyilatkozat és Cselekvési terv (2002)

A Johannesburgban tartott konferencia eredményeként született Nyilatkozaton⁴⁰ és különösen a Cselekvési terven⁴¹ egyértelműen érződik, hogy a Millenniumi Fejlesztési Célok végrehajtási időszaka alatt születtek. A Nyilatkozat közös felelősségként írja le a fenntartható fejlődés három dimenziójának – gazdasági, társadalmi fejlődés és környezetvédelem – fejlesztését és erősítését.⁴² Kiemeli a szegénység csökkentésének, a fogyasztási és termelési minták megváltoz-

³⁹ Ved P. NANDA: The Journey from the Millennium Development Goals to the Sustainable Development Goals. *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 44. no. 3. (Spring 2016) 398–399.

⁴⁰ The Johannesburg Declaration on Sustainable Development. In: *Report of the World Summit on Sustainable Development*. Johannesburg, South Africa, 26 August 4 September 2002. A/CONF.199/20*. [továbbiakban: Johannesburg Declaration]. 1–6.

⁴¹ Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. In: *Report of the World Summit on Sustainable Development*. Johannesburg, South Africa, 26 August 4 September 2002. A/CONF.199/20*. [továbbiakban Johannesburg Plan of Implementation]. 6–72.

⁴² Johannesburg Declaration i. m. para 5.

atásának szükségességét,⁴³ valamint annak veszélyét, hogy egyre szélesebb lyuk tátong a gazdagok és szegények között.⁴⁴ Felhívja a figyelmet arra, hogy a biológiai sokféleség továbbra is csökken, csakúgy, mint a halállomány, továbbá egyre erőteljesebben figyelhető meg az elsivatagodás jelensége, csakúgy mint az éghajlatváltozás káros hatásai.⁴⁵ Kiemeli, hogy a kihívásoknak új dimenziót adott a globalizáció, mely előnyei nem érzékelhetők a fejlődő országok számára.⁴⁶

A Cselekvési terv a Nyilatkozat általános jellegű megállapításain túl számos tényleges feladatot határoz meg, melyek többek között elő kívánták segíteni a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósítását is. Erre példa a szegénység felszámolásának kérdésével foglalkozó II. fejezet, mely többek között a Millenniumi Fejlesztési Célokkal összefüggésben megállapít több feladatot, így például említi egy világszintű szolidaritási alap létrehozását,⁴⁷ továbbá a nők egyenlő és megkülönböztetéstől mentes részvételi jogát a döntéshozatal valamennyi szintjén,⁴⁸ valamint olyan eszközök és módszerek kidolgozását, mely lehetővé teszi az őshonos népek számára a gazdasági tevékenységekbe történő bevonást,⁴⁹ az alapvető egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést.⁵⁰ Összefüggésbe hozza a Millenniumi Deklarációban meghatározottakat, a tiszta ivóvíz biztosítására vonatkozó feladatokkal is, melynek részeként meghatározott több feladatot, így a megfelelő otthoni higiéniai rendszerek fejlesztését, a közintézmények, különösen iskolák, e tekintetben történő fejlesztését, a biztonságos higiéniai gyakorlatok, valamint a megfizethető és társadalmilag, illetve kulturálisan elfogadott technológiák népszerűsítését, az e területen végzett oktatás erősítését, az innovatív pénzügyi rendszerek népszerűsítését és az integrált stratégiák kidolgozását.⁵¹

Mondhatni, hogy többek között a Johannesburgi Cselekvési terv konkretizálta és fejtette ki részletesen, több mint 60 oldalban, a Millenniumi Deklarációban lefektetett prioritásokhoz tartozó feladatokat, a megvalósítást szolgáló cselekvés fő irányvonalait. Ez egyrészt, hasznos volt a Célok szempontjából, másrészt viszont tovább erősítette a nehéz áttekinthetőséget.

⁴³ Uo. para 11.

⁴⁴ Uo. para 12.

⁴⁵ Uo. para 13.

⁴⁶ Uo. para 14.

⁴⁷ Johannesburg Plan of Implementation. i. m. II. Poverty eradiction. para 7. (a). 3.

⁴⁸ Uo. II. para 7. (d) 3.

⁴⁹ Uo. II. para 7. (e) 3.

⁵⁰ Uo. II. para 7. (f) 4.

⁵¹ Uo. II. para 8. 4–5.

4.3. „Rio+20” (2012)

Míg az előző csúcspont a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósítási időszakának elején került megszervezésre, az úgynevezett 'Rio+20' konferencia az implementálás végső határideje előtt három évvel. A konferencia eredményeként született 'A jövő, melyet kívánunk' nevet viselő, közgyűlési határozat formájában elfogadott dokumentum⁵² példát szolgáltat arra, hogy a *soft law* dokumentumok alkalmasak lehetnek már meglévő szerződéses mechanizmusokra történő reflektálásra. A Nyilatkozat ugyanis számos *soft law* dokumentumon túl – Stockholmi Nyilatkozat, az Agenda 21 vagy a Millenniumi Deklaráció⁵³ – hivatkozik több nemzetközi szerződésre is, így például a Biológiai Sokféleség Egyezményre, az Éghajlatváltozásról szóló Keretegyezményre, megerősítve azok teljes végrehajtása iránti politikai elkötelezettséget.⁵⁴ Kiemelendő, hogy e dokumentum irányozta elő hivatalosan a Fenntartható Fejlődési Célokat, mint egy cselekvésorientált, lényegre törő, könnyen kommunikálható, limitált számú, nagyra törő, természetében globális, alkalmazhatóságában minden ország számára univerzális jellegű agendát, mely minden ország sajátosságait figyelembe veszi.⁵⁵

4.4. Fenntartható Fejlődési Célok (2015–2030)

Végül eljutottunk az elmúlt 25 év legutóbbi meghatározó jellegű, jelen tanulmány írásakor is aktuális környezetjogi *soft law* dokumentumhoz, a Fenntartható Fejlesztési Célok (*Sustainable Development Goals – SDGs*)⁵⁶ agendájához. A Millenniumi Fejlesztési Célokat váltó dokumentum immáron több, 17 célt tartalmaz, melyek egyrészt átvettek törekvéseket az előző agendából, mint ahogy az alább látható táblázat is mutatja, másrészt továbbfejlesztették azt. A célok a következők: (1) A szegénység felszámolása; (2) Az éhezés megszüntetése; (3) Egészség és jóllét; (4) Minőségi oktatás; (5) Nemek közötti egyenlőség;

⁵² 'The Future We Want' A/RES/66/288*. Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012. [továbbiakban: A/RES/66/288*].

⁵³ A/RES/66/288*. i. m. II. Renewing political commitment. A. Reaffirming the Rio Principles and past action plans. para 14–16.

⁵⁴ Uo. II.A. para 17.

⁵⁵ Uo. 245–251., 46–48.

⁵⁶ 'Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development'. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1.

(6) Tiszta víz és alapvető köztisztaság; (7) Megfizethető és tiszta energia; (8) Tisztességes munka és gazdasági növekedés; (9) Ipar, innováció és infrastruktúra; (10) Egyenlőtlenségek csökkentése; (11) Fenntartható városok és közösségek; (12) Felelős fogyasztás és termelés; (13) Fellépés az éghajlatváltozás ellen; (14) Óceánok és tengerek védelme; (15) Szárazföldi ökoszisztémák védelme; (16) Béke, igazság és erős intézményrendszerek; (17) Partnerség a célok elérésében. Látható, hogy vannak klasszikus társadalmi jellegű célkitűzések, mint a minőségi oktatás vagy a nemek közötti egyenlőség megteremtése, valamint gazdasági jellegű célok, mint a tisztességes munka és gazdasági növekedés. Fontos kiemelni, hogy míg az előző célok rendszerében a fenntartható fejlődés pusztán egy volt a hét cél között, itt egyrészt az egész agenda alapját jelenti, másrészt megjelennek a szorosabb értelemben vett ökológiai célkitűzések, mint az éghajlatváltozással szembeni fellépés, az óceánok és tengerek védelme vagy a szárazföldi ökoszisztémák védelme.

1.sz. táblázat: A Millenniumi Fejlődési Célok és a Fenntartható Fejlődési Célok közötti összefüggés

Millenniumi Fejlesztési Célok	A Millenniumi Fejlesztési Célok megfelelői a Fenntartható Fejlődési célok körében
(1) Extrém szegénység és éhínség csökkentése	(1) A szegénység felszámolása (2) Az éhezés megszüntetése
(2) Általános alapfokú oktatás biztosítása	(4) Minőségi oktatás
(3) Nemek közötti egyenlőség	(5) Nemek közötti egyenlőség
(4) Gyermekehaladóság csökkentése	(3) Egészség és jóllét (6) Tiszta víz és alapvető köztisztaság*
(5) Várandósság alatti egészség fejlesztése	
(6) HIV/AIDS, malária és más betegségek elleni harc	
(7) Környezeti fenntarthatóság biztosítása	(13) Fellépés az éghajlatváltozás ellen (14) Óceánok és tengerek védelme (15) Szárazföldi ökoszisztémák védelme (6) Tiszta víz és alapvető köztisztaság * (7) Megfizethető és tiszta energia* (11) Fenntartható városok és közösségek* (12) Felelős fogyasztás és termelés *
(8) Globális együttműködés a fejlődés érdekében	(17) Partnerség a célok elérésében*

* Ezek a Fenntartható Fejlődési célok tágabb értelemben sorolhatók az adott Millenniumi Fejlesztési Cél megfelelőinek körébe.

A Fenntartható Fejlődési Célok pozitívuma, hogy igen áttekinthetően határozza meg a konkrét célokat, melyekben a fejlődő országok irányába tanúsított kiemelt figyelem is megjelenik. Erre példa az éghajlatváltozással kapcsolatos cél, ahol többek között általános globális feladatként határozzák meg az éghajlatváltozással kapcsolatos intézkedések nemzeti irányelvekbe, stratégiákba, tervekbe történő belefoglalását,⁵⁷ míg a fejlődő országokra tekintettel megállapítja az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény keretében, a fejlett országok által tett azon vállalások valóra váltását, mely értelmében közösen, évi 100 milliárd dollárt gyűjtenek a fejlődő országok által az éghajlatváltozás káros hatásait mérséklő intézkedéseinek fedezésére.⁵⁸

Minden fent bemutatott innováció ellenére az agendát kritikák is érik. Rakhyun E. Kim szerint hátrányos az, hogy a megalkotás során nem állapítottak meg valamiféle hierarchiát a célok között, hanem egyenlően fontos globális prioritásokat fektettek le. Ez azért is problematikus szerinte, mert a célok interakcióban állnak egymással. Továbbá negatívumként értékeli, hogy a fent említett, szorosabb értelemben vett ökológiai jellegű célkitűzések, a 13., 14. és 15. cél, egymástól történő elválasztása nem szerencsés, ugyanis így a globális környezetet három kategóriába osztják: légkör, szárazföld és óceán. Ugyanakkor a szerző véleménye szerint ezen alrendszerek között nagyon erőteljes kölcsönhatás van, így a felosztás kontraproduktív lehet.⁵⁹

Végezetül érdemes röviden áttekintenünk a Fenntartható Fejlődési célok kapcsolatát a szerződéses joganyaggal. Egyrészt maga az agenda is kifejezi e kapcsolódási pontokat, például a már említett 13. célkitűzés tekintetében deklarálja, hogy az Éghajlatváltozásról szóló Keretegyezmény az elsődleges fóruma a témában történő „globális válaszok kidolgozásának.”⁶⁰ A 3. cél egyik feladataként pedig az Egészségügyi Világszervezet dohányzás-ellenőrzési keretegyezmény⁶¹ végrehajtásának előmozdítását tűzi ki célul.⁶² Továbbá a 14. cél

⁵⁷ ZLINSZKY János – BALOGH Dorka (szerk.): *Világunk átalakítása. A Fenntartható Fejlődés 2030-ig megvalósítandó programja*. Budapest, Pázmány Press, 2016. [továbbiakban: *Világunk átalakítása...*] 13.1. 87.

⁵⁸ Uo. 13.a. 89.

⁵⁹ Rakhyun E. KIM: The Nexus between International Law and the Sustainable Development Goals. *Review of European Community and International Environmental Law*. 25 (1) 2016. 15–19.

⁶⁰ *Világunk átalakítása...* i. m. 87.

⁶¹ Magyarországon kihirdette: 2005. évi III. törvény az Egészségügyi Világszervezet Dohányzás-ellenőrzési Keretegyezményének kihirdetéséről.

⁶² *Világunk átalakítása...* i. m. 3.a. feladat. 65.

tekintetében hivatkozik az ENSZ Tengerjogi Egyezményére,⁶³ mint az óceánok és erőforrásaik fenntartható használatának keretét biztosító dokumentumra.⁶⁴ A kapcsolat az egzakt hivatkozásokon felül is fennállhat, mint ahogy arra a Stockholm Environment Institute dokumentuma is rámutatott, mely szerint a Párizsi Megállapodásra⁶⁵ vonatkozó nemzeti közreműködés tekintetében a leg-erősebb kapcsolat leginkább a víz, élelmiszer és energia kérdésével foglalkozó célok esetén, pontosabban a 2., 6., 7., 11., 15., 17. cél esetén áll fent.⁶⁶

5. Összegzés

A fenti ENSZ égisze alatt született *soft law* dokumentumokat áttekintve egyértelműen megállapíthatjuk, hogy több szempontból, így például fontos környezeti alapelvek deklarálásával, nemzetközi szerződések megszületésének előmozdításával, végrehajtásuk iránti elköteleződés erősítésével, erőteljesen hozzájárultak és járulnak a nemzetközi környezetjog fejlődéséhez. Bár nincs jogi értelemben vett kötelező erejük, egyrészt a már említett kapcsolat a jövőbeli különböző nemzetközi szerződések előmozdítása, másrészt a meglévő szerződéses mechanizmusok erőteljesebb végrehajtása szempontjából sem hagyagolhatók el.

Levonhatjuk továbbá a következtetést, hogy az elmúlt 25 év számos, egymásra épülő *soft law* dokumentumot eredményezett e területen, melyek nagymértékben épülnek egymásra, valamint az 1972-es Stockholmi Deklarációra, illetve az 1992-es Rió-i Konferenciához kötődő dokumentumokra. Ez az építkezés egyrészt magában hordozza a folyamatos fejlesztés lehetőségét is, így láthatuk, hogy például a Fenntartható Fejlesztési Célok korrigálták a Millenniumi Fejlesztési Célokkal szemben felmerülő jogos kritika alapjául szolgáló tény, miszerint azok nehezen tekinthetők át. Továbbá a *soft law* dokumentumoknak számos előnye van, egyrészt alkalmasak az aktuális problémákra reflektálni, másrészt, elfogadásuk könnyebb, ami előnyös a gyorsan változó környezetben.

⁶³ Egyesült Nemzetek Montego Bayben, 1982. december 10-én aláírásra megnyitott Tengerjogi Egyezménye.

⁶⁴ Világunk átalakítása... i. m. 14.c. feladat. 91.

⁶⁵ Magyarországon kihirdette: 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleinek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről.

⁶⁶ Stockholm Environment Institute: Exploring connections between the Paris Agreement and the 2030 Agenda for Sustainable Development. Policy brief. Ld. https://www.transparency-partnership.net/system/files/document/SEI_2017_Exploring%20Paris%20Agreement%20and%20SDG%20connections.pdf

Úgy vélem, hogy elengedhetetlen e dokumentumok vizsgálata, tekintettel azok közvetlen hatására a nemzetközi szerződéses joganyagra, ahhoz, hogy átfogó képet alkothassunk a nemzetközi környezetjog 25 éves fejlődéséről. Ez kiemelten fontos, mivel még a Fenntartható Fejlődési Célok implementálásának első fázisában vagyunk, így a nemzetközi közösségnek fontos a célkitűzések folyamatos szem előtt tartása, továbbá azok globális, regionális és nemzeti, azon belül különös tekintettel a lokális szinten, történő iránymutatóként történő alkalmazása.

– ABSTRACT –

The Environmental Soft Law Documents of the last 25 Years

Soft law documents play a significant role in international environmental law, especially under United Nations' auspices. This study aims to describe these instruments in a chronological view. To understand the defining features of these documents, the conceptual definition of soft law is essential. This analysis is based on doctrinal literature. After this, the study examines the prior history of the determining soft law document – the Millennium Development Goals, the outcome documents of the Johannesburg Summit and the 'Rio+20' Summit, and the Sustainable Development Goals – of the last 25 years. Besides examining the authoritative text of all these documents, the study place particular emphasis on their evaluation and the connection between them, especially the synergies and antonyms of the Millennium Development Goals and the Sustainable Development Goals. The analysis shows a progressive and improving practice, we can conclude that on the one hand, these significant documents retain their original approaches, but on the other hand, they are continuously evolving, regarding the actual challenges and the evaluation of the previous documents.

A KISKORÚAK FOKOZOTT BÜNTETŐJOGI VÉDELMENEK MEGTEREMTÉSE ÉRDEKÉBEN TETT JOGALKOTÓI TÖREKVÉSEK

CSAPUCHA Bernadett

1. Bevezető gondolatok

Disszertációmban magját a gyermekek érdekét sértő deliktumok képzik. Jelen tanulmánnyal, fő célom, hogy feltárjam a gyermekek érdekét sértő bűncselekmények megteremtéséhez vezető utat. Kiindulópontként a '78-as Btk. szerinti joganyag fog szolgálni, melyet összevetek a hatályos Büntető Törvénykönyv rendelkezéseivel, feltárva a jogfejlődés eredményeként született jelentősebb változásokat.

2. A gyermekek érdekét sértő deliktumok, avagy az új Btk. egyik koncepcionális újítása

A Btk. gyermekek érdekét sértő deliktumai egy gyűjtőfogalomként tartható számon, mely alatt a következő bűncselekményeket kell érteni: kiskorú veszélyeztetése, gyermekmunka, kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása, kiskorú elhelyezésének megváltoztatása. Ebből adódóan ezen bűncselekmények vonatkozásában fogom a '78-as Btk. rendelkezéseit összevetni az új Btk-val. Tekintettel arra, hogy a korábbi Btk. több mint harminc évig volt hatályban, fontosnak vélem, hogy az egyes Btk. módosításokra is kitérjek, hiszen a jogfejlődési folyamatról csak így lehet átfogó képet kapni.

A 2012. évi C. törvény szakított azzal a '78-as Btk. szerinti szabályozási konstrukcióval, mely a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni deliktumokkal egy fejezetben tárgyalta a gyermekek és a család védelmét célzó rendelkezéseket, hiszen immáron önálló fejezetben (XX. fejezet) foglalkozik

azokkal. Mindez meglátásom szerint jól mutatja, hogy a jogalkotó is felismerte, mind a családnak, s mind pedig a gyermekeknek – a korábbiakhoz képesti – fokozottabb büntetőjogi oltalmának szükségességét.

A Btk. XX. fejezete először a gyermekek érdekét sértő deliktumokat deklarálja, majd ezt követően tér rá a család elleni bűncselekményekre. Ennek jelentősége abban áll, hogy a jogalkotó a deliktumok sorrendiségét az egyes elkövetési magatartások súlyossága szerint határozza meg, ami annyit tesz, a gyermekek érdekét sértő bűncselekmények súlyosabb megítélés alá esnek, figyelemmel arra, hogy első ízben azok kerülnek ismertetésre.¹

A tanulmány középpontjában a kiskorú veszélyeztetése törvényi tényállás áll, tekintettel arra, hogy az új Btk. azt három önálló bűncselekményre bontja: kiskorú veszélyeztetésére, kiskorúval való kapcsolattartás akadályozására, valamint a gyermekmunka büntetetté.

Az 1978. évi IV. törvény 195. §-a „kiskorú veszélyeztetése” címmel nagyrészt hasonló tényállást vett át az 1961-es Btk. „ifjúság elleni büntett”² törvényi tényállásához képest. Ennek értelmében büntetendő magatartásnak minősült, ha a kiskorú gondozására, nevelésére, felügyeletére köteles személy, az e feladatból adódó kötelességét súlyosan megszegte, s ezzel összefüggésben a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését veszélyeztetette.³ Ez a rendelkezés némiképp módosult a 2012. évi LXII. törvénnyel,⁴ hiszen annak 5. §-a a „testi, szellemi, erkölcsi fejlődését veszélyeztető” kitétel közé hozzávette, s innentől kezdve – egytől öt évi terjedő szabadságvesztéssel – büntetni rendelte a kiskorú érzelmi fejlődést is veszélyeztető magatartásokat. Ha súlyosabb deliktum nem valósult meg, akkor az előbbieket szerint volt szankcionálandó az a nagykorú személy is, aki kiskorú személyt deliktum elkövetésére vagy züllött életmód folytatásra rábírta, illetőleg rábírtani törekedett.⁵ A 2005. évi CXXXI. törvény 26. § (2) be-

¹ MÁRKI Zoltán: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., 2018. 763.

² 1961. évi V. tv. „274. § (1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles az a személy, aki a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődését súlyosan veszélyezteti, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg, ugyanígy büntetendő az a nagykorú személy is, aki kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír vagy rábírtani törekszik.”

³ 1978. évi IV. tv. 195. § (1) bek.

⁴ 2012. évi LXII. tv. a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

⁵ 2012. évi LXII. tv. 5. §, 1978. évi IV. tv. 195. § (2) bek.

kezdésének b) pontja pedig beemelte a szabálysértésre történő rábírást, illetőleg rábírnai törekvést is a törvényi tényállásba.⁶

Hangsúlyoznám, hogy a 1978-as kodifikáció kapcsán is napirendre került az „ifjúság elleni büntett” elnevezésű törvényi tényállás, mely körül egy igen jelentős probléma alakult ki. A bűncselekmény megvalósulásához szükséges szándék a gyakorlatban sokszor csak szülői gondatlanságot takart, ebből adódóan leginkább csak a károsodás tényleges bekövetkezése esetén indult eljárás. A probléma kezelésére nézve az 1978-as Btk. létrejöttét megelőzően két fajta megoldás létezett. Ennek fényében az egyik a „károsodás”, vagy a „károsodás veszélye” szófordulattal helyettesítette volna az 1961-es Btk. törvényi tényállása szerinti veszélyhelyzetet. A másik viszont a kötelességszegésre kívánta a hangsúlyt helyezni, és alaki deliktumként fogalmazta meg adott tényállást. Ahogy látható, az 1978-as Btk.-ban az utóbbi elképzelés lépett életbe, tekintettel arra, hogy a törvényalkotó a kötelesség súlyos megszegéséhez fűzött jogkövetkezményt.⁷

Egy 1995-ös Btk. módosítás iktatta be a magyar büntetőjoganyagba a '78-as Btk. 195. §-ának (3) bekezdését, melynek háttérében az emberkereskedelem áldozatává vált kiskorú fokozottan kiszolgáltatott helyzete állt. Ebből adódóan büntetőjogi felelősségre vonást eredményezett az az eset, amikor a nagykorú személy az adásvétel útján hozzákerült kiskorút bűncselekmény elkövetésére, vagy züllött életmód folytatására rábírt, vagy rábírnai törekedett. Továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel révén hozzákerült kiskorúval kényszermunkát végeztetett, szintén büntetendő volt.⁸ Egy 1998-as Btk. módosításnak köszönhetően a 195. § (3) bekezdésében deklaráltak módosultak mégpedig akként, hogy az a nagykorú személy, aki a kiskorúval kényszermunkát végeztetett kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető.⁹ A hatályos Btk. kényszermunka elnevezés alatt, külön törvényi tényállás keretein belül szankcionálja azt, aki mást, annak kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel munkavégzésre kényszerít.¹⁰ Súlyosabb megítélést von maga után, amikor a passzív alany tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy, ha a kényszermunka megvalósítására a sértett sa-

⁶ 2005. évi CXXXI. tv. (Btk. módosítás) 26. § (2) bek. b) pont.

⁷ BALOGH Ágnes: *Az egészség védelme a büntetőjogban*. PhD. értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, 2006. 112.

⁸ GYÖRGYI Kálmán – WIENER A. Imre: *A büntető törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1996. 429–430.

⁹ 1998. LXXXVII. tv. (Btk. módosítás) 50. §.

¹⁰ Btk. 193. § (1) bek.

nyargatásával vagy jelentős érdeksérelmet okozva kerül sor.¹¹ Ehhez képest a 2012. évi C. törvény 209. §-a – „gyermekmunka” elnevezés alatt – a tizen-nyolcadik életévüket be nem töltött személyek munkavégzésével összefüggő szabályok megszegését kívánja büntetni.¹² A deliktum passzív alanya ugyanis egyrészt minden tizennyolcadik életévét be nem töltött személy lehet, mint munkavállaló, míg másrészt a Btk. szankcionálni kívánja azt az esetkört is, amikor a keresőtevékenység folytatására vonatkozó engedéllyel nem rendelkező harmadik országbeli kiskorú gyermekkel szemben történő elkövetésről van szó.¹³ Hangsúlyozandó, hogy a gyermekmunka, mint új, önálló bűncselekmény megalkotásának háttérében a nemzetközi standardoknak való megfelelés áll.¹⁴

A 1978. évi IV. törvény 195. §-ának (4) bekezdése egy 2005-ös Btk. módosítás eredménye. Ennek értelmében, aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú, illetőleg a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozta, vétséget követett el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel volt büntethető.¹⁵ Egy 2009-ben történő Btk. módosítás azonban a „közérdekű munka vagy pénzbüntetés” kitélt hatályon kívül helyezte.¹⁶ A törvényi tényállás ekkor még objektív felelősséget követelt meg a kapcsolattartásra kötelezettől, ugyanakkor evvel a konstrukcióval a 2012. évi C. törvény szakított, hiszen – azonfelül, hogy a törvényi tényállás immáron önálló bűncselekménynek minősül, kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása elnevezéssel – az a felelősséget az önhibára korlátozza, mindemellett pedig az egy büntethetőséget megszüntető okról is rendelkezik.¹⁷ Ennek értelmében „aki a hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében alkalmazott bírság kiszabását követően is önhibájából akadályozza, vétség miatt egy évig terjedő

¹¹ Btk. 193. § (2) bek.

¹² Btk. 209. §.

¹³ Btk. 209. § b) pont.

¹⁴ SZOMORA Zsolt: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex Kiadó, 2013. 436.

¹⁵ 2005. évi XCI. tv. (Btk. módosítás) 4. §.

¹⁶ 2009. LXXX. tv. (Btk. módosítás) 56. § (7) bek. c) pont.

¹⁷ LAJTÁR István: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények. In: POLT Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó, 2013. 62.

szabadságvesztéssel büntetendő. Nem büntethető ugyanis az az elkövető, aki a kapcsolattartást az elsőfokú ügydöntő határozat meghozataláig megfelelően biztosítja, és az elmaradt kapcsolattartási formák pótlását megkezdi.”¹⁸

Az 1978. évi IV. törvény 195. § (5) bekezdését pedig egy 2005-ös Btk. módosítás vezette be a magyar jogba, mely alapvetően a kiskorú veszélyeztetése bűncselekményének elkövetői körét bővítette ki, ugyanis az a kiskorú gondozására, nevelésére, felügyeletére köteles személynek tekintette a szülői felügyeletet gyakorló szülőt, a gyám élettársát, a szülő felügyeleti jogától megfosztott szülőt, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban élt.¹⁹

A hatályos Btk. kiskorú veszélyeztetése elnevezéssel csak a kiskorú fejlődését ténylegesen veszélyeztető vagy azt károsító magatartásokat rendeli büntetni. A Btk. 208. §-ában szabályozott bűncselekménynek két fordulata van. Az (1) bekezdés értelmében a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődésének veszélyeztetése minősül tényállásszerűnek, feltéve, ha a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő vagy gyám élettársát, és a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él – az e feladatából eredő köteleességét súlyosan megszegi. A deliktum eredménye a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődésének veszélyeztetése, amelyet a súlyos köteleességszegés, mint elkövetési magatartás általában magában rejt. Hangsúlyozandó továbbá, hogy az elkövetési magatartásnak és az eredménynek egymással ok-okozati kapcsolatban kell állniuk. A (2) fordulat szerinti magatartások elsősorban a kiskorú erkölcsi fejlődését veszélyeztetik.²⁰ A korábbi Btk. 195. §-ának (2) bekezdése a bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, vagy züllött életmód folytatására való rábírást (vagy erre törekvést) a nagykorú elkövetőkre és kiskorú sértettekre korlátozta, amelyet – a hatályos Btk.-hoz fűzött indokolás értelmében – mindkét irányban módosítani kellett. Nem volt megalapozott indoka ugyanis annak, hogy a házassággal nagykorúságot szerző személyek ne lehessenek elkövetői, illetve sértettjei a bűncselekménynek. A törvény ennek megfelelően módosítja a tényállást (elkövető: tizennyolcadik életévét betöltött személy, passzív alany: tizennyolcadik életévét be nem töltött személy).²¹

¹⁸ Btk. 210. § (1)–(2) bek.

¹⁹ 2005. évi XCI. tv. (Btk. módosítás) 4. §.

²⁰ SINKU Pál: A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények. In: BELOVICs ERVIN – MOLNÁR GÁBOR MIKLÓs – SINKU Pál: *Büntetőjog II., Különös Rész. Hatodik hatályosított kiadás.* Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018. 237–238.

²¹ Wolters Kluwer Kft. Jogtár. A 2012. évi C. törvényhez fűzött indokolás. Btk. 208. § (2) bek.

Végül, de nem utolsó sorban a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása törvényi tényállásról is szólni kell, hiszen az is a gyermekek érdekét sértő deliktumok köré sorolandó.

A szóban forgó bűncselekmény – melyet az 1961. évi V. törvény vezetett be a magyar jogba – ’78-as Btk. szerinti szabályanyaga az elvitelben megnyilvánuló elkövetési magatartást az elhelyezés tartós megváltoztatásának célzatával egészítette ki. Továbbá a tényállásban meghatározott eredmény (a hatósági határozat végrehajtásának meghiúsulása) kivételre került.²² Kezdetben nemcsak szabadságvesztéssel, hanem közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel is sújtható volt a deliktum elkövetője. Egy 2009-es Btk. módosításnak köszönhetően a „közérdekű munka” kitétel kikerült a joganyagból.²³ A hatályos Btk. pedig egy minősített esetet is konstruál, eszerint, aki az alaptényállás²⁴ megvalósítása során, az elvitelkor erőszakot, illetőleg az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetést alkalmaz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható.²⁵

3. Záró gondolatok

Konzekvenciaként levonható, hogy a magyar jogalkotó is felismerte a gyermekek fokozott védelmének szükségességét Ezt a célt szolgálja – a család jogintézményének védelme mellett – a Btk. XX. fejezete, mely a hatályos szabályanyag egy igen jelentős novumaként fogható fel, figyelemmel arra, hogy az eddig a magyar jog számára ismeretlen vagy nem önálló bűncselekményeként kezelt törvényi tényállásokat is magában foglal. Itt elegendő csak a gyermekmunka törvényi tényállására vagy éppenséggel a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozására gondolni. Utóbbi bár jelen volt a korábbi Btk.-ban is, de a mostanitól eltérő tartalommal. Mindemellett pedig jelentős változás ment végbe a kiskorú veszélyeztetése törvényi tényállás szerkezetében is, hiszen azt az új Btk. három, egymástól jól elkülönülő deliktumra bontja, ahogy látható volt. Továbbá a kiskorú veszélyeztetésének büntette kapcsán is fellelhetőek tartalmi változások, elegendő csak a szubszidiárius alakzat elkövetői és sértetti körének meghatározásán végbement igen lényeges módosításokra gondolni.

²² LAJTÁR i. m. 64.

²³ 2009. LXXX. tv. (Btk. módosítás) 56. § (7) bek. c) pont.

²⁴ Btk. „211. § (1) Aki végrehajtható hatósági határozat alapján elhelyezett kiskorút attól, akinél a hatóság elhelyezte, annak beleegyezése nélkül, az elhelyezés tartós megváltoztatása céljából elvisz, illetve a kiskorút rejtve vagy titokban tartja, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

²⁵ Btk. 211. § (2) bek.

– ABSTRACT –

Legislative Efforts in Order to Achieve Enhanced Criminal Protection of Minors

My dissertation deals with criminal offenses against children. The aim of this paper is to explore the road leading to the formulation of criminal offenses against children. The starting point for the analysis is Act IV. of 1978 on the Criminal Code which I compare to the regulations in force with the purpose of exploring the changes that have since taken place.

„BŰNCSELEKMÉNYT [...] VÉLT HAZAFISÁGBÓL SEM SZABAD ELKÖVETNI.”¹

Az oktobrista miniszterek nemzetragalmazási perei

DRÓCSA Izabella

1. Bevezetés

1.1. Károlyi és Berinkey-kormány² tagjainak politikai tevékenysége a Horthy-korszakban

A Tanácsköztársaság bukását³ követően az ún. népköztársaságot⁴ vezető szociáldemokrata politikusok jelentős része elhagyta Magyarországot annak érdekében, hogy külföldön folytathassák közéleti tevékenységüket. Az emigrációban töltött évek alatt továbbra is kitartottak az 1918-as reformok mellett, azonban ideológiai nézetkülönbségeik miatt már nem tudtak sikeresen együttműködni egymással. A két világháború között három politikai csoportba tömörültek⁵ aszerint, hogy miként viszonyultak a bolsevizmushoz. A korábbi minisztertanácson belül elkülönültek egyrészt azok a balközép politikusok,

¹ Budapest Főváros Levéltára, Budapesti Királyi Ügyészség iratai, HU-BFL-VII.18.d-20/0001-1923. 77.

² BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1992*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 81–82.

³ GRATZ Gusztáv: *Forradalmak kora – Magyarország története 1918–1920*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1935. 91–93.; SALAMON Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Budapest, Korona Kiadó, 2001. 71.; *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979. 129.; KÁROLYI Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Budapest, Európa, 2013. 192.

⁴ SCHÖNWALD Pál: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.; KOVÁCS Kálmán: Államjogi változások a Magyar Népköztársaság idején. *Jogtudományi Közöny*, 1969. 24/2–3. 69–79.; HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018.;vö. GRATZ i. m. 37.; SALAMON i. m. 71.

⁵ HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály*. Budapest, Kossuth Kiadó 1978. 347.

akik elzárkóztak a Magyarországi Kommunista Párttól (továbbiakban: KMP).⁶ Ebbe a körbe tartozott többek között Garami Ernő volt kereskedelemügyi miniszter,⁷ Nagy Vince korábbi belügyminiszter,⁸ Peidl Gyula munkaügyi és népjóléti miniszter.⁹ A szociáldemokraták mérsékelt oldalától elkülönültek a kommunistákkal szimpatizáló politikusok, mint Buza Barna korábbi földművelésügyi miniszter,¹⁰ Kunfi Zsigmond tárca nélküli miniszter,¹¹ Böhm Vilmos volt hadügyminiszter,¹² és Linder Béla hadügyminiszter.¹³ A harmadik emigráns közösséget pedig az határozta meg, hogy kitartottak Károlyi Mihály volt köztársasági elnök vezető pozíciója mellett: ide tartozott például Szende Pál pénzügyminiszter,¹⁴ Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke,¹⁵ valamint Jászi Oszkár tárca nélküli miniszter.¹⁶

Az 1920-as években emigrált kormánytagok elleneztek az alkotmányos monarchia restaurálását,¹⁷ ezért arra törekedtek, hogy külföldi támogatást szerezzenek a köztársasági államforma visszaállítása és egy új társadalmi rend megalkotása érdekében.¹⁸ E célkitűzést elősegítve Európa számos államában és az Egyesült Államokban előadásorozatokat tartottak a magyar állapotokról,¹⁹ ahol a szimpátia elnyerésére irányuló kísérleteik mellett adományokat is gyűjtöttek a hallgatóság tagjaitól. A befolyt pénzeszegekből sajtótermékeket alapítottak, ahol az emigráns politikusok számára rendszeres publikálási lehe-

⁶ *A magyar forradalmi...* i. m. 135.; SALAMON i. m. 88.; GRATZ i. m. 80.

⁷ GARAMI Ernő: *Forrongó Magyarország*. Bécs, Pegazus Kiadó, 1922.; BÖLÖNY i. m. 81–82.

⁸ NAGY Vince: *Októbertől októberig*. Budapest, Európa–História, 1991.; BÖLÖNY i. m. 82.

⁹ Uo. 15.

¹⁰ Uo.

¹¹ AGÁRDI Péter: *Kunfi Zsigmond*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2001.; BÖLÖNY i. m. uo.

¹² BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Budapest, Népszava Könyvkiadó, 1946.; BÖLÖNY i. m. uo.

¹³ BÖLÖNY i. m. uo.

¹⁴ Uo. 82.

¹⁵ MÁRKI-ZAY Lajos: *Részletek a Hock János ellen megtartott főtárgyalásról*. Budapest, Hungária Nyomda R. T., 1933. 11.

¹⁶ BÖLÖNY i. m. 82.

¹⁷ SZABÓ István: Az első nemzetgyűlés és a jogfolytonosság. In: KOLTAY András – MOLNÁR Gábor (szerk.): *Bonus Iudex: Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2018. 335–386.

¹⁸ KÁROLYI i. m. 279.; HOCK János: Újévi Beköszöntőm. *Bécsi Magyar Újság*, 4. évf. 1922/3. (1922. január 4.) 2.; Uő: Beszámoló az amerikai magyarság részére. *Californiai Magyarság*, 1923. 2/10. 3.

¹⁹ Az emigráns politikusok közül Károlyi Mihálynak és Hock Jánosnak volt amerikai körútja. *Magyar Tribune*, 1923. 9/4. 1.; *Bécsi Magyar Újság*, 1923. 5/61. 2., 5/49. 2., 5/39. 3., 1922, 5/233. 1., 5/246. 2., 5/264. 5.; *Californiai Magyarság*, 1923. 2/10. Hock-album; KÁROLYI i. m. 429.

tőséget biztosítottak. Ilyen előzményekkel jött létre a Bécsi Magyar Újság,²⁰ és a Világ²¹ című lapok. Ezen kívül írásaikat magyar vagy idegen nyelven továbbították a külhoni magyarság számára fenntartott lapokhoz is, mint a Keleti Újság,²² az amerikai Magyar Tribune²³ vagy a Californiai Magyarság²⁴ elnevezés alatt működő sajtóhoz. Ennek hatására azonban a Horthy-korszakban számos alkalommal összetűzésbe kerültek a magyar igazságszolgáltatással, az állammal szemben megfogalmazott kijelentéseik miatt.

Jelen tanulmány célja a korábbi miniszterek ellen lefolytatott büntetőeljárások bemutatása, melynek nem képezi részét a Károlyi Mihály korábbi államfővel szemben indított perek.²⁵

1.2. A nemzetragalmazás törvényi tényállása és a perek megindításához szükséges jogszabályi háttér

E büntetőeljárások elemzéséhez elengedhetetlen röviden kitérni a felelősségre vonás alapját képező törvényi tényállás bemutatására. Az első világháborút követően megerősödtek a szélsőséges politikai mozgalmak Magyarországon, melynek megfékezése érdekében a Csemegi-kódex²⁶ már nem tudott megfelelő jogi védelmet biztosítani. Így merült fel a hazai büntetőjogban az ún. rendtörvények szükségessége, amelyek jelentősen szigorították az államellenes bűncselekmények körét az aktuálisan fennálló államberendezkedés fokozottabb védelme érdekében. A Károlyi és Berinkey-kormány tagjaival szembeni nyomozásokat ezen bűncselekmények esetén a Horthy-korszak ilyen jellegű jogszabálya, Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény (továbbiakban: Átv.)²⁷ 7. §-sa szerinti nemzetragalmazás alap-

²⁰ HAJDU i. m. 352., 369., <https://bit.ly/38gcxXR>, (Österreichische Nationalbibliothek).

²¹ NAGY i. m. 177.

²² Stumpfot előzetes letartóztatás alá helyezték, amiért felfolyamodást nyújtott be az ítéletáblához, amit a másodfok elutasított. HU-BFL-VII.18.d-20/0005-1930. 20–21.

²³ <https://bit.ly/2t7CnhN>, (Foreign Language Press Survey)

²⁴ <https://bit.ly/2TirJ2i>, (www.arcanum.hu)

²⁵ Károlyi Mihállyal szemben közel egy tucat pert indítottak a két világháború között, melyek közül hat alkalommal nemzetragalmazás vádja miatt emelt vádat az ügyészség.

²⁶ Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. I-II. kötet.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1880.

²⁷ DRÓCSA Izabella: az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. törvény elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/2. 215–231.; DRÓCSA Izabella: Az államellenes bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel az 1921. évi III. törvényben meghatározott államfelforgatás büntetétére.

vagy minősített esete²⁸ miatt indították meg, ami lényegében a rágalmazás büntetvényének a magyar nemzettel szemben megvalósuló formájának tekintendő.

Ezen büntetőeljárások lefolytatása előtt a budapesti törvényszék számára előkérdésként merült fel a joghatóság kérdése tekintettel arra, hogy a korábbi miniszterek ezeket a feltételezett büntetteket külföldön követték el. E probléma megoldására egyrészt a Csemegi-kódex 7. §-a szolgáltatott jogalapot, melynek rendelkezését a rendtörvény hatályba lépését követően az ott meghatározott törvényi tényállásokra is kiterjesztették, lehetővé téve ezzel a külföldön elkövetett politikai deliktumokkal szembeni fellépés lehetőségét.²⁹ A másik jogszabályhely, ami a hatóságok eljárását lehetővé tette, az Átv. 12. §-a, mely szerint lehetőség nyílt a terhelt távollétében a vádemelésre, valamint az ítélelhozatalra is.³⁰

2. Jogerős ítélet hiányában megszüntetett büntetőeljárások

2.1. Böhm Vilmos visszaemlékezése

A korábbi hadügyminiszter 1923-ban Bécsben kiadta visszaemlékezéseit *Két forradalom tüzeiben* címmel.³¹ Mivel a magyar kir. ügyészség tudomást szerzett a könyv megjelenéséről, ez év júniusában arra utasította az illetékes nyomozó hatóságot, hogy tanulmányozzák Böhm memoárját annak tisztázása végett, hogy indítható-e büntetőeljárás vele szemben.³² Erre a kérdésre a választ az erről szóló rendőri jelentés írója adta meg, aki szerint a mű egyértelműen marxista szellemben íródott, az 1919-es Szociáldemokrata Párt irányában pedig erőteljesen elfogultan és egyoldalúan fogalmazott. Álláspontja szerint a gyanúsított olyan kijelentéseket is tett, ami két irányban is indokolja a felelősségre vonást. Egyrészt Horthy Miklós³³ kormányzó személyét és politikai tevékenységét

Jogtörténeti Szemle, 2016/4. 64–67. Vö. ANGYAL Pál *A magyar büntetőjog kézikönyve* 4. kötet: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. III. t-c.* Budapest, Athanaeum, 1928.

²⁸ TÉRFY Gyula (szerk.): *Igazságügyi Zsebtörvénytár*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1930. 1081.; DRÓCSA (2017) i. m. 226–230.; DRÓCSA (2016) i. m. 66.

²⁹ TÉRFY i. m. 989.; ANGYAL (1928) i. m. 139.

³⁰ TÉRFY i. m. 1081–1082.; ANGYAL (1928) i. m. 140–147.

³¹ BÖHM Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1923.

³² HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923. 3.

³³ TURBUCZ Dávid: *Horthy Miklós*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2018.; HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, 1953.

olyan stílusban minősítette,³⁴ amely kimeríti A király megsértése és a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913. évi XXXIV. törvény (továbbiakban: Kms.) 2. §-ban szabályozott kormányzósértés³⁵ büntetétét.³⁶ Ezzel párhuzamosan pedig számos fejezet a munkás társadalmi réteget szembe állította a földbirtokos osztállyal oly módon, hogy megítélése szerint fennáll a veszélye a velük szembeni gyűlölet kialakulásának. Így a kormányzósértéssel halmazatban indítványozta a Csemegi-kódex 172. § (2) bek., és az 1912. évi LXIII. törvény³⁷ 19. §-a szerinti izgatás³⁸ deliktuma miatt a büntetőeljárás megindítását.

Álláspontom szerint elfogadható a nyomozó hatóság érvelése a vádemelés szükségességével kapcsolatban, ugyanis Böhm visszaemlékezése számos olyan kijelentést tartalmazott, ami tényállásszerűnek minősült a hatályos büntetőjogi szabályozás tükrében. A magyar munkásosztály című fejezetben az 1918 előtt működő országgyűlést „osztályparlamentnek,”³⁹ továbbá „Európa legreakciósabb parlamentjének”⁴⁰ nevezte el, a magyar nemesi réteget pedig a következőképpen definiálta: „henye, tudatlan és konzervatív, föld és pénzhétsége mérhetetlen [...] de ezen felül mindenkor és mindenkivel szemben harcos természetű.”⁴¹ A Belpolitikai átalakulás című részben az 1918-as októberi forradalommal kapcsolatban már úgy fogalmazott, azért volt szükség a köztársaság kikiáltására, mert

³⁴ HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923. 4.

³⁵ E törvényt a Horthy-korszakban az 1920. évi I. törvény 14. § felhatalmazása alapján alkalmazhatták, mely szerint a kormányzót a királlyal azonos büntetőjogi védelem illetett meg. ANGYAL Pál: *A választói jog büntetőjogi védelméről szóló 1913. évi XXIII. és a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913. évi XXXIV. törvénycikkek*. Pécs, 1914. 69.; vö. DRÓCSA Izabella: *Határ a királysértés és az izgatás között, a király megsértéséről és a királyság intézményének védelméről szóló 1913. évi XXXIV. törvény anyagi és eljárásjogi elemzése*. *Iustum, Aequum, Salutare*, 2019/2. 117–137.

³⁶ HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923. 4.

³⁷ A háború esetére szóló kivételes hatalom meghosszabbításáról szóló 1920. évi VI. törvény 1. §-a az 1912. évi LXIII. törvényben engedélyezett kivételes hatalom időtartamát a trianoni békeszerződés hatályba lépésétől számított egy évvel meghosszabbította. A 2. § azonban lehetővé tette a nemzetgyűlés számára azon jogszabályok hatályban tartását, kiegészítését és módosítását, amelyek olyan viszonyokat szabályoztak, amik a háború végét követően sem álltak helyre megfelelően. MEZEY Barna: *A kivételes hatalom jogi természete*. *Jogtörténeti Szemle*, 2015/4. 25–34.; TÓTH J. ZOLTÁN: *A magyarországi rögtönbíráskodásra (statáriumra) vonatkozó anyagi jogi és eljárásjogi szabályozás a XX. században*. *Hadtudomány*, elektr. péld., 2010. 1–30.; TÓTH J. Zoltán: *Rendkívüli büntetőjog és halálbüntetés az 1910-es évek Magyarországon*. *Themis*, 2007. 49–62.

³⁸ TÉRFY i. m. 1007.

³⁹ BÖHM (1946) i. m. 17.

⁴⁰ Uo. 74.

⁴¹ Uo. 18.

a társadalomnak elege lett a Habsburgok „ravaszkodásaiból.”⁴² A kormányzó dunántúli katonai akcióit úgy jellemezte, mint a magyar történelem legsötétebb szakasza, ami több száz ember halálát okozta.⁴³ Az alkotmányos monarchia pedig véleménye szerint nem más, mint a „militarista horthyzmus” megvalósulása.⁴⁴

A könyv hangvétele alapján valóban levonható az a következtetés, hogy a szerző szimpatizált a bolsevizmussal. Ezzel szemben azonban több alkalommal keményen kritizálta a Kun Béla által vezetett KMP-t azért, mert politikai tevékenységük miatt omlott össze a köztársaság: „...a vagyonukat féltő nagybirtokosok ellenforradalma és a licitáló Kun-demagógia újult erővel [...] de azonos céllal támadt a forradalmi kormány ellen.”⁴⁵ A diktatórikus államberendezéstől és a terror legitimálásától sem zárkózott el, meglátása szerint viszont ez az átalakulás csak annyiban engedhető meg, amennyiben ezzel a burzsoáziát el lehet vele pusztítani.⁴⁶

A történeti tényállás rekonstruálása mellett már sokkal nagyobb problémát okozott a vádemelés alapjául szolgáló törvényi tényállás megállapítása, melynek kapcsán véleménykülönbség alakult ki az ügyészség és a rendőrség között. A jelentés készítője ugyanis a javasolt jogszabályhelyeken túl azt indítványozta a kir. főügyésznek, hogy mellőzze az Átv. 7. §-át. Nézete szerint bár a tényállásszerűség fennáll a nemzetrálgalmazás büntetével is, „állami érdekből és jogpolitikai szempontból” nem volna előnyös a rendtörvény alkalmazása tekintettel arra, hogy a gyanúsított külföldön tartózkodik, tehát a 12. § által lehetővé tett in contumaciam eljárást kellene alkalmazni vele szemben.⁴⁷ Ez a körülmény azonban veszélyeztetné a Bethlen-kormány⁴⁸ konszolidációs tevékenységét, mert a nagy nyilvánosság előtt kellene megvizsgálni Bóhm kijelentéseinek valóságtartalmát, emellett a külpolitikai vonatkozások bizonyítása is nehézségekbe ütközhet. Utolsó érvként pedig kiemelte: jelen történelmi körülmények között sokat ártana a magyar államnak, ha ez a büntetőeljárás visszatetszést keltene az antant hatalmak köreiben.⁴⁹

A kir. főügyész nem értett egyet a fent leírtakkal, ezért ismételten utasította a rendőrséget a nyomozás lefolytatására. Ebben az esetben kifejezetten olyan

⁴² Uo. 74.

⁴³ Uo. 367.

⁴⁴ Uo. 371.

⁴⁵ Uo. 116.

⁴⁶ Uo. 290.

⁴⁷ HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923. 5.

⁴⁸ BÖLÖNY i. m. 88.

⁴⁹ HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923. 5–6.

fejezetek felkutatására hívta fel a rendőrséget, ami megalapozhatja az Átv. 7. §-nak alkalmazását.⁵⁰ A gyanúsított művének ismételt vizsgálatát követően a 109.046/1923-mas jelentés további részleteket tárt fel az ügyészség számára,⁵¹ ami megalapozhatja a nemzetragalmazás vádját. A vizsgálatot lefolytató tiszt végül bocsánatot kért a főügyésztől hozzátéve, azért fejtette ki egyéni véleményét, mert munkája végzése közben hazája érdekeit tartotta szem előtt.⁵² A két szerv közötti konfliktust végül az igazságügyi miniszter oldotta fel, aki a nyomozó hatóság véleményét fogadta el az ügygel kapcsolatban, tehát a rendtörvényt mellőzték a további büntetőeljárásban. Ezt követően a vádhatóság indítványozta a Bp. 470. §-a⁵³ szerint a nyomozólevél kibocsátását, az 567-568.§⁵⁴ és a Sajtóról szóló 1914. évi XIV.⁵⁵ 49. §⁵⁶ alapján az elkövetés tárgyát képező könyv lefoglalását.⁵⁷ A Bóhm-mel szembeni körözés nem vezetett eredményre, ezért 1925 márciusában az ügyészség indítványozta a vádtaács felé az eljárás megszüntetését a terhelt előállításáig.⁵⁸ A büntetőeljárást végül 1931-ben a Csemegi-kódex 106. és 108. §-ban szabályozott elévülésre hivatkozva megszüntették.⁵⁹

2.2. Jászi Oszkár és a magyar sajtó helyzete

A korábbi nemzetiségi ügyekért felelős miniszter már közvetlenül a kommün bukása után egy memorandumot küldött az antant hatalmak számára annak érdekében, hogy figyelmeztesse Nyugat-Európát a kiépülőben lévő „új” magyar állam veszélyeire.⁶⁰ Ezért a politikai tevékenységért a magyar hatóságok még nem próbálták meg felelősségre vonni, azonban 1920 után az egyik legtöbbet publikált emigráns politikussá vált, melynek következtében számos büntetőeljárás indult vele szemben. Az első vádemelésre 1924-ben került sor a chicagói

⁵⁰ Uo. 7.

⁵¹ Az új jelentés a Rémuralom és a Mérleg című fejezetek miatt is kezdeményezte a vádemelést. Uo. 8.; BŰHM (1946) i. m. 365–369., 369–374.

⁵² HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923., 8.

⁵³ TÉRFY i. m. 1224.

⁵⁴ Uo. 1244.

⁵⁵ RÉVÉSZ T. Mihály: A sajtó jogmetamorfózisa az első világháború esztendeiben Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle*, 2015/4.

⁵⁶ <https://bit.ly/2smwaOo>, (www.netjogtar.hu)

⁵⁷ HU-BFL-VII.18.d-05/0323-1923., 10–11.

⁵⁸ Uo. 19.

⁵⁹ Uo. 24.

⁶⁰ A memorandumot Károlyi Mihállyal együtt készítette el. HAJDU i. m. 349.

Magyar Tribune-ben megjelent Útban az igazság⁶¹ című írása miatt.⁶² Ebben a cikkben a következőket állította: szerinte Horthy Miklós megválasztásának külföldi támogatottsága annak volt köszönhető, hogy a kormányzó ügynökei a sajtó útján⁶³ a valós magyar viszonyokkal kapcsolatban megtévesztették az antant országait. Ezek az elterjesztett hazugságok viszont már nem tarthatóak fenn, mert a jelenlegi európai közvélemény felismerte az októberi forradalom vívmányait. További álláspontja szerint Magyarország felemelkedésének egyetlen kulcsa „[...] a visszatérés Kossuth Lajos demokratikus, jobbagyfelszabadító (sic!) és köztársasági hagyományaihoz...”⁶⁴

Az ügyészség indokolása szerint a gyanúsított ezzel a művével megvalósította a rendtörvény 7. § (2) bek. 1. pontja szerinti nemzetrágalmazás deliktumát,⁶⁵ mert valótlan tényállításával az ország megbecsülésének csökkenését szándékozott elérni, valamint a külföldi fegyveres intervencióra hívta fel a külföldi államokat az országgal szemben. A vádhatóság kifejtette továbbá: Magyarország külpolitikai megítélése igen bizonytalan, ezért rendkívül károsnak tartják az emigráció politikai tevékenységét. Erre alapozva indítványozták a Bp. 469. §-a alapján⁶⁶ a vádlott hirdetményi úton való megidőzését, és a Bp. 19. §-a szerinti ügyegyesítés⁶⁷ elrendelését a 62037/1923-as ügygel.⁶⁸

A vád alátámasztásaképpen az alábbi bizonyítékokat gyűjtötték össze: először azt az előkérdést kellett megválaszolni, vajon tényleg a gyanúsított írta-e ezt a sajtóterméket. Az ügyészség erre a következő választ adta: mivel Jászi a cikk végére odairta a saját nevét, és ily módon került a nyilvánosság elé, kétséget kizáróan megállapítható a szerzői minőség.⁶⁹ Az egyesített másik vádiratban több példát emeltek ki a gyanúsított egy másik cikkéből, ahol más államokat és nemzetközi szervezeteket buzdít a magyar alkotmányos rendbe való beavat-

⁶¹ *Magyar Tribune*, 1923. 9/6. 2.

⁶² HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 6.

⁶³ Uo.

⁶⁴ *Magyar Tribune*, 1923. 9/6. 2.

⁶⁵ HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 6.

⁶⁶ TÉRFY i. m. 1224.

⁶⁷ Ügyegyesítést akkor rendelhet el a bíróság, ha egy személy több bűncselekményt követett el, így csökkentve a törvényszékek munkaterhét. Uo. 1132.

⁶⁸ HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 7.

⁶⁹ Az ügyészség érvelése elfogadhatónak tekinthető, mert a szerzői jogi szabályozás több vélelmet is elfogad abban az esetben, ha kérdéses a szerző kilétének megállapítása. Az egyik szubszidiárius értelmezés szerint az a szerző, akit a művön megjelöltek, tehát ebben az esetben, akinek a neve szerepel az újságcikk alatt, mint szerző. TATTAY Levente – PINTZ György – POGÁCSÁS Anett: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 132.

kozásra. Végül pedig megállapították, hogy a vádlott olyan sajtóorgánumban publikált, ami a magyar állammal szemben már több uszító hangvételi anyagot jelentetett meg, kifejezve ezáltal ellenséges szándékait. A vád megfogalmazása szerint tehát a Magyar Tribune „[...] Magyarország állami függetlensége és nemzeti léte ellen törő, [...] fegyveres beavatkozásra folyton hazug ürügyekkel izgató ellenséges propagandát szolgál.”⁷⁰

A gyanúsított hirdetményi idézését követően a törvényszék a tárgyalás napját 1924. november 25-re⁷¹ tűzték ki, amit a Bp. 290. § (1) bek.⁷² alapján elhalasztott. Az indokolás szerint a vádhatóságnak új bizonyítékok kerültek a birtokába az emigráns politikusok tevékenységével kapcsolatban. Ezen iratok megismerése céljából így az ügyész indítványozta a halasztást.⁷³

A főtárgyalás elmaradását követően azonban ismeretlen okokból nem jelölt ki az elsőfokú bíróság új időpontot az eljárás folytatásához. Az ügyészség ezért 1928 márciusában kérelmet nyújtott be a Bp. 470. §-ra hivatkozva, hogy bocsássonak ki nyomozólevelet a terhelttel szemben.⁷⁴ A körözés azonban nem vezetett eredményre, ezért a törvényszék 1931 áprilisában a Bp. 472. § (4) bek.⁷⁵ alapján az eljárást a terhelt előállításáig megszüntette.⁷⁶ Az első Jászi-ügy hivatalosan 1941-ben, elévülés jogcímén zárult le,⁷⁷ ami azért érdekes, mert a volt miniszterrel szemben egy másik perben elmarasztaló ítéletet hoztak, melynek keretén belül ügyegyesítés elrendelésével ebben a bűnyűgyben is eljuthatott volna a vádirat a tárgyalási szakaszba.

2.3. Linder Béla jugoszláviai tevékenysége

A volt hadügy⁷⁸ és tárca nélküli miniszter⁷⁹ a proletárdiktatúra bukását követően Magyarországon igyekezett politikai karrierjét tovább folytatni: a megszálló jugoszláv csapatok segítségével, 1921 augusztusában kikiáltotta a Baranyai-

⁷⁰ HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 8.

⁷¹ Uo. 21.

⁷² Uo.

⁷³ HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 10.

⁷⁴ Uo. 24., 30.

⁷⁵ TÉRFY i. m. 1224–1225.

⁷⁶ HU-BFL-VII.18.d-20/0004-1924. 33.

⁷⁷ Uo. 38.

⁷⁸ *Politikortörténeti Intézet*, VI., 876., Linder Béla iratai, 1. ö.e. 1.

⁷⁹ Uo. 4.

Bajai-Szerb-Magyar Köztársaságot, amely az antant hatalmak beavatkozását követően nem jöhetett létre.⁸⁰ A meghíúsult területfoglalást követően Linder az új szláv nemzetállamba emigrált.⁸¹

A korábbi minisztertanácsi taggal szemben az ügyészség először a 80564/1924. számú vádiratában kérelmezte a nyilvános tárgyalás kitűzését. Az általuk megállapított történeti tényállás szerint a gyanúsított társaival⁸² részt vett az 1923-ban megrendezett Jugoszláviában Élő Magyar Menekültek Kongresszusán. A rendezvény keretein belül valamennyien beszédet intéztek a hallgatóság számára: felszólalásaikban a magyar politikai vezetést támadták, akik véleményük szerint veszélyeztetik a nemzetek békés együttélését. Európa azért nem szerzett tudomást erről a tevékenységről, mert a kormány megvásárolta a külföldi sajtóorgánumokat. Zárásképpen hálájukat fejezték ki a Bécsben működő magyar kiadók felé, akik először igyekeztek hiteles információkat közvetíteni a magyar állapotokról a külföldi közvélemény felé.

Az előadásokat követően a kongresszus egy kiáltványt fogadott el Felhívás címmel, amelyben arra buzdították a szomszédos országokat, hogy avatkozzanak be a magyar belügyekbe a rend helyreállítása érdekében. A dokumentum második részében Magyarország államformájának megváltoztatását is követelték: „Szabadságot, igazi kultúrát és demokratikus államformát Magyarországon, mely az októberi program (sic!) alapján áll. (sic!) Kérjük fel Károlyi Mihály elvtársunkat, a vezérünket, hogy bontsa ki nyíltan a köztársaság zászlaját, hogy vele együtt harcba mehessünk Horthy uralmának megdöntésére. (sic!)”⁸³

Az ügyészség indokolásában kifejtette: a büntetőjogi felelősség kiindulópontja az a körülmény, hogy számos állam bizalmatlan Magyarországgal szemben. Ezért tekinthető a vád tárgyává tett cselekmény súlyosnak, mert a jelenlegi kormány önhibáján kívül fennálló negatív nemzetközi megítélését erősíti meg.⁸⁴ Másrészt a gyanúsítottak által tett kijelentések valótlanok, ezért az Átv. 7. § (2) bek. 2. pontja szerinti nemzetrágalmazás megállapítható velük szemben.⁸⁵

A vádemelés alapjául szolgáló bizonyítékokat elsősorban a helyszínen elkészített eredeti dokumentumokban, valamint az újságokban közölt tudósításokban lévő információk alapján gyűjtötték össze. A vádhatóság álláspontja szerint

⁸⁰ HAJDU i. m. 367–368.

⁸¹ Uo. 368.

⁸² Linder Béla társai Lefkovicz Ernő és Tursics Imre voltak. *Az Est*, 1924. 15/179. 3.

⁸³ HU-BFL-VII.5.c-2287-1924. 16.

⁸⁴ Uo. 16–17.

⁸⁵ Uo. 16.

így kétséget kizáróan bizonyíthatóvá vált, hogy a rendezvényt a vádlottak szervezték, akik ezt követően a helyszínen beszédet is mondtak. A konferencia zárásaként megfogalmazott kiáltványt végül a sajtóban megjelentették, így annak tartalma a nyilvánosság számára is megismerhetővé vált. Ezen tevékenységük célja a külföldi intervencióra való felhívás volt annak érdekében, hogy a magyar államban a saját politikai hatalmukat visszaszerezzék: „...ez a sajtó Magyarország állami függetlensége és nemzeti léte ellen törő (sic!), Magyarország belső ügyeibe való fegyveres beavatkozásra folyton hazug ürügyekkel izgató ellenséges propagandát szolgál.”⁸⁶

Az elsőfokú bíróság elfogadta az ügyészség megállapításait, ezért a tárgyalás időpontját 1924. január 17-re tűzte ki, emellett pedig elrendelte a terheltek hirdetményi úton való idézését tekintettel arra, hogy ebben az időben feltehetőleg Belgrádban tartózkodtak.⁸⁷ A törvényszék elnöke azonban végzéssel elhalasztotta a tárgyalást, mert a kijelölt tanács elnökének személye megváltozott,⁸⁸ akinek kellő időt akartak biztosítani az iratok megismerésére.⁸⁹ A tárgyalás új időpontját ez év december 2-ra jelölték ki.⁹⁰ Végül ez a tárgyalás sem került megtartásra: a bíróság 2287/9/1924 sz. végzésében ismételten a halasztás mellett döntött, ezúttal az ügyészség indítványa alapján. Ennek oka, hogy a vádhatóságnak új bizonyítékok kerültek a birtokába, melynek tanulmányozására további időre volt szüksége a kijelölt ügyésznek.⁹¹

Az elmaradt tárgyalást követően 1927-ben a hatóságok ismét kezdeményezték a büntetőeljárás folytatását: először az vádhatóság indítványára nyomozólevelet bocsátottak ki a Bp. 470. §-a alapján,⁹² majd ismételten hirdetményi úton idézték meg a vádlottakat.⁹³ Mivel ezek az intézkedések sem vezettek eredményre, a törvényszék 1931 áprilisában a Bp. 472. § (4) bek. alapján az eljárást a terhelt előállításáig megszüntette.⁹⁴ Az 1930-cas években egyik hatóság sem tett az elévülés félbeszakítását célzó intézkedéseket, ezért 1941 májusában Baróthy Pál,

⁸⁶ Uo. 17.

⁸⁷ Uo. 18–19.

⁸⁸ Uo. 20.

⁸⁹ Erre a halasztásra 1924 májusában került sor. *Az Est*, 1924. 15/88. 5.

⁹⁰ HU-BFL-VII.5.c-2287-1924. 21., *Az Est*, 1924. 15/179. 3.

⁹¹ Uo. 22.

⁹² Uo. 24.

⁹³ Uo. 26.

⁹⁴ Uo. 29.

az ügyészség elnöke indítványozta a nyomozólevél visszavonását és az eljárás megszüntetését a Csemegi-kódex 106. § (3) bek. és a 108. §-ra hivatkozva.⁹⁵

2.4. Kunfi Zsigmond állításai a nemzetgyűlési választásokról

A korábbi kereskedelemügyi miniszter az 1920-as években tagja volt az ún. Világosság emigráns csoportnak, ami a kommunizmussal szimpatizáló baloldali politikusokat foglalta magában.⁹⁶ Radikális nézeteit számos alkalommal német nyelven megjelent cikkeiben fejtette ki, amelyeket Svájcban hoztak nyilvánosságra.⁹⁷ Politikai tevékenysége miatt már 1924-ben kitűzte tárgyalását a törvényszék,⁹⁸ amit végül ismeretlen okból elhalasztottak.

A vádtanács évekkel később, 1928-ban a Bp. 470. és 472. §-a szerint meghozott végzésében ismételten körözést bocsátott ki⁹⁹ Kunfival szemben sajtó útján elkövetett izgatás, nemzetrálgalmazás, illetve a Tanácsköztársaságban kifejtett népbiztosi tevékenysége miatt.¹⁰⁰ Az ügyészség indokolása szerint a gyanúsított 1926-ban publikált német nyelvű cikke veti fel az Átv. 7. §-nak alkalmazását, amelyben az utolsó nemzetgyűlési választásokkal kapcsolatban tett olyan kijelentéseket, amivel Magyarország megbecsülését és külföldi hitelét jelentősen csökkentette. A terhelt szerint a magyar állam a „legvadabb terrort kifejtő államhatalom,” a voksolással kapcsolatban pedig azt állította, hogy az ellenzéki szavazókat a rendőrség körbevette szabad vélemény nyilvánításuk megakadályozása érdekében. A választásra jogosultak körét a választási jegyzék meghamisításával érték el, az ellenszegülőket pedig szabadságvesztés büntetésre ítélte a bíróság.¹⁰¹

Kunfi Zsigmond az eljárás ismételt megindítását követően, néhány hét múlva öngyilkosságot követett el,¹⁰² ezért a törvényszék 1928 szeptemberében visszavonta a körözést és halál jogcímén megszüntette az eljárást.¹⁰³

⁹⁵ Uo. 32.

⁹⁶ Ebbe a körbe tartozott bele Bóhm Vilmos, Göndör és Garbai Sándor is. HAJDU i. m. 367.

⁹⁷ HU-BFL-VII.18.d-20/004-1927. 27.

⁹⁸ A forrásokból nem állapítható meg egyértelműen, hogy 1924-ben milyen bűncselekmény gyanúja miatt emelt vádat az ügyészség.

⁹⁹ HU-BFL-VII.18.d-20/004-1927. 14.

¹⁰⁰ AGÁRDI i. m. 61.

¹⁰¹ HU-BFL-VII.18.d-20/004-1927. 19.

¹⁰² AGÁRDI i. m. 61.; HAJDU i. m. 427.

¹⁰³ Uo. 29., 31.

2.5. Az ügyészség és egy „nagy” emigráns per gondolata

A jogerős ítéletek hiányában lezárt büntetőeljárások közös jellemzője abban állapítható meg, hogy 1924-ben valamennyi kitűzött tárgyalás időpontját különböző okok miatt elhalasztották. A Népszava szociáldemokrata lap értesülése szerint erre az intézkedésre valójában azért került sor, mert Miskolczi Ágost ügyész kérelmet nyújtott be valamennyi terhelt ellen indított büntetőeljárás egyesítése végett, melynek eredményeképpen 25 vádiratot szándékozott az ügyészség egységesen benyújtani a bíróságnak.¹⁰⁴ Tehát a sajtóban felmerült egy ún. „nagy emigráns per” lebonyolításának lehetősége, melynek jogi eszköze a Bp. 19. §-ban szabályozott ügyegyesítés lehetett volna. Elrendelése viszont csak akkor válhatott volna lehetségessé, ha ugyanazt a személyt egyszerre több bűncselekmény terhel.¹⁰⁵ Azonban álláspontom szerint a korábbi kormánytagok által elkövetett nemzetrálgalmazás büntette esetében ez a körülmény nem állt fenn. A jogi tárgy azonossága és az egységes szándék, amellyel a nemzetrálgalmazás deliktumát elkövették, nem alapozhatta meg, hogy egy per keretén belül hozzanak velük szemben ítéletet. Így a fenti sajtóértesülések logikusnak tűntek, de ennek megvalósításához hiányzott a megfelelő jogszabályi háttér.

A törvényszék feltehetően az ügyek egyszerűbb elbírálása érdekében az oktobrista miniszterek pereinek tárgyalását 1924 november 11 és december 9-e között tűzte ki.¹⁰⁶ Ebben az esetben viszont az ügyészség kérelmére halasztották el az ítélelhozatalt. Ezt követően végül a hatóságok tétlensége miatt ezek a büntetőügyek elévültek.

3. A jogerős ítélettel lezárult büntetőeljárások

3.1. Az emigránsok védőügyvédje: Nagy Vince

A Horthy-korszakban Nagy Vince volt belügyminiszter belföldön folytatta politikai tevékenységét az oktobrista ideológiának megfelelően: 1924-ben a Kossuth-párt tagjaként mandátumot szerzett, mint Debrecen harmadik kerületének nemzetgyűlési képviselője.¹⁰⁷ Ezzel egy időben ügyvédként is tevékeny-

¹⁰⁴ *Népszava*, 1924. 52/53. 10., *Az Est*, 29 db vádiratról számolt be, a 8 Órai Újság 28-ról. Ld. *Az Est*, 1924. 15/88. 5.; 8 Órai Újság, 1924. 10/53. 5.

¹⁰⁵ TÉRFY i. m. 1224.

¹⁰⁶ *Az Est*, 1924. 15/179. 3.

¹⁰⁷ NAGY i. m. 180., 187.

kedett,¹⁰⁸ így a népköztársaság vezetői ellen indított perekben több alkalommal látta el a vádlottak védelmét.¹⁰⁹

Nagy 1923 júniusában, a Károlyi Mihállyal szemben folyamatban lévő felségsértési per másodfokú tárgyalását követően¹¹⁰ interjút adott a kolozsvári Keleti Újságnak Nagy Vince a kisentente-hoz közeledésről címmel. Kijelentései nyomán az ügyészség vádat emelt ellene az Átv. 7. §-ba ütköző nemzetragalmazás büntettének megalapozott gyanúja miatt. A cikkben írottak szerint a gyanúsított a diplomáciai közeledést sürgette a kis antant irányába, ugyanis ez a rossz viszony az oka annak, hogy Nyugat-Európa bizalmatlan a jelenlegi kormánnyal szemben:¹¹¹ „ha a rendszerváltás bekövetkezik, akkor lehet szó őszinte közeledésről Magyarország és a kis entente államai között.” Álláspontja szerint ez a megbékélés a záloga a területi igények rendezésének,¹¹² valamint ettől függ a külhoni magyarság alapjogainak a tiszteletben tartása is.¹¹³ Vagyis a terhelt szerint a kormány a felelős a szomszédos nemzetállamok kisebbségi politikája miatt: „[...] csupán az elszakított (sic!) magyarság sorsának jobbra fordulása végett is kötelessége lenne a fennálló kormányzati rendszer exponenseinek két kézzel fogni olyan politikusokat maguk helyett, akinek nemcsak az ajkukon van a demokrácia, hanem [...] valóban garantálják azt.”¹¹⁴ Kifejtette továbbá: szerinte a szélsőjobboldal komoly fenyegetést jelent az ország számára, ezért már külföldről is számos visszajelzést kapott a miniszterelnök, mely szerint szerencsésebb lenne egy „baloldaliabb összetételű kormányzat.”¹¹⁵

A vádhatóság álláspontja szerint a vádlott valótlan kijelentéseket tett a cikk írójának, továbbá az a körülmény is megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást, hogy beleegyezését adta az interjú nyilvánosságra hozatalához.¹¹⁶ Tehát az ügyészség érveléséből levonható az a következtetés a rendtörvény értelmezésével kapcsolatban, mely szerint ha a vádlott egy személyes beszélgetésben elmondja a saját véleményét, önmagában nem alapozza meg a büntetőeljárás

¹⁰⁸ Uo. 176.

¹⁰⁹ Nagy Vince képviselte Károlyi Mihályt az ellen indított felségsértési perben, és Hock János ügyében is védőként tevékenykedett. NAGY i. m. 177., 193–208., 234–248.; vö. SCHÖNWALD Pál: *A Károlyi-per*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1985.

¹¹⁰ HU-BFL-20/0003-1923. 7.

¹¹¹ Uo. 1.

¹¹² Uo. 10., 2.

¹¹³ Uo. 11., 2.

¹¹⁴ Uo. 2.

¹¹⁵ Uo. 9.

¹¹⁶ Uo. 2.

megindítását. Azzal viszont, hogy vitatható kijelentései eljutottak egy sajtótermék olvasóihoz, felveti a politikai deliktum elkövetésének a lehetőségét.

A vádemelést követően a nemzetgyűlés 1926 februárjában felfüggesztette Nagy Vince mentelmi jogát,¹¹⁷ így tovább folytatódhatott a büntetőeljárás a törvényszék előtt. A bírósági tanácsot Töreky Géza elnök, a vádat Miskolczi Ágost ügyész, a védelmet pedig Vámbéry Ruzstem képviselte. A teljes interjú vizsgálata és a terhelt kihallgatását követően¹¹⁸ az elsőfokú fórum a Bp. 326. § (1) bek.¹¹⁹ alapján a vádlottat felmentette a nemzetrágalmazás vádja alól, csupán a Bp. 482. §¹²⁰ szerinti bűnügyi költségek megtérítésére kötelezte.¹²¹ Az ítélet indokolása szerint egyértelműen megállapítható: Nagy nem valótlan tényállításokat közölt, csupán a saját véleményét fejtette ki Magyarország külpolitikájával kapcsolatban. Lényegében azt állította, hogy egy baloldaliabb politika előnyösebben befolyásolná az állam megítélését, ami által engedményeket kapna a kormány, és javulna a kisebbségi magyarság helyzete.¹²² Tehát azt a megállapítást tette a törvényszék, mely szerint ezek nem olyan kijelentések, amelyek alkalmasak lennének a magyar állam és nemzet hitelének csorbitására. Álláspontjuk szerint mindezt a tényt tovább erősítette az a körülmény, hogy a vádlott szándéka nem irányult Magyarország meggyalázására, csupán a kormányt kritizálta. Vagyis a szabad politikai véleménynyilvánítás nem tekinthető tényállásszerűnek az Átv. 7. §-val.¹²³

3.2. Jászi Oszkár amerikai cikkei

Jászi az 1920-as években az USA-ban telepedett le, ahol 1924-ben egy magyar nyelvű hetilapot indított *New Yorki Magyar Hírlap* címmel.¹²⁴ Emellett 1923 és 1924 között számos angol nyelvű írása jelent meg, amit a magyar nyomozó hatóságok megvizsgáltak. Ezen cikkek alapján a vádhatóság azt állapította

¹¹⁷ Uo. 4., *Az 1922. június 16-ára hirdetett Nemzetgyűlési Naplója*. IV. k. Budapest, Athaenum, 1926. 16–18.

¹¹⁸ Nagy részletes beismerő vallomást tett: elismerte, hogy az elhangzottak tőle származnak, de a bűnösségét tagadta. Uo. 11.

¹¹⁹ TÉRFY i. m. 1190.

¹²⁰ Uo. 1227.

¹²¹ HU-BFL-20/0003-1923. 6.

¹²² Uo. 12.

¹²³ Uo. 13.

¹²⁴ Ettől alaptól a kereskedelmi miniszter megvonta a postai szállítási jogát. *Népszava*, 1924. 52/44. 8.

meg, hogy a szerző szándéka felhívást intézni más államokhoz és nemzetközi szervezetekhez annak érdekében, hogy fegyveresen beavatkozzanak a magyar állam ügyeibe. Emellett véleményük szerint a korábbi miniszter valótlan tényállításokat közölt az amerikai nyilvánossággal, így ismételt az Átv. 7. § (2) bek 1. pontjára hivatkozva vádat emeltek a politikus ellen.¹²⁵

Az ügyész a vádiratban részletesen elemezte a bűncselekmény tárgyát képező sajtótermékeket, ami a büntetőeljárás rekonstruálása miatt azért rendkívül fontos, mert ezek a cikkek más forrásokból nem ismerhetők meg. Jászi első kriminalizált írása 1923 decemberében jelent meg a new yorki *Foreign Affaires*-ben *Dismembered Hungary and peace in Central Europe* cím alatt, amiben Jászi a XIX. századi magyar nemzetiségpolitikával foglalkozott. Kijelentése szerint az Osztrák-Magyar Monarchia társadalmának jelentős részét a nemzetiségek tették ki, akiket a politikai vezetés „magyarosítani” akart. Ennek következtében a magyarországi etnikumokat kizárták a kulturális életből, továbbá bürokratikusan hivatal betöltésének lehetőségétől is megfosztották őket.¹²⁶ Ez a folyamat végül a nemzetiségek politikai mozgalmának a megerősödéséhez vezetett.¹²⁷ Ugyanebben a témában egy másik publikációja is megjelent 1923 szeptemberében *Jász here (sic!) to aid Hungary's people (sic!)* címmel, amit bizonyítékként felhasznált az ügyészség.¹²⁸

Cikkének második része az 1920-ban restaurált alkotmányos monarchiával foglalkozott, amely véleménye szerint eltörölte a népköztársaság reformjait. Ez az új alkotmányos rend szerinte nem más, mint „Horthy tengernagy fehér bolsevizmusa,” amely eltörölte a titkos választásokat,¹²⁹ ellehetetlenítette a sajtószabadság gyakorlását, valamint szigorította a büntetőjogi szabályozást

¹²⁵ HU-BFL-VII.18.d-20/0018-1924. 2.

¹²⁶ Uo. 3.

¹²⁷ Uo. 4.;vö. Jászi Oszkárnak a dualizmuskori nemzetiségi kérdés tekintetében tett kijelentései több pontban is vitathatóak. A nemzetiségi mozgalmak az 1905-ös választást követően valóban megerősödtek, azonban ez nem a magyar kormány magyarosítási kísérletei miatt vált lehetővé, hanem azért, mert több nemzetiségi politikus kapott parlamenti mandátumot, így követeléseik nagyobb nyilvánosságot kaptak. A magyar nemzetiségi politika egyik legvitatottabb törvénye, az 1907. évi XXVII. törvény (lex Apponyi), amely több állami támogatást nyújtott azoknak a középiskoláknak, ahol emelt óraszámban oktatták a magyar nyelvet. GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora*. II. k. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934. 147–171.

¹²⁸ HU-BFL-VII.18.d-20/0018-1924., 8. 10.

¹²⁹ 2200/1922. számú ME. rendelet (Lex-Bethlen) az ország jelentős részén ismételt bevezette a nyílt szavazás intézményét. PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. Budapest, Pannonica Kiadó, 2006. 99–100.; ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2010. 225.; ROMSICS Ignác: *A Horthy-korszak*. Budapest, Helikon Kiadó, 2017. 112.; ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában*. Budapest, Csokonai Kiadó, 1998. 103.;

egy „szükség-törvény”¹³⁰ megalkotásával. Hozzátette továbbá: ezt a jogszabályt kifejezetten az oktobrista politikusok üldözésének céljából fogadta el a nemzetgyűlés.¹³¹ A nyílt szavazás és a büntetőjog problematikáját hasonlóan bemutató publicisztikája a londoni *The Times* lapban jelent meg 1924 májusában *Politics in Hungary* címmel.¹³²

A vád tárgyává tett másik írásában a külhoni magyarság helyzetét elemezte. Elismerte, hogy a kis antant államai valóban nem tartják tiszteletben a kisebbségi jogokat, azonban véleménye szerint ez a bánásmód egyrészt a magyar kormány revíziós politikája miatt alakult ki, másrészt pedig a határon túli magyarok a korábbi évszázadokban elnyomták a ma nemzetalkotó etnikumokat. Álláspontja szerint ezt a helyzetet az újonnan megalakult államokkal való megbékéléssel lehetne feloldani. Ezzel szemben a Horthy-rendszer a Habsburg-restaurációval¹³³ és az irredenta politikai érvényre juttatásával foglalkozik annak érdekében, hogy megvalósuljon a „[...] magyarok uralma idegen fajok mellett...”¹³⁴ Zárásként pedig sürgette a köztársaság ismételt kikiáltását.¹³⁵ Másik, hasonló tartalommal cikke 1924 januárjában, a *The New Republic* lapban jelent meg.¹³⁶

Az inkriminalizált újságcikkek közül több felhívást intézett az amerikai politikai vezetés számára, hogy ne támogassák anyagilag a trianon utáni Magyarország gazdasági felzárkózását. Érvelése szerint, amennyiben mégis kölcsönt biztosít az USA a magyar államnak, akkor annak folyósítását kössék olyan alkotmányos feltételekhez, mint a titkos szavazás bevezetése, vagy az alapjogok tiszteletben tartása. Erre azért volt szükség, mert meglátása szerint Magyarországon nem valósult meg a parlamentarizmus.¹³⁷

GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két világháború között*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 144–145.

¹³⁰ Jászi így nevezte a rendtörvényt.

¹³¹ HU-BFL-VII.18.d-20/0018-1924. 5.

¹³² Uo. 18.

¹³³ Jászi Oszkár e kijelentése több történész által megcáfolható, hiszen történelmileg elfogadott tény, hogy IV. Károly 1921 és 1922 között két alkalommal is sikertelen kísérletet tett a magyar trón visszaszerzése érdekében. Ennek hatására fogadta el a nemzetgyűlés az 1921. évi XLVII. törvényt, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását.

¹³⁴ HU-BFL-VII.18.d-20/0018-1924. 6.

¹³⁵ Uo. 8.

¹³⁶ Uo. 16.

¹³⁷ Ezek a cikkek a *Jaszi says Apponyi-Habsburg aid, Count Albert Apponyi, Apponyi and a Loan* címmel jelentek meg. Apponyi Albert neve azért szerepelt Jászi írásaiban, mert ő utazott az USA-ba tárgyalni a kölcsön feltételeiről. Uo. 11–12., 14–15. Vö. a parlamentarizmus hiányával kapcsolatban megállapítható, hogy a korszak alkotmányjogászai könyveikben számos alkalommal megcáfolták Jászi Oszkárt. Az 1920. évi I. törvénnyel Magyarország

Az ügyészségnek tudomására jutott továbbá, hogy Jászi Oszkár publikációs tevékenysége mellett számos előadást tartott a tengeren túli Clevelandben, St. Louisban és Los Angelesben, ahol a magyar viszonyokat a saját szubjektív véleménye alapján elemezte. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy ezekről a beszédekről nem készültek jegyzőkönyvek, az ügyész eltekintett a vádemelésről.¹³⁸ Köztudott volt továbbá, hogy az Egyesült Államok számos városában magyar köztársasági klubok jöttek létre, de itt sem sikerült kétséget kizáróan bizonyítani Jászi részvételét, tehát ezt a körülményt sem vette figyelembe az ügyészség.

A hatóság számára fontos előkérdésként merült fel a terhelt cikkeinek büntetőjogi minősítése. Az Átv. mellett felmerült továbbá a Kms. 2. §-a szerinti kormányzósértés, illetve az St. alkalmazása is. A kormányzósértést arra hivatkozva zárta ki az ügyészség, hogy Jászi a kormányzói tituluson keresztül nem Horthy Miklós személyét, hanem a magyar államot rágalmazta meg. A Sajtótörvény alkalmazásától pedig azért tekintettek el, mert a vádlott a cselekményeket külföldön követte el.¹³⁹ Ezen érvelés alapján végül nyolc rendbeli nemzetrágalmazás¹⁴⁰ miatt kérték a törvényszéktől az ítélethozatalt 1928 decemberében.

Az eljárás bírósági szakasza előtt a vádtanács 1929-ben végzésben elrendelte a vádlottal szemben a nyomozólevél kibocsátását,¹⁴¹ ami nem vezetett érdemi eredményre. Ezért ez év szeptemberében az ügyészség indítványozta az eljárás megszüntetését a terhelt előállításáig.¹⁴² Tíz év tétlenséget követően, 1939 szeptemberében hirdetményi úton ismét megidéztek Jászi Oszkárt,¹⁴³ aki nem jelent meg a törvényszék előtt. Végül az elsőfokú bíróság 1939 novemberében az Átv. 12. § alapján kitűzte a tárgyalást, majd pedig kimondta a vádlott bűnösségét a vádiratban megállapítottak szerint.¹⁴⁴ Távolléte miatt a büntetés kiszabását mellőzték, csupán a bűnügyi költségek megtérítésére kötelezték¹⁴⁵ a volt nemzetiségi minisztert.

államformája az alkotmányos monarchia lett. TOMCSÁNYI Móric: *Magyarország közjoga*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932. 352.; CSEKEY István: *Magyarország alkotmánya*. Budapest, Renaissance Kiadó, 1943. 46.; SZABÓ i. m. 396.

¹³⁸ HU-BFL-VII.18.d-20/0018-1924. 26.

¹³⁹ Uo. 27., Az St. belföldi hatályát az 5. § deklarálta. TÉRFY i. m. 1095.

¹⁴⁰ Uo. 2.

¹⁴¹ Uo. 85.

¹⁴² Uo. 87.

¹⁴³ Uo. 109.

¹⁴⁴ Uo. 111.

¹⁴⁵ TÉRFY i. m. 1081–1082.

3.3. Garami Ernő és társai

A korábbi kereskedelemügyi miniszter a kommün bukása után sem távolodott el a közélettől: 1919. augusztusában helyet kapott Peidl Gyula kormányában is, mint igazságügyi miniszter.¹⁴⁶ A románok bevonulását követően a többi oktobrista vezetővel együtt emigrációba vonult, ahol a balközép oldal meghatározó politikusává vált.¹⁴⁷

Külföldi tartózkodása alatt Böhm Vilmoshoz hasonlóan ő is megírta visszaemlékezéseit a világháborút követő eseményekről, amelyet Forrongó Magyarország címen Bécsben adtak ki.¹⁴⁸ Művében számos alkalommal sértő kifejezésekkel illette a kormányzót, valamint oly módon igyekezett bemutatni Horthy Miklós 1918 és 1920 közötti katonai működését, mintha a fehérterror időszaka alatt elkövetett bűncselekmények elkövetésére ő adott volna parancsot: „[...] Horthy] papagájszerűen ismételt folyton-folyvást egy rettenetes szót: felkoncolom. [...] Ő minden felelősséget a dunántúli atrocitásokért buzgón elhárított magától.”¹⁴⁹ A magyar állapotokról a következőképpen fogalmazott: „[...] ránszakadt a vörös bolsevizmus után az annál ezerszer gyalázatosabb, véresebb fehér bolsevizmus, amelynek megdöntése már csak harc és küzdelem útján lehetséges. [...] Kitűnt egyúttal az is, hogy ez a harc és küzdelem nem vívható meg otthon, – kitűnt, hogy aki otthon harcolni és küzdeni akar, az az életével fizet...”¹⁵⁰

A megjelenést követően a nyomozó hatóságok megvizsgálták Garami memoárját, ezt követően pedig 1923 szeptemberében nyomozólevelet bocsátottak ki az előállítására érdekében.¹⁵¹ A törvényszék végül 1930-ban elítélte a politikust arra hivatkozva, hogy könyvében olyan kijelentéseket tett, amelyek egyszerre két bűncselekményt is megvalósítanak: egyrészt a Kms. 2. §-a szerinti kormányzósértést, másrészt pedig az Átv. 7. §-ban szabályozott nemzetrálgalmazás büntetést.¹⁵² Az ítélet indokolásában kifejtette, hogy bár megállapították a bü-

¹⁴⁶ E rövid kormányzás alatt is már külföldön tartózkodott. BÖLÖNY i. m. 85.; GARAMI i. m. 157.

¹⁴⁷ HAJDU i. m. 352.

¹⁴⁸ A mű első kiadásának dátuma 1922. HU-BFL-VII.18.d-20/001-1925. 3.

¹⁴⁹ GARAMI i. m. 176.

¹⁵⁰ Uo. 205.

¹⁵¹ HU-BFL-VII.18.d-20/001-1925. 37.

¹⁵² Uo. 3.; vö. Angyal Pál egyik tankönyvében kifejtette, hogy a kormányzósértés és a nemzetrálgalmazás együttes megvalósulása esetén halmazatot alkot. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve, 7. k.: Felségsértés, királysértés, hűtlenség, lázadás, hatóságok büntetőjogi védelme*. Budapest, Athenaeum, 1930. 48.

nösséget, a büntetés kiszabásától eltekintenek, mert Horthy Miklós kormányzó eljárási kegyelmet adott a vádlottnak, így csupán a Csemegi-kódex 62. §-a alapján elrendelték a Magyarországon lévő műveinek elkobzását és megsemmisítését.¹⁵³ Az elsőfokú döntés ellen a Népszava könyvkereskedés képviselője fellebbezést nyújtott be,¹⁵⁴ azonban az ítéletábla 1931 januárjában helybenhagyta az ítéletet.¹⁵⁵

A korábbi kereskedelemügyi miniszter mellett ugyanebben az eljárásban vádat emeltek továbbá Linder Bélával, Jászi Oszkárral, Károlyi Mihállyal és Szende Pállal szemben nemzetrágalmazás gyanúja miatt. Garamihoz hasonlóan velük szemben is nyomozólevelet bocsátott ki az ügyészség 1927-ben, azonban a körözés eredménytelenségére hivatkozva 1937 júliusában a vádhatóság kérelmet nyújtott be a vádtanácsnak az eljárás megszüntetésére.¹⁵⁶ A büntetőeljárás hivatalosan 1940 májusában ért véget a Csemegi-kódex 106-108. §-ban szabályozott elévülés beállta miatt.¹⁵⁷

Garami Ernő még az 1920-as években visszatért Magyarországra, és tovább folytatta közéleti tevékenységét. Ezért feltételezhető, hogy hazaérkezését követően az igazságügyi miniszter arra utasította az ügyészséget, hogy ne fogantassák az ítéletben foglaltakat a szociáldemokrata politikussal szemben.¹⁵⁸

3.4. Linder Béla és a Kossuth-koalíció

Linder Béla vezetésével 1930 januárjában megalakult a Kossuth-koalíció, amely a Népszava álláspontja szerint „a magyar szociáldemokrata és a polgári demokratikus emigránsok” egyesületeként működött.¹⁵⁹ A baloldali napilapnak ezt a pozitív álláspontját¹⁶⁰ a 8 Órai Újság némiképp árnyalta azzal a hírrel, mely

¹⁵³ HU-BFL-VII.18.d-20/001-1925. 2., 9.

¹⁵⁴ A Bp. 477. § (2) bek. értelmében, amennyiben az ügyészség egy sajtótermék elkobzását és megsemmisítését indítványozza a bíróság előtt, akkor a tárgyaláson részt vehetnek azok, akiknek a műre valamilyen igényük van. Az eljárás alatt a vádlottat megillető jogokat gyakorolhatják. TÉRFY i. m. 1226.

¹⁵⁵ HU-BFL-VII.18.d-20/001-1925. 14.

¹⁵⁶ Uo. 27.

¹⁵⁷ Uo. 37.

¹⁵⁸ MÁRKI-ZAY i. m. 40.

¹⁵⁹ *Népszava*, 1930. 58/19. 5., 8 *Órai Újság*, 1930, 16/18. 1.

¹⁶⁰ *Népszava*, 1930. 58/18. 3., 8 *Órai Újság*, 1930, 16/20. 7.

szerint Linder főszervezőként meghívta a Bécsben működő KMP tagjait a csatlakozáshoz, ám ezt a felhívást a kommunisták határozottan visszautasították.¹⁶¹

A koalíció első ülésén a résztvevők elfogadtak egy határozati javaslatot, amely a szervezet irányelveit tartalmazta. Linder Béla beszéde szerint a dokumentum elfogadása azért fontos, mert „Magyarország gazdasági élete romokban hever,” ami a magyar kormánynak köszönhető. Kritikát fogalmazott meg továbbá az ország jelenlegi alkotmányos rendszerével szemben is.¹⁶² A határozat legfontosabb pontjai közé tartozott a magyar kormány „megbélyegzése,” álláspontjuk szerint ugyanis elnyomja a magyar népet és elbitorolja az államhatalmat. Ennek hatására Magyarországon eluralkodott a terror és a korrupció, ami csak áltál szüntethető meg, ha a hatalmat átadják a népnek. Ezen feladat végrehajtását követően nyílik meg a lehetőség egy új földreform végrehajtására, valamint az ország gazdasági és külpolitikai konszolidációjára. Felszólították továbbá az európai pártokat arra, hogy támogassák az emigráció törekvéseit.¹⁶³

A javaslatot a résztvevők egyhangúan elfogadták, amit felszólalásaikkal is megerősítettek. Bóta Ernő műszerész¹⁶⁴ a következőket mondta: „egy nép szenvedéséről van szó, amit a politikai reakció és a féktelen feudalizmus okozott Bethlen gróf vezetésével...” Kiemelte továbbá, az országban nem megfelelő a választójogi szabályozás, és az igazságügyi miniszter sem működik függetlenül.¹⁶⁵ Mag János bányász¹⁶⁶ reményét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a népnek lesz bátorsága fellépni a „feudális terrorral” szemben.¹⁶⁷ Balogh János munkás¹⁶⁸ kifejezte azon óháját, mely szerint támogatná, ha Magyarországra külföldi fegyveres csapatok vonulnának be, segítséget nyújtva ezzel a munkás társadalmi réteg számára: „[...] a munkásság [...] szívesen (sic!) köt fegyverbarátságot olyan csapatokkal, melyek a reakció ellen nemcsak üres szavakkal lépnek fel, hanem komoly harckészséget tanúsítanak (sic!).” Hoffmann Ottó pedig azt állította, hogy a parasztok minden megyében elégedetlenek a nagybirtokokkal rendelkező oligarchák miatt.¹⁶⁹

¹⁶¹ 8 Órai Újság 1930. 16/18. 1.

¹⁶² HU-BFL-VII.18.d-20/0005-1930. 13–14.

¹⁶³ Uo. 15.

¹⁶⁴ Uo. 13.; vö. *Politikatörténeti Levéltár*, VI., 794. f. Bóta Ernő iratai.

¹⁶⁵ Uo. 16.

¹⁶⁶ Uo. 13.

¹⁶⁷ Uo. 15.

¹⁶⁸ Uo. 13.

¹⁶⁹ Uo. 15.

Az eseményt követően az igazságügyi államtitkár levélben utasította az ügyészség elnökét a büntetőeljárás megindítására Linder Bélával, Hoffmann Ottóval és Bóta Ernővel szemben az Átv. 7. § (2) bek. 1. pontjának megalapozott gyanúja miatt.¹⁷⁰ A vádirat elkészülését követően¹⁷¹ 1931 júniusában a törvényszék nyomozólevelet bocsátott ki a gyanúsítottakkal szemben.¹⁷² Az elsőfokú bíróság az Átv. 12. §-a alapján a 7842/16/1931. számú ítéletében Linder Bélát, Hoffmann Ottót, Bóta Ernőt és Stumpf József vasesztergályost, Mag Jánost és Balogh Jánost bűnösnek találta nemzetrágalmazás büntettének elkövetése miatt. Tekintettel arra, hogy a terheltek tartózkodási helye ismeretlen volt, a törvényszék a büntetés kiszabását mellőzte, csupán a büntetőjogi felelősség fennállását állapította meg.¹⁷³ Indokolása szerint a vádlottak a magyar állapotokat a valóságnak nem megfelelően mutatták be. Tehát megállapíthatóvá vált azon céljuk, hogy az országot negatív módon mutassák be a külföldi közvélemény számára. Az ily módon tett kijelentéseik alkalmasak voltak továbbá a magyar állam megbecsülésének és hitelének csorbítására.¹⁷⁴

Az ítélettel szemben a kirendelt védők a Bp. 385. § (1) bek. a) és b) pontja¹⁷⁵ alapján fellebbeztek. Az ítéletábra azonban 1932. áprilisában helybenhagyta a törvényszék döntését.

A másodfokú ítélet jogerőre emelkedését követően, 1939 májusában Stumpf Péter átlépte a magyar határt.¹⁷⁶ Erre a körülményre való tekintettel az ügyészség indítványozta a főtárgyalás kitűzését a büntetés kiszabása érdekében. Ezt követően a törvényszék megállapította a hatáskörének fennállását az 1938. évi XVI. törvényben szabályozott öttagú tanáccsal szemben,¹⁷⁷ így a tárgyalás a rendes bíróság előtt folytatódott. Stumpf védője azt állította, bár Linder külön írt egy beszédet a terhelt számára, azt végül Balogh János olvasta fel. A vádlott pedig csak hallgatóságként vett részt a Kossuth-koalíció alakuló ülésén, illetve

¹⁷⁰ Az államtitkár levelében érdekes módon nem a Kossuth-koalíció megalakulása miatt kérte a felelősségre vonást, hanem a Pester Lloyd újságban megjelent német cikk miatt. Így feltételezhető, hogy a hatóságoknak először ez a cikk jutott a birtokába, ezt követően szereztek tudomást a koalíció megalakulásáról. Mivel ez utóbbi eseményen ugyanazok a személyek vettek részt, ez lett az alapja a későbbi vádemelésnek. Uo. 1.

¹⁷¹ Uo. 3.

¹⁷² Uo. 11.

¹⁷³ Uo. 13.

¹⁷⁴ Uo. 17.

¹⁷⁵ TÉRFY i. m. 1206.

¹⁷⁶ Stumpfot előzetes letartóztatás alá helyezték, amiért felfolyamodást nyújtott be az ítéletábrához, amit a másodfok elutasított. HU-BFL-VII.18.d-20/0005-1930. 20–21.

¹⁷⁷ <https://bit.ly/2UpSgrg> (www.netjogtar.hu)

a határozat elfogadásában sem vett részt. Ezt alátámasztva az ügyvéd kiemelte: Stumpf neve nem szerepel a rendezvényről készült jegyzőkönyvben,¹⁷⁸ így nem lehet kétséget kizáróan megállapítani, hogy valóban támogatta a szervezet célkitűzéseit. Az elsőfokú fórum végül elfogadta a védelem érvelését, ezért a 7842/16/1931. számú ítélet rá vonatkozó részét hatályon kívül helyezték, és a Bp. 326. § (2) bek. 2. pontja¹⁷⁹ alapján felmentették a vádak alól.

Az ügyész 1942. júliusában indítványt nyújtott be a törvényszéknek arra vonatkozóan, hogy a Linder és társai ellen kibocsátott nyomozólevelet vonja vissza és az eljárást elévülésre hivatkozva szüntesse meg,¹⁸⁰ amit a bíróság végzéssel jóváhagyott.¹⁸¹

4. Összegzés

A Horthy-korszakban a rendtörvényt nem csupán a radikális ideológiát valló mozgalmak ellen alkalmazta az igazságszolgáltatás, hanem azon oktobrista politikusokkal és korábbi miniszterekkel szemben is, akiknek a közéleti tevékenysége arra irányult, hogy a fennálló alkotmányos rend integritását veszélybe sodorják. Az e körbe tartozó büntetőeljárások jogtörténeti jelentősége több szempontból is értékelhető. A levéltári források és a rendelkezésre álló publicisztikák nyomán láthatóvá válik, hogy a két világháború között milyen kijelentések alapozhatták meg a rendtörvény 7. §-a szerinti nemzetragalmazás büntetének gyanúja miatt a nyomozást, később pedig a vádemelést. Az ügyészégi gyakorlat ebben a tekintetben szigorúnak és kiszámíthatónak mondható, ugyanis minden olyan cikket és nyilvános szereplést kriminalizálni szándékozott, ahol valótlan állítások hangzottak el, illetve felmerült annak a lehetősége, hogy a gyanúsított negatívan akarja befolyásolni Magyarország külpolitikai megítélését.

A vádhatósággal szemben azonban a bírói gyakorlat enyhébbnek bizonyult. A terhelt távollétében csak abban az esetben állapították meg a bűnösséget, amennyiben az ügyész írásos bizonyítékokkal támasztotta alá a magyar állammal szemben megfogalmazott hamis állítások elhangzását, ami azt a körülményt is alátámasztja, hogy a törvényszék a korszak politikai irányvonalától

¹⁷⁸ HU-BFL-VII.18.d-20/0005-1930. 24.

¹⁷⁹ TÉRFY i. m. 1190.

¹⁸⁰ HU-BFL-VII.18.d-20/0005-1930. 29.

¹⁸¹ Uo. 33.

függetlenítette magát. Megállapítható továbbá az is, hogy az elsőfokú fórum számos esetben felmentő ítéletet is hozott. Egyrészt azokban az ügyekben, ahol a vádlott a kormány felé kritikát fogalmazott meg, vagy kifejtette szubjektív álláspontját, a bíróság a véleménynyilvánítás alapjogára hivatkozva nem marasztalta el. Másrészt privilegizált körülménynek tekintették azt, ha a terhelt az ítélet jogerőre emelkedését követően jelezte hazatérési szándékát.

– ABSTRACT –

„Crimes [...] can not be Committed by Putative Patriotism”

*Criminal Procedures against the Hungarian „Octobrist” Ministers
with Special Regards to the Action of Libel against the Nation*

After the downfall of the first Communist Dictatory in Hungary, at the Horthy-period the aggravation of the crimes against the state was suggested. That is why at the period of the first government of Teleki the temporary parliament accepted the *Act of Order No III of 1921 on the more effective protection of the state and social order* (hereinafter referred to as the State Protection Act), which was applied to stop the radical political movements’s agitations.

The 7. § of the State Protection Act regulated a special criminal act called libel against the nation. According to this fact of crime, it can be committed by stating false facts against the Hungarian state or the Hungarian nation. Those ministers who were in office during the so-called People’s Republic in 1918-1919, maintained such a political activity abroad at the interwar, which suggested the suspicion of this crime. This article presents these criminal procedures.

GONDOLATOK A BECSÜLETSÉRTÉS SZABÁLYSÉRTÉSI ALAKZATÁRÓL

GYULAY Dániel

A szabálysértési becsületsértés dogmatikájának és gyakorlatának elemzésének gondolatát a Pécsi Ítéltábla Bhar.84/2014/3. számú határozatának indokolása ihlette számomra. A bíróság egy pedagógussal szemben elkövetett becsületsértés vétsége tárgyában az alábbi indokolással határozta el a személyiségi jogsértés szabálysértési és büntetőjogi alakzatát.

„Az emberi méltóság sérelme keretében a társadalomban kialakult érintkezési szabályok megszegésének a változatai eltérőek lehetnek: a kulturált emberi magatartástól idegen a durva tapintatlanság, a nevetlenség, a szitkozódás, a gúnyolódás. Ezen kívül vannak más olyan viselkedési formák, amelyek társadalmilag és etikailag elítélendők ugyan, de nem feltétlenül igénylik a büntetőjogi eszközök igénybevételét. A törvény ezért azokat a becsületérzést sértő magatartásokat, amelyek becsmérlő szidalmazásban, durva tapintatlanságban és ízléstelen gesztusokban nyilvánulnak meg – anélkül azonban, hogy az emberi becsület jelentősebb sérelmével járnának –, szabálysértésként rendeli büntetni, míg a büntetőjogi felelősségre vonásra csak az emberi méltóságot súlyosabban sértő magatartások esetén kerül sor.”

Meglátásom szerint ez az indokolás a becsületsértés szabálysértési és büntetőjogi rendszerével összeegyeztethetetlen. Miután azonban az okfejtést az Ítéltábla felülbírálata során fejtette ki, szükségesnek tartottam a szabálysértési és büntetőjogi tényállások összevetését, illetve annak áttekintését, hogy a bíróságok szabálysértési csoportjai applikálták-e a fent említett nézetet. Ennek vizsgálata során a Fővárosi Törvényszék indulatokra vonatkozó gyakorlatára

is érdemes kitérni. A Törvényszék ugyanis több döntésének indokolásában is megjelenik az az okfejtés, hogy *nem valószínűleg meg becsületsértést azok a kijelentések, vagy egyéb magatartások, amelyekkel az elkövető az indulatainak durva, nyers formában ad kifejezést, és inkább a szitkozódás, szidalmazás fogalma alá vonhatók.*¹ Ez a konklúzió érinti a Pécsi Ítéltábla fenti indokolásában kifejtett szidalmazásokat, azonban azzal ellentétben a szabálysértési tényállásról nem rendelkezik.

Ha már azonban a szabálysértési ügyek áttekintése szükségessé vált, a szabálysértési becsületsértést elemző tanulmányok hiánya okán, ki kell térni annak sajátosságaira, és büntetőjogi tényálláspárjával egyező elemekre is egyaránt.

1. Szabálysértési becsületsértés tényállása

A szabálysértési becsületsértés dogmatikája büntetőjogi párjától:

- a Btk. 227. § (1) bekezdés a) és b) pontjaiban meghatározott többlettényállási elemekben,
- a tetteges becsületsértés tekintetében,
- a gondatlan elkövetés lehetőségében, valamint
- a kísérletben

tér el. Ezen túlmenően azonban a szabálysértés és a bűncselekmény minden egyéb tényállási eleme és védett jogi tárgya is megegyezik.

Jogi tárgyát tekintve a szabálysértési tényállásbeli becsület, a büntetőjogi párjához hasonlóan, a passzív alany szükségesség-arányosság tesztje szerint korlátozott emberi méltóságát és jó hírnevét oltalmazza a véleménynyilvánítás szabadságával szemben. Rágalmazáshoz viszonyítottan szubszidiárius tényállás révén a becsület – mint védett jogi tárgy – magába foglalja a társadalmi megbecsülés védelmét is. Ebből adódóan, már itt ki kell fejtenem, hogy a bevezetőben megjelölt Pécsi Ítéltábla határozatának téves indokolása abban nyilvánul meg, hogy a szabálysértési és büntetőjogi becsületsértést a jogi tárgy sérelmének mértékében határozta meg.² Nem a Pécsi Ítéltábla azonban az egyetlen, aki hasonló következtetésre jutott határozata indokolása során. A Kúria például a „persona non grata” kifejezés két ügyben történő elemzésekor hasonló megállapításokat tett.

¹ Fővárosi Törvényszék Bf.10387/2013/7.; Fővárosi Törvényszék Bf.7671/2015/5.; Fővárosi Törvényszék Bf.12455/2015/6. ; Fővárosi Törvényszék Bf.6036/2015/15.

² Pécsi Ítéltábla Bhar.84/2014/3.

„A törvény azokat a becsületérvést sértő magatartásokat, tényállításokat, illetve becsmérlő szidalmazásban, durva tapintatlanságban és ízléstelen gesztusokban megnyilvánuló magatartásokat rendeli büntetni, amelyek alkalmasak az emberi becsület jelentősebb sérelmének megállapítására. Enélkül azonban legfeljebb a szabálysértési felelősségre vonásra kerülhet sor.”³

A becsület és becsület közt azonban a szidalmazás, durva tapintatlanság és ízléstelen gesztusok használata nem eredményezhet különbséget, hiszen egy véleménynyilvánítás vagy eléri a bírói gyakorlatban megnyilvánuló, de alapjogi ütközésekből eredő objektív határvonalat, vagy nem. Figyelembe véve a Pécsi Ítéltábla fent kifejtett indokolását, megállapítható, hogy a téves konklúzió alapját az adta, hogy a bíróság a szabálysértési és büntetőjogi becsületsértést a védett jogi tárgy sérelmének mértéke alapján határozta el. Ez a határvonal azonban a büntetőjogi és szabálysértési deliktum esetén nem különbözhet, ugyanis a becsület az alapjogok konkurálása miatt korlátozott emberi méltóság és jó hírnévhez való jog letükröződése. Következésképpen, egy szidalmazás, szitkozódás vagy más hasonló kifejezés használata egyaránt vagy megvalósítja a szabálysértési és büntetőjogi becsületsértést, vagy egyik esetben sem eredményez jogtárgy sérelmet. E következtetésemet a bírói gyakorlat több döntése is alátámasztja. Többek közt a BH+ 2010.2.54. számú bírósági határozat is kimondta, hogy az akkor még *Btk. 180.§-ában foglalt feltételek hiányában a tényre közvetlenül nem utaló becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata nem vétséget, hanem szabálysértést valósít meg.* Ezzel a konklúzióval a Legfelsőbb Bíróság utalt arra, hogy a büntetőjogi és szabálysértési becsületsértés védett jogi tárgya azonos, tényállásai közt pedig a szituációs elemek képzik az eltérést. Hasonló konzekvenciát tartalmaz a Kúria Bfv.II.853/2011. számú határozata, melyben a Kúria az első- és másodfokú bíróságok végzéseivel egyetértve, a becsületsértés szabálysértése miatti eljárás lefolytatásának érdekében, megküldte az iratokat a terhelt lakóhelye szerint illetékes városi önkormányzat jegyzőjének, figyelemmel arra, hogy a használt kifejezések a büntetőjogi becsületsértés szituációs elemeinek hiányában becsületsértés szabálysértésének minősülhet.⁴

³ Kúria Bfv.1094/2013/5.; Kúria Bfv.997/2014/7.

⁴ BH 2012.6.144. Ehhez hasonló okból minősítette becsületsértés szabálysértésének a használt kifejezéseket a Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.258/2008. számú határozatában. (BH+ 2009.6.245)

Ugyancsak e következtetést támasztja alá a magánlaksértés és a garázdaság deliktumainak büntetőjogi és szabálysértési alakzat. Mindkét tényállaspár esetén ugyanis, a becsületsértéshez hasonló konstrukciót alkalmazott a jogalkotó. Mind a garázdaság, mind pedig a magánlaksértés esetén, a büntetőjogi és szabálysértési tényállás közti különbséget a büntetőjogi deliktum többlettényállási elemei képezik. Ebből adódóan, egy becsület csorbítására alkalmas kifejezés nem a jogi tárgy veszélyeztetésének szintjétől függően minősül bűncselekménynek vagy szabálysértésnek, hanem attól, hogy a szabálysértési alakzathoz képest speciális bűncselekmény tényállási elemei megvalósulnak-e. Miután pedig, a szabálysértési törvény 180. §-a – a Btk. 227. § (1) bekezdésének a) és b) pontjában meghatározott tényállási elemeket leszámítva – teljes mértékben megegyezik büntetőjogi párjával, ezért a becsületsértés szabálysértési alakzata minden esetben megállapítható, ha az elkövető más előtt becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ vagy egyéb ilyen cselekményt követ el.

Az azonosságokat tekintve, a szabálysértés passzív alanya a bűncselekményhez hasonlóan nem csak természetes személy lehet, hanem – a polgári jogi becsülethez való joggal szemben – a jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező egyéb jogalany is annak minősül. Eredményt a szabálysértés sem tartalmaz. Elkövetési magatartásait tekintve pedig egyrészt, szintén minden olyan becsület csorbítására alkalmas kifejezés megvalósítja a tényállást, ami a jogi tárgyként meghatározott becsületet sérti. Másrészt pedig a becsület csorbítására alkalmas egyéb cselekmény kategóriája alá azok a magatartások vonhatók, amelyek kifejezés használatának és tetteges becsületsértésnek nem minősülnek. Ebből adódóan az egyéb cselekmény alatt az olyan becsületet sértő non verbális cselekményt kell érteni, mely bűncselekményt nem valósít meg.

A szabálysértésért való felelősség rendszere eltér a büntetőjogi kódexétől. A Szabs. tv. 2. § (1) bekezdése értelmében, szabálysértés elkövetése miatt az vonható felelősségre, akinek a cselekménye szándékos vagy gondatlan, kivéve, ha az adott tényállás kizárólag a szándékos elkövetést rendeli büntetni. A becsületsértés tényállása ilyen kikötést nem tartalmaz, ennek ellenére Cserép Attila álláspontja szerint a gondatlan sértés „nem éri el a szabálysértési üldözendőség határát”⁵. Ezzel a következtetéssel azonban nem tudok egyet érteni. Nem látom, hogy dogmatikailag mi indokolná azt, hogy a gondatlan elkövetés ne érje el az „üldözendőség határát”. Jellemzően ténylegesen szándékosan követik el a becsületsértést, azonban a gondatlan elkövetés során a jogi tárgy ugyanúgy

⁵ CSERÉP Attila – FÁBIÁN Adrián – RÓZSÁS Eszter: *Kommentár a szabálysértési törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 305.

sérül, és a verbális, illetve nonverbális elkövetési magatartás is a szándékos elkövetéshez hasonlóan, hatást gyakorol a passzív alanyra. Ugyan tény, hogy a gondatlanságot a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie, azonban annak a büntetés vagy intézkedés nemében és mértékében kell megnyilvánulnia, nem pedig a szabálysértési felelősség hiányában. Miután pedig a törvény nem zárja ki a gondatlan alakzat büntetendőségének lehetőségét, a szándékossághoz hasonlóan, ez esetben is meg kell állapítani az eljárás alá vont személy szabálysértési felelősségét.

Ugyanílyen szabálysértési felelősséget érintő eltérésről rendelkezik a szabálysértési törvény 2. § (3) bekezdése, mely a stádiumok szempontjából tér el a Btk-tól. Kísérlet miatt ugyanis csak akkor lenne megállapítható a felelősség, ha azt a szabálysértési becsületsértés tényállása tartalmazná. Mivel azonban ezt a tényállás nem determinálja, ezért a befejezettséget megelőző egyik stádium sem büntetendő.

2. Valóság bizonyítása?

A szabálysértési becsületsértés egyik elkövetési magatartása a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata. Tekintettel arra, hogy a rágalmozás speciális a büntetőjogi becsületsértéshez viszonyítva, a szabálysértési becsületsértés pedig mindkét bűncselekmény szubszidiárius tényállása, ezért azok a becsület csorbítására alkalmas tényállítások, melyek sem rágalmozást, sem büntetőjogi becsületsértést nem valósítanak meg, szabálysértési becsületsértésnek minősülnek. Ennek megállapíthatósági köre csupán azokra az esetekre szűkíthető, mikor az elkövető nem a passzív alany előtt, de mások számára objektíve érzékelhetően állít becsületcsorbítására alkalmas tényt. További feltétel a büntetőjogi becsületsértés szituációs elemeinek hiánya, így az *a sértett munkakörének ellátásával, közmegegyezésének teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével* sem állhat összefüggésben, illetve nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés is vétségét megállapítására lenne alkalmas.

A védett értéket illetően, a rágalmozás jogi tárgya a társadalmi megbecsülés – a szubszidiárius becsületsértés jogi tárgya pedig a becsület –, mely a polgári jogi jóhírnévhez való jog védett értékével ellentétben, nem a valós társadalmi képet védi, hanem a passzív alany kedvező társadalmi megbecsülését oltalmazza. Ennek eredményeképpen a becsületsértő, de valós tények állítása – a sértett előtti elkövetéstől függően – a rágalmozás és a becsületsértés megvalósítására egyaránt alkalmas. Miután azonban nem minden becsületcsorbító, valós tény

állítására igényli a jogkövetkezmény alkalmazását, a Btk. különös részében elhelyezett társadalomra veszélyességet kizáró okként közérdek vagy jogos magánérdek fennállása esetén lehetőséget biztosít a valóság bizonyítására. A szabálysértési törvény azonban ezt a kizáró okot nem vette át, így a valóság állítása esetére semmilyen eszközt nem biztosít a felelősségre vonás alóli mentesülésre. A 2012. évi II. törvény ugyan a 2. § (7) bekezdésében kimondja, hogy *nem vonható felelősségre, akivel szemben büntethetőséget kizáró ok áll fenn*, azonban a 29. § (1) bekezdése csak a Btk. általános részben meghatározott kizáró okokat engedi alkalmazni a szabálysértések tekintetében.

Felmerül a kérdés, hogy a becsület csorbítására alkalmas valóság állítása, annak valóság mivolta révén, önmagában alkalmas lehet-e arra, hogy kizárja a társadalomra veszélyességet. Igaz ugyan, hogy egyes esetekben a jogszabály engedélye vagy a bírói gyakorlat által kialakított kizáró ok külön törvényi nevesítés nélkül is kizárhatja a társadalomra veszélyességet,⁶ de általánosságban ez több okból sem helytálló. Egyrészt a védett jogi tárgy miatt a szabálysértési hatóság és a bíróság nem vizsgálja a tényközlés valóságtartalmát. (A korábban kifejtetteknek megfelelően ugyanis a büntető és szabálysértési jog nem a valóság társadalmi képet védi.) Másrészt pedig, ahogy azt a Kúria a BH 2013.8.204. számú bírósági határozatában is kimondta, a valóság bizonyítását a jogellenesség vizsgálatának meg kell előznie. Ha pedig a valóság állítása már önmagában kizárná jogellenességet, akkor a büntetőeljárásban soha nem kerülhetne sor a valóság bizonyítására, ezáltal pedig értelmét veszítené törvényi szabályozása.

3. A PKKB indulatokat megítélő döntéseinek összevetése a Fővárosi Törvényszék gyakorlatával

Annak megítéléséhez, hogy az eljárás alá vont személy által használt kifejezések megvalósítják-e a becsületsértés szabálysértését, nem csak a kinyilvánított kifejezéseket kell górcső alá venni. Ahogy azt az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata is tükrözi, ha a kifejezések használata stilisztikai célokat szolgál, sértési szándék pedig nem társul hozzá, akkor a megnyilvánulás sem az alapjog, sem pedig a becsület sérelmét nem eredményezi.⁷ Ezeknek a döntéseknek a hazai megjelenítését igyekszik a Fővárosi Törvényszék is repre-

⁶ Ilyenek többek közt a hatóság előtti eljárásban, az ügy tárgyával szoros összefüggésben, szükségtelen gyalázkodástól és becsmérléstől mentesen elkövetett becsület csorbítására alkalmas tényállítások.

⁷ Case of Skalka v. Poland (43425/98); Case Uj v. Hungary (23954/10.)

zentálni. Utóbbi években több határozata indokolásában kitért arra, hogy „*nem valósítanak meg becsületsértést azok a kijelentések, vagy egyéb magatartások, amelyekkel az elkövető az indulatainak durva, nyers formában ad kifejezést, és inkább a szitkozódás, szidalmazás fogalma alá vonhatók*”⁸. Gyakorlata és a Pécsi Ítéltábla Bhar.84/2014/3. számú határozatának indokolása közti különbség az általam kifejtetteket tükrözi. A Fővárosi Törvényszék a szabálysértési és büntetőjogi becsületsértés jogi tárgya közt a sérelem mértéke alapján nem tesz különbséget döntéseiben. Gyakorlata a Pécsi Ítéltábla indokolásával ellentétben, az indulatok durva nyers formában történő kifejtése esetén – a büntetőjogi és szabálysértési becsületsértés vonatkozásában egyaránt – szükségesnek és arányosnak tartja a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését az emberi méltósággal és jó hírnévhez való joggal szemben.

A Fővárosi Törvényszék ezt megállapító konklúzióját többek közt az „Ez a szemét különböző álneveken feljelentett engem a Gyámhivatalnál. A rohadék!”⁹ mondatok vonatkozásában fejtette ki. Ez esetben a szemét és rohadék kifejezés ténylegesen stilisztikai célt szolgált, így meglátásom szerint is helyesen, nem állapította meg a becsületsértés elkövetését a bíróság. A Törvényszék azonban a Bf.7671/2015/5. számú határozatában már álláspontom szerint tévesen mentette fel a vádlottat, a sértetthez intézett azon megnyilvánulás miatt, hogy „kinyalhatja a seggét személy 2-nek”. Indokolásában a bíróság az emberi méltóságot nevesíti a becsületsértés jogi tárgyaként, és az érintett személy szellemi képességeire, jellembeli tulajdonságaira, szokásaira vagy testalkatára vonatkozó sértő kifejezést minősíti becsületsértő kifejezésnek. A becsületsértés jogi tárgya azonban a becsület és nem csak az emberi méltóságot, hanem más jó hírnévhez való jogát is védi. Ha a becsület csak az érintett személy fizikai vagy szellemi tulajdonságait oltalmazná, akkor másnak a leköpése vagy arculcsapása jogi tárgy sérelme hiányában nem eredményezhetne becsületsértést. A passzív alany emberi méltósága és jó hírnévhez való joga azonban a megaláztatástól mentes élethez is védelmet biztosít. Így ha egy véleménynyilvánítás az ennek érvényesülése érdekében, a szükségesség-arányosság tesztje érdekében korlátozott emberi méltóságot és jó hírnévhez való jogot sérti, akkor megvalósítja a becsületsértés tényállását. Ezen túlmenően, a becsületsértés vétsége szubszidiárius a rágalmazás deliktumához viszonyítottan, ezért a be-

⁸ Fővárosi Törvényszék Bf.10387/2013/7.; Fővárosi Törvényszék Bf.7671/2015/5.; Fővárosi Törvényszék Bf.12455/2015/6.; Fővárosi Törvényszék Bf.6036/2015/15.

⁹ A vád tárgyává tett pontos mondatot a Pesti Központi Kerületi Bíróság B.30882/2015/34. számú határozata rögzíti. A becsületsértést a Fővárosi Törvényszék Bf.12455/2015/6. számú határozatában bírálta el.

csületnek – mint a becsületsértés jogi tárgyának – a rágalmazás jogi tárgyára is kiterjedő védelmet kell biztosítani. Miután pedig a következőes bírói gyakorlat szerint, a „*társadalmi megbecsülés tartalmát tekintve, az emberről – pontosítva a tulajdonságairól, magatartásáról, személyes értékeiről – kialakított, illetve a környezetében róla kialakult kedvező értékítéletét, elismertségét jelenti*”¹⁰, ezért a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, nem korlátozható kizárólag az ember jellemét, és tulajdonságait érintő megnyilvánulásokra. Értelmezésem szerint ugyanis, a Fővárosi Törvényszék gyakorlata arra irányul, hogy ha valaki azt mondja egy férfinak, hogy kinyalhatja egy másik férfinak a „seggét”, akkor arra tekintettel, hogy az nem az érintett személy szellemi képességeire, jellembeli tulajdonságaira, szokásaira vagy testalkatára vonatkozó kifejezés, ezért nem valósítja meg a becsületsértést vétségét. Ellenben, ha ezt értelmét tekintve ugyanarra utalva úgy fejt ki, hogy „te buzi seggnyaló”, akkor már jellembeli tulajdonságaira utalva megvalósítaná a deliktumot. Meglátásom szerint ez a becsület által oltalmazott alapjogok hibás értelmezését eredményezi, ezért a korábban kifejtettekhez hasonlóan indokolatlannak tartom a Fővárosi Törvényszék szűkített jogtárgy értelmezését. Jelen esetben ugyanis azt kell vizsgálni, hogy a „kinyalhatja a seggét személy 2-nek” megnyilvánulás során a kifejezést használó átlépte-e az emberi méltóságnak és jó hírnévhez való jognak a véleménynyilvánítás szabadsága érdekében szükségesség arányosság tesztje által korlátozott mértékét. Álláspontom szerint pedig, a jogsérelmek súlyának összevetése alapján, ez esetben a véleménynyilvánítás átlépte a határt.

Ugyanebből az okfejtésből nem értek egyet a Fővárosi Törvényszék Bf.10387/2013/7. számú határozatával sem. Ítéletében a törvényszék megváltoztatta a PKKB 1.B.10.082/2013/7. számú határozatát, és a vádlottat felmentette a „hogy rohadjon ki a szíved, a rák egye ki a beledet, pótmagánvádoló” kifejezés használata miatti becsületsértés vádja alól. A Fővárosi Törvényszék indokolásában ugyancsak az emberi méltóságot jelölte meg jogi tárgyként, és szintén kizárólag a sértett fizikai és szellemi tulajdonságát, illetve jellemét érintő sértő kifejezéseket minősítette elkövetési magatartásnak.

Meglátásom szerint egy szitkozódáshoz vagy szidalmazáshoz gyakran sértési szándék is társul. Így az adott kifejezés használatakor annak kifejtése körülményeit, a társadalmi kapcsolatokat, valamint azt kell vizsgálni, hogy az adott véleménynyilvánítás érdekében még arányosan korlátozható-e a passzív

¹⁰ Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság Bpk.269/2014/18.; Nyíregyházi Törvényszék Bf.574/2014/5.; Fővárosi Bíróság Bkf.7533/2007/2.

alany emberi méltósága és jó hírnévhez való joga, vagy az már meghaladja az érintett személy tūrésı kötelezettségét.

A PKKB szabálysértési becsületsértés ügyében hozott döntéseit áttekintve, az elemzést indokoltnak tartom. A témakört érintően a Pesti Központi Kerületi Bíróság összes 2014 óta keletkezett végzését megvizsgálva, mindössze két olyan döntés született, ahol a bíróság a fent kifejtett szempontoknak megfelelően értékelte a feljelentés tárgyát képző megnyilvánulásokat. Ugyan több olyan feljelentés és szabálysértési hatósági határozat is rendelkezésre áll, melyben becsület csorbítására alkalmas kifejezés használatáról rendelkeznek, azonban ezekben az esetekben a bíróság anyagi jogi megállapítást nem tett, és eljárásjogi szabályok alapján szüntette meg az eljárást.

A két kötődő ügy közül az első a PKKB 1.Bpk.31.798/2017.2. számú végzése, melyben a bíróság a korábban kifejtett gyakorlatot átvéve, a feljelentésben foglalt „ne videózzál te szarházi” megnyilvánulás vonatkozásában, a Fővárosi Törvényszék indokolásainak megfelelően megállapította:

„A következetes ítélezési gyakorlat szerint becsületsértést sem valósítanak meg azok a kijelentések, amelyekkel az elkövető az indulatainak durva, nyers formában ad kifejezést és inkább szitkozódás, szidalmazás fogalma alá vonhatóak.”¹¹

Indokolásában a bíróság utalt továbbá arra is, hogy a használt szófordulat, azaz káromkodás szitkozódás célja „*lehetett a feljelentő megbántása is, ugyanakkor az öncélú szitkozódás büntetőjogi szempontból nem releváns, mivel az az emberi méltóság bűncselekményi szintet elérő megsértését nem eredményezi*”¹². Az indokolás azonban kétséget kizáróan téves. A bíróság feladata ugyanis az, hogy megállapítsa, hogy egy szitkozódás, szidalmazás eléri-e a becsület csorbításra alkalmas objektív határvonalat. Jelen esetben azonban a PKKB ügy indokolta döntését, hogy az öncélú szitkozódás büntetőjogi szempontból nem releváns, hiszen az öncélú szidalmazás bűncselekményt nem eredményezhet. Ezzel azonban a bíróság megkerülte a valós vizsgálat tárgyát, és csupán arról határozott, hogy a megnyilvánulás trágár kifejezés volt. Az obszcén vagy szitokszavak alkalmazása azonban önmagában nem zárja ki a becsület csorbítására alkalmasságot. A Fővárosi Törvényszék indokolásait az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) döntéseinek hatására formálódott gyakorlatként

¹¹ PKKB 1.Bpk.31.798/2017.2.

¹² PKKB 1.Bpk.31.798/2017.2.

említettem. Magyarországot érintő vulgáris szavakat tárgyaló döntésre legjobb példaként az Uj kontra Magyarország ügy¹³ hozható. Az EJEB indokolásában azt vizsgálta, hogy a hazai bíróságok jogsértést megállapító döntéseiben, az adott megnyilvánulás tekintetében a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása egy demokratikus államban szükségesnek minősült-e. Határozatában ugyan megállapította, hogy Magyarország Egyezményértést követett el, mikor a kifejtettek miatt korlátozta az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikkében determinált véleménynyilvánítás szabadságát, azonban annak oka nem a kifejezések tartalma volt. Az EJEB ugyanis megállapította, hogy a használt kifejezések túlzottak, illetve vulgárisak voltak,¹⁴ viszont arra közügyekkel összefüggésben került sor, így a tágabb tűrési kötelezettség miatt kell helyt adni a véleményszabadság érvényesülésének. Következésképpen, a jelen döntéssel a bíróság téves dogmatikai indokolást fogalmazott meg, mikor egyéb vizsgálat nélkül állapította meg, hogy nem valósítanak meg becsületsértést azok a kijelentések, amelyekkel az elkövető az indulatainak durva, nyers formában ad kifejezést.

A másik végzés azonban szembe megy a Fővárosi Törvényszék fent kifejtett következtetésével. A PKKB ugyanis, a 12.Sze.16.684/2015/3. számú végzésében megállapított az eljárás alá vont személy felelősségét a sértettre használt „szemét moslék”, „szemét mocsok”, „szemét kaszni”, „szemét gecí”, valamint a sértett gyerekére alkalmazott „cafat” kijelentések vonatkozásában. A végzésben azonban a kifejezések becsület csorbítására alkalmasságának értékelésére, indokolására, levezetésére nem került sor, pusztán tényként rögzítette, hogy a megnyilvánulások a becsület csorbítására alkalmasak voltak.

4. További megállapítások és konklúzió

A bíróságok szabálysértési becsületsértést tárgyaló ügyeiben hozott végzéseinek áttekintését illetően, meglehetősen hiányosnak találok a döntések indokolását. A szabálysértési törvény 107. § (2) bekezdése előírja, hogy az ügydöntő végzés indokolásának a tényállás és a bizonyítékok értékelése mellett tartalmaznia kell a végzés alapjául szolgáló jogszabályokat, és a végzés rendelkezéseinek indokait is egyaránt. Ez utóbbi anyagi jogi indokolása azonban, szinte kivétel nélkül elmarad. Igaz ugyan az is, hogy a következtetést meglehetősen kevés releváns

¹³ Case of Uj v. Hungary (23954/10.).

¹⁴ A kérelmező a Kereskedőház borait „szar” kifejezéssel illette.

döntésből lehet levonni, ezért azt, inkább a Pesti Központi Kerületi Bíróság, a Gödöllői Járásbíróság és az Egri Járásbíróság ügyeit érintő észrevételként kezeltem. A fenti bíróságoknak ugyanis 2012-től (a Pesti Központi Kerületi Bíróságnak 2014-től) 2018 végéig mindössze egy-kettő olyan becsületsértést tárgyaló ügye volt, ahol a döntés meghozatalakor a becsületsértés tényállásának elbírálására is sor került. Ezeket áttekintve, az Egri Járásbíróság 30.Szk.3695/2017/6-I. és a Pesti Központi Kerületi Bíróság 1.Bpk.31.798/2017.2 végzést leszámítva, a bíróságok minden anyagi jogi okfejtést nélkülözően, pusztán tényként jelentették ki, hogy az eljárás alá vont személy cselekményével megvalósította a 2012. évi II. tv. 180. §-ba ütköző becsületsértés szabálysértését.¹⁵ A végzések más döntésekre, bírósági határozatokra, alkotmánybírósági határozatokra vagy az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntésire a Pesti Központi Kerületi Bíróság 1.Bpk.31.798/2017.2. számú döntését leszámítva nem hivatkoztak.

A Fővárosi Törvényszék szitkozódásokra és szidalmazásokra vonatkozó gyakorlatának a Pesti Központi Kerületi Bíróság szabálysértési ügyeire gyakorolt hatásról, az imént kifejtettekhez hasonlóan, a releváns ügyek csekély számából adódóan érdemi következtetést nem lehet levonni. Számomra az igazi meglepetést leginkább az ügyek száma okozta. Meggyőződésem ugyanis, hogy a becsületsértés az egyik leggyakrabban megvalósított szabálysértés, azonban ezt az ügyszám közel sem tükrözi. Valószínűnek tartom, hogy a sértettek a legtöbb elkövetés esetén nincsenek tisztában azzal, hogy a használt kifejezést a jogrendszer szankcionálja. Ezen túlmenően, az ügyek alacsony számának ugyancsak indoka lehet, hogy a sértettek annak elkövetését az egymás közti verbális megnyilvánulás révén nem tudják bizonyítani, vagy a feljelentést félelemből, kellemetlenségből, illetve az elkövetővel fennálló kapcsolatukból adódóan nem teszik meg. Miután pedig a legtöbb becsületsértés nem jut a hatóság tudomására, az eljárás lefolytatásához pedig magánindítvány szükséges, ezért a szabálysértési becsületsértés látenciáját rendkívül magas arányra becsülöm.

Konklúzióként megállapítható, hogy a bevezetőben bemutatott Pécsi Ítéletábrái indokolást – néhány korábban hozott téves döntéstől eltekintve – a bírói gyakorlat nem követi, arra a Pesti Központi Kerületi Bíróság, Gödöllői Járásbíróság és Egri Járásbíróság végzésein túl sem találtam utalást egy általam elemzett szabálysértési ügyben sem. Érdemi indokolásokat elsősorban büntetőjogi ügyekben fejtettek ki a bíróságok, azonban a becsületsértés büntetőjogi és szabálysértési alakzatát nem a jogi tárgy sérelmének mértéke szerint,

¹⁵ Gödöllői Járásbíróság 14. Szkt.350/2014/8.; Pesti Központi Kerületi Bíróság 12.Sze.16.684/2015/3.; Egri Járásbíróság 5.Szk.6492/2013/13.

hanem a Btk. 227. § (1) bekezdés a) és b) pontjában rögzített szituációs elemek megléte, illetve hiánya alapján határolják el. A Fővárosi Törvényszék indulatok nyers formában történő kifejtésekre vonatkozó gyakorlata viszont megjelent, illetve a jövőben is várható hogy hivatkozási alap lesz a Pesti Központi Kerületi Bíróság döntéseiben. Meglátásom szerint azonban, a Fővárosi Törvényszék indokolatlanul szűkíti le az emberi méltóságot az érintett személy szellemi képességeit, jellembeli tulajdonságait, szokásait, vagy testalkatát érintő sértő kifejezésekre,¹⁶ ezért annak pontosítását indokoltnak tartom.

– ABSTRACT –

Thoughts on the Offence Formation of Defamation

No. Bhar.84/2014/3. of the Pécsi Ítéltábla (Pécs Regional Court of Appeal) inspired the examination on the offence formation of defamation. Grounds for its decision made a distinction between the offence and the criminal formations of defamation, based on the extent of the particular defamatory expression. Consequently, I made the starting point during my research of whether any similar conclusions had occurred in practice apart from that. Substance of the article deals with the possibility of proving the truth as well as with the analysis of the judicial practice. The latter really surprised me since – contrary to my expectations – quite a few defamation cases were brought before courts making it more difficult for them to draw conclusions about their decisions.

¹⁶ Fővárosi Törvényszék Bf.10387/2013/7.; Fővárosi Törvényszék Bf.7671/2015/5.; Fővárosi Törvényszék Bf.6036/2015/15.; Fővárosi Törvényszék Bf.5479/2018/7.

A MAGYAR FIZETÉSKÉPTELENSÉGI JOG TÖRTÉNETE A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

KOVÁCS Krisztián

1. A rendszerváltozáskori fizetéseképtelenségi rezsím

Az államszocializmusban az állami tulajdonú vállalatoknál nem volt hangsúlyos a fizetéseképtelenség kérdésköre, tekintettel arra, hogy a vállalatok felszámolása esetén mind az adós, mind a hitelező a tulajdonképpeni állam volt, valamint a tervutasításos rendszerben a vállalatok valódi piaccal való kapcsolata gyakorlatilag megszűnt. Török Gábor ezt úgy jellemzi, hogy magát a csőd jelenségét ekkoriban, mint a tőkés gazdálkodás szükségszerű velejárójának tekintették.¹ Török Gábor egy másik tanulmányában² ezt úgy jellemzi, hogy „Nyilvánvaló, hogy a piaci hatásokat teljesen kiiktató tervutasításos gazdasági rendszernek nincs szüksége a spontán gazdasági folyamatok jogi „megzabolázására”, hiszen a termelés és az elosztás között nincs közvetlen gazdasági kapcsolat, minden termelőegység a maga központilag kijelölt helyén, a külvilágtól lényegében elzárva tevékenykedik, léte vagy nem léte végső soron nem eredményességén, hanem kizárólag felső közigazgatási-hatalmi döntéssel múlik.” A fizetéseképtelenségi ügyeket így mintegy „házon belül” kezelték, a jogi keretek figyelmen kívül hagyásával: a második világháborút követően a pénzügyi nehézségek rendezése pénzügyminiszteri utasítások és leiratok útján történt.³ A 3/1968. (I. 20.) PM rendelet részletesen szabályozta az úgynevezett „szanalás, a pénzügyi-

¹ TÖRÖK Gábor: A „gazdasági jog” és a felszámolási-szanalási rendelkezések viszonya. In: VERESS József (szerk.): *Tőke kivonás, szanalás, felszámolás*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1988. 93.

² TÖRÖK Gábor: Csőd és felszámolás. *Jogtudományi Közöny*, 1985/6. 339.

³ JUHÁSZ László: *A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve*. Hetedik, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2019. 43.

gazdasági talpra állítási” kísérletet.⁴ A szanálás során voltaképpen magának a vállalatnak a megkérdezése nélkül született meg a döntés, így nem meglepő módon minden szanálás sikeresen végződött: a menthetetlen cégeket egyszerűen összevonták más vállalatokkal.⁵ Csak a piacliberalizáció és az exportpiacok elvesztése vezettek oda, hogy valóban szükségessé vált egy fizetéseképtelenségi rezsím megalkotása. Ennek fő jogforrása az 1986. évi 11. törvényerejű rendelet (Ftvr.) volt, s 1986. szeptember 1-től már valóban folyhattak az adós törlésére irányuló fizetéseképtelenségi eljárások – a reorganizáció továbbra is az állam diszkrecionális joga maradt, hiszen a törvényerejű rendelet a reorganizációt nem szabályozta, csak a felszámolást. A jogszabály maga elég szegényes szabályozást tartalmazott, melyet csak a bírói aktivizmus tudott tartalommal megtölteni. Több kritika is megfogalmazta, hogy a jogszabály az akkor hatályos jog rendelkezéseivel több esetben szöges ellentétben állt, mely által még jobban elősegítette a kialakulófélben lévő gyakorlat bizonytalanságát.⁶ A teljes tvr. mindösszesen csak 43 §-ból állt. A felszámolást a törvényerejű rendelet még a Fővárosi Bíróság kizárólagos hatáskörébe és kizárólagos illetékességébe adta. Ahogyan Prugberger Tamás írja: „Ez az új fizetéseképtelenségi jogunk azonban nemcsak a klasszikus csődjogból merített, hanem a szanálás és a felszámolási eljárás eddig hatályban volt, részben a direkt tervgazdálkodás, részben a magyar gazdasági reform jegyeit felemás magukon viselt szabályaiból.”⁷

A hatályos jogunkhoz képest igen nagy eltérés, hogy az Ftvr. még vagyoni szemléletű fizetéseképtelenségi fogalmat használt, azaz a felszámolást akkor tette lehetővé, ha a „gazdálkodó szervezet tartósan fizetéseképtelen” volt. Ez azt jelentette, hogy a tartozásai hosszabb időn át meghaladták a vagyont vagy a vele szemben vezetett végrehajtás eredménytelennek minősült.⁸

2. Az 1991-es csődtörvény

Az 1991-es csődtörvényt alapjaiban véve az 1986. évi 11. és az 1988. évi 26. törvényerejű rendeletek szabályanyagát, valamint a Fővárosi Bíróság gyakor-

⁴ Juhász László szavait idézi: HALMOS Károly: A csőd intézményének rövid története. *Közgazdasági Szemle*, 2012/május, 549.

⁵ ASZÓDI Ilona: Operálunk vagy boncolunk? Felszámolás vagy reorganizáció? *Agora*, 2010/6. 8.

⁶ TÖRÖK Gábor: Elvi megjegyzések a felszámolás hazai gyakorlatához. *Jogtudományi Közöny*, 1988/1. 10.

⁷ PRUGBERGER Tamás: A fizetéseképtelenségi jog kultúr- és gazdaságtörténete a mai problémák tükrében. *Jogtudományi Közöny*, 1988/6. 324.

⁸ Ftvr. 7. § (1)–(2).

latát felhasználva alkották meg.⁹ Az 1991-es törvény alapvetően a gazdasági társaságok fizetésképtelenségére vonatkozó joganyagot tartalmazta – bár a gazdálkodó fogalmat nem a Ptk.-ból emelte át -, s viszonylag korán megjelent az a kritika, hogy az egyéni csőd hiánya miatt korszerűtlennek tekinthető. Ebből eredt egyébként a szabályozás azon alapvetése is, hogy az egyéni vállalkozók sem tartoznak a törvény hatálya alá, mert az egyéni vállalkozó vagyona szinte szétválaszthatatlan a természetes személy magánvagyonától.¹⁰ Az mindenesetre kétségtelen, hogy az új törvény főbb feladatai közé tartozott a megváltozott fizetési képességű cégek újraszervezése, az életképtelen cégek kivezetése a gazdasági életből, valamint a hitelezők védelemben részesítése.¹¹ A csődjogban voltaképpen kártelepítés folyik: a hitelezők meghatározott részének a kárviselő képessége általában nagyobb, mint az adósnak.¹² Az adós reorganizációja során ezt használják ki, mikor is az adós tovább működéséről döntenek, a hitelezői követelések egy részének eltörlése mellett.

A csődtörvény meglehetősen rigorózusnak tűnhet azzal kapcsolatban, hogy milyen mérlegelést enged a bíróságnak a fizetésképtelenség megállapítása kapcsán: a klasszikus, régi törvények a bíró részére tág mérlegelési jogkört biztosítottak, azonban a jelenlegi csődtörvény – részben a pénzforgalmi szemléletű fizetésképtelenségi fogalomból eredően is – a fizetésképtelenségnek csak a jogi oldalával foglalkozik, a fizetésképtelenség tényleges, gazdasági szempontú vizsgálata a bíróság részéről nem lehetséges.¹³ Más szempontból is szigorú volt a jogszabály már hatályba lépésekor is: a kötelező csőd intézménye ha lehet ezt mondani, már bevezetésekor viták keresztjébe került; alap gondolata szerint ugyanis a vezető tisztségviselő 8 napon belül köteles volt csődeljárást indítani, ha az adós nem tudta tartozásait kiegyenlíteni 90 nap után sem. A gazdasági vezetés ettől a szigorú rendszernek a bevezetésétől várhatta a gazdaságpolitika hitelességének megteremtését vagy a súlyos likviditási válság megoldásának elősegítését. A százával a bíróságokra érkező kérelmeket a bíróságok azonban nem tudták feldolgozni, 1993-ban már tekintélyes ügyszer halmozódott fel.

⁹ SÁRKÖZY Tamás: A jog szerepének átalakulása a gazdaságban. A magyar gazdasági jog fejlődése 1988-2005 között. In: JAKAB András – TAKÁCS Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005*. Budapest, Gondolat–ELTE ÁJK, 2007. 598.

¹⁰ CSÓKE Andrea – FODORNÉ LETTNER Erzsébet – JUHÁSZ Csaba: *A csődtörvény magyarázata*. Budapest, CompLex, 2009. 27.

¹¹ KERÉK Zoltán: *Csődeljárás, felszámolás, reorganizáció*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992. 2324.

¹² TÖRÖK Gábor: Adósságrendezés – célegyenesben? *Gazdaság és jog*, 2008/12. 18.

¹³ TÖRÖK Gábor: Az új Ptk. tervezetének értékelése a csődjog szempontjából. *Gazdaság és jog*, 2007/8. 15.

Nem meglepő, tekintettel a valóban nagy számokra: 1992 januárjától 1993 szeptemberéig 5.000 csődeljárást indítottak a vállalatvezetők, ugyanakkor 16.000 felszámolást kezdeményeztek a hitelezők.¹⁴ Részben talán emiatt is, a kötelező csődöt már 1993-ban hatályon kívül helyezték az ún. első csődtörvény novellával (1993. évi LXXXI. törvény).¹⁵ Ez a jogszabály törölte továbbá el az automatizált felszámolási eljárást a csődegyezés megghiúsulása esetére. Továbbá a reorganizációhoz szükséges hitelezői szavazatok számát az egyhangúságról 2/3 arányra redukálta le. Tényként lehet megállapítani, hogy a novella előtti csődtörvény nem szelektált megfelelően a fizetéseképtelen vállalkozások között: „Egyik oldalról eltalált átmeneti pénzügyi problémákkal küzdő cégeket is [...] másik oldalról viszont nem érte el azokat a vállalatokat, amelyek rossz hitelei a bankokkal szemben álltak fenn, és a bankok továbbgörgették e hiteleket...”¹⁶

Az első novellát több másik követte. A második csődtörvény novella (1997. évi XXVII. törvény) főként a felszámolási szabályokat pontosította: megnövelte a hitelezői választmány hatáskörét, továbbá a tulajdonosi szervezeteknek jelentős hatáskört biztosítottak. Emellett részletesebb és jobb szabályozást kapott az egyezségkötés lehetősége is.¹⁷ Bevezetésre került a nyilvántartásba-vételi díj a hitelezői követelésekhez, mivel „ebben az időszakban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a nagy állami vállalatok felszámolásai befejeződtek, s a felszámolás alá kerülő gazdálkodó szervezetek vagyona annyira lecsökkent, hogy sem az eljárás költségeit, sem a felszámoló díját nem fedezte.”¹⁸

Az ún. második zálogjogi novella,¹⁹ mely a Ptk. zálogjogi szabályait módosította (jócskán finomítva a néhány évvel azelőtt bevezetett önálló zálogjogon is) komoly kihatással volt a csődtörvény hitelezővédelmi rendelkezéseire, hiszen abban akkor sem volt különbség, hogy a kiemelt helyzetben lévő hitelezőkre vonatkozó anyagi jogi szabályok módosítása kihatással kell hogy legyen a fizetéseképtelenség esetén követendő szabályokra is.²⁰

¹⁴ ALFÖLDI Ágnes Dóra: A fizetéseképtelenségi jog nemzetközi és magyar fejlődéstörténete. *Debreceni Jogi Műhely*, 2009/4.

¹⁵ SZANYI Miklós: *Csőd, felszámolás, végelszámolás, mint a privatizáció módja*. Budapest, GJW-Consultatio Konzorcium, 1999. 42.

¹⁶ John P. BONIN – Mark E. SCHAFFER: Bankok, vállalatok, rossz hitelek és csődök Magyarországon, 1991–1994. *Közgazdasági Szemle*, 1996/2. 107.

¹⁷ CSÖKE Andrea: *Nagykommentár a csődtörvényhez: nagykommentár a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 43.

¹⁸ ALFÖLDI i. m.

¹⁹ 2000. évi CXXXVII. törvény.

²⁰ ZÁMBÓ Tamás: A biztosított hitelezők pozíciójának erősödése a Csődtörvény módosításában. *Cég hírnök*, 2000/4.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás – több más mellett – a fizetéseptelenségi jog harmonizációjának szükségességét is felvetette, ennek jegyében született meg a harmadik novella (2004. évi XXVII. törvény), ami főként a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó szabályokat módosította. A negyedik novella (2006. évi VI. törvény) megszületésének indoka az a tény volt, hogy az új – tervezett – csődtörvény nem készült el a cégtörvény és a gazdasági társaságokról szóló törvény hatálybalépésére, így a csődtörvényt kellett a Gt.-vel harmonizálni.²¹ Az ötödik novella (2009. évi IL. törvény) a 2008-as gazdasági válság hatására született meg, mellyel a jogalkotó a sikeres reorganizáció felé kívánta orientálni a nehéz helyzetbe került vállalkozásokat, azonban ugyan ez a jogszabály vezette be a távollévő hitelezőkre vonatkozó automatikus nemmel szavazás szabályát, mely a mai napig is az egyik legnagyobb akadálya a sikeres csődeljárásoknak. A későbbi empirikus vizsgálatok azt bizonyították be, hogy bár növekedett a formális reorganizációk száma, statisztikailag ezek még mindig elhanyagolhatók voltak, továbbá hogy a csődeljárást indító vállalkozások jelentős számban nem a továbbműködés szándékával indították az eljárást, hanem egyfajta késleltetett felszámolással éltek – nem egy esetben a vagyonkimentés volt a csődeljárás egyetlen célja.²² A további felsorolások helyett inkább egy-egy jogintézmény mélyebb ismertetését végezzük el a dolgozatban.

3. Szerződésmeztámadás a fizetéseptelenségi eljárásban

A fizetéseptelenségi rezsím célja felszámolás esetén az, hogy ha már nem volt lehetséges az adós gazdálkodó megmentése, úgy legalább a hitelezők részére a lehető legmagasabb meztérülést biztosítson. Ezt egyrésztől segíthetik bizonyos adminisztratív hátráltató tényezők (nyilvántartásba vételi kötelezettség, regisztrációs díj, jogvesztés vagy hátrébb sorolás a bejelentkezés idejére tekintettel), másrésztől az adós követeléseinek behajtása, továbbá a csődvagyon bővítése a korábban elidegenített vagyonelemekkel, ha azok jogszerűtlenül kerültek ki az adós vagyonából. Még a fedezetelvonó ügyletek között és meg tudunk különböztetni alapvetően két típust: az egyiknél bármely olyan jognyilatkozat vagy szerződés tárgyá lehet a meztámadásnak, mely eredményét tekintve a felszámolási vagy csődvagyon csökkenését eredményezi, másrésztől

²¹ JUHÁSZ László: *A magyar fizetéseptelenségi jog kézikönyve*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2006. 19–21.

²² PÁLINKÓ Éva – TÓTH Tamás: Hatékony csőd és reorganizáció a hazai gyakorlatban. *Pénzügyi Szemle*, 2017/3. 344.

fedezetelvonó az az ügylet is, ami sérti a hitelezők egyenlőségének elvét, klasszikusan ilyen esetkör az eredetileg biztosítékkal nem rendelkező hitelező részére biztosíték nyújtása annak érdekében, hogy a hitelező előnyösebb pozícióba kerüljön a vagyonfelosztás során.

A Csődtörvény hatályba lépésekor a fedezetelvonó szerződések megtámadására vonatkozó 40. §-a a következőképpen szól:

40. § (1) A hitelező vagy a felszámoló – a felszámolás kezdő időpontjától számított 90 napon belül – a felszámolási eljárást lefolytató bíróság előtt megtámadhatja az adósnak a megelőző egy éven belül megkötött szerződését, vagy más jognyilatkozatát, ha annak tárgya
- a) az adós vagyonából történő ingyenes elidegenítés, illetve a vagyont terhelő ingyenes kötelezettség vállalás, vagy
 - b) harmadik személy javára feltűnően aránytalan értékkülönbözettel megkötött visszterhes jogügylet.
- (2) A megtámadást a megtámadási határidőn belül írásban közölni kell az adóssal és a harmadik személlyel. Ha az utóbbi 15 napon belül nem nyilatkozik vagy a követelést vitatja, a hitelező vagy a felszámoló haladéktalanul bírósághoz fordulhat.
- (3) Ha a harmadik személy jóhiszemű volt, a bíróság a marasztalást részben vagy egészben mellőzheti vagy annak összegét csökkentheti.
- (4) Ha a 90 napos határidőn belül a felszámoló tudomására jut az (1) bekezdés a) vagy b) pontjában foglalt jogügylet, úgy erről haladéktalanul köteles a hitelezői választmányt, vagy a hitelezőt tájékoztatni, és a bizonyítékokat egyidejűleg megküldeni. Az értesítés kézhezvételétől számított 15 napon belül a hitelező akkor is jogosult a szerződés megtámadására, ha a 90 napos határidő már eltelt vagy abból 15 napnál kevesebb van hátra.

A hatályba lépéskori jogszabályszöveg tehát csak abban az esetben tette lehetővé az adós által kötött szerződések megtámadását, ha azok a felszámolási vagyon csökkenését ingyenesen vagy feltűnően nagy értékkülönbözettel eredményezték. A jogszabály még egy figyelmeztetési kötelezettséget is előír a harmadik személlyel és az adóssal szemben, s a harmadik személy vitatása esetére teszi lehetővé a bírósághoz fordulást. Szembeötlő, hogy a megtámadásra mind a felszámolónak mind a hitelezőknek igen rövid ideje, 90 napja volt. Nem szabad elfeledni ugyanis, hogy a digitalizáció kora előtt jártunk, így a szűk 3 hónapban a kézzel írt vagy gépelt dokumentumok között kellett volna megtalálni a csalárd ügyleteket leplező okiratokat és azok alapján pert is indítani. Az érintett jogszabályhely második és harmadik bekezdését viszonylag hamar,

már 1993. szeptember 2. napjával hatályon kívül helyezte az első csődtörvény novella.

Ugyancsak a novella pontosította a megtámadási határidőket, ugyanis ezt követően a hitelezők 90 napos megtámadási határideje a felszámolást elrendelő végzés közzétételének időpontjától indult, míg a felszámoló megtámadási joga továbbra is a felszámolás kezdő időpontjától.

A kifejezetten rövid keresetindítási határidő a gyakorlatban problémát okozott, azonban ezt a bíróságok jogértelmezéssel át tudták hidalni. Az akkori Legfelsőbb Bíróság egy döntésében²³ kimondta, hogy a felszámoló nem csak a Csődtörvény 40. § szerinti megtámadási joggal élhet, hanem az akkori Ptk.-ban megtalálható érvénytelenségi okokkal is érvénytelenné nyilváníthatja a szerződést, tekintettel arra, hogy a felszámoló részére biztosított speciális megtámadási jog nem szünteti meg a gazdálkodót a Ptk. alapján megillető jogokat, s a gazdálkodó – a felszámolás kezdő időpontjától kezdődően értelemszerűen a felszámoló útján – nincs elzárva attól, hogy a Ptk. szerint őt megillető megtámadási jogával éljen.²⁴

A második csődtörvény novellával a megtámadási okok köre kibővült az „egyéb, a hitelező vagy a hitelezők kijátszására szolgáló, az adós vagyont csökkentő jogügylet” fogalmával. A rendelkezés 2004. április 30-ig volt hatályban, így korlátozottak az elérhető eseti döntések, mindenesetre több közöttük olyan ügylettel kapcsolatos, ahol az adós valamiféle megváltási kötelezettséggel volt terhelt – azonban pénze sem volt -, s a kötelezettséget egy más jogviszonyból származó engedménnyel teljesítette, továbbá ide tartozik a Szegedi Ítéletábra egy döntése,²⁵ amiben is a bírói fórum egy tartozáselengedő nyilatkozatot minősített úgy, mint amely más módon elvonja a felszámolási vagyont; az érvénytelenség okán a tartozás újfent követelhetővé vált. A fedezetelvonó ügyletek sajátossága ugyanis a hitelezők kijátszásának szándéka, a fizetéseképtelen állapotban történő ügylet kötés, vagy a színlelt teljesítés. Nem elképzelhetetlen az ilyen ügyleteknél, hogy jóerkölcsbe is ütközzenek, azaz semmissek legyenek, hiszen sértik a társadalom általános értékítéletét. Itt az az érdekes kérdés merülhet fel, hogy bár a fedezetelvonó szerződés a Ptk. fogalom- és eszközrendszerében hatálytalan szerződés, addig a Csődtörvény 40. §

²³ BH1995.240

²⁴ Ezzel egyezően foglalt állást Miskolczi Bodnár Péter kandidátusi értekezésében. MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Hitelezővédelem a társasági – és a csődjogban*. Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1992. 221.

²⁵ Gf.I.30.105/2003.

alapján egy megtámadható ügylet, aminek az érvénytelensége a Ptk.-ban foglalt nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző fordulata alapján is megállapítható.²⁶

A 2004. évi XXVII. törvénnyel történt csódtörvény módosítás alakította ki a megtámadási okok ma ismert rendszerét. A törvény a megtámadási határidő vonatkozásában egységesen kezeli a felszámolót és a hitelezőket, kimondva hogy megtámadásra a tudomásszerzéstől számított 90 napon belül, de legfeljebb a felszámolást elrendelő végzés közzétételének időpontjától számított 180 napon belül gyakorolható a megtámadási jog. A megtámadási okok körében a módosítás komoly időbeli differenciálást vezetett be, melynek lényege, hogy a súlyosabban minősülő magatartások időben sokkal inkább visszamenve támadhatók, azaz például a kifejezetten felszámolásra készülő ügyleteknél akár 5 éves megtámadási határidővel kellett számolnia a csalárd ügyletek kiötlőinek. Kibővült az előnyben részesítés fogalomrendszere is, különösképpen kiemelve az adós által a felszámolás elrendelése előtti előteljesítéseket. Bevezette továbbá a fedezetelvonási vélelmet arra az esetre, ha az adós és a harmadik személy egymással összefonódásban állnak. 2007. július 1. napjától a megtámadási határidő a felszámolás közzétételétől számított 1 évre növekedett a korábbi 180 napról, 2009. szeptember 1-től pedig egyértelművé tették, hogy az 1 éves határidő jogvesztő – az elmulasztása esetén igazolásnak helye nincs. A 40. § jelenleg legutolsó módosításával pedig a jogalkotó külön szabályokat alkotott a fiduciárius biztosítékokhoz kapcsolódó elszámolási kötelezettségre, melyek be nem tartása esetére időben 3 évre visszamenőleges megtámadási jogot biztosított a felszámolónak és a hitelezőknek.

Jól látható, hogy a megtámadási jogosultság idővel egyre nagyobb időbeliséget tett lehetővé a megtámadás tekintetében, egyre jobban vissza lehetett nyúlni az időben a korábban megkötött szerződésekig, s a mérlegelési lehetőséget szinte már-már száműzve, számos konkrét eset került nevesítésre, mint olyan ok, amely megtámadásra jogosítja a felszámolót vagy a hitelezőket.

4. A fizetésektelenség megállapítása

Manapság igen népszerű igényérvényesítési forma az adós társaságok felszámolással megfenyegetni – adott esetben meg is indítani a felszámolási eljárást – annak érdekében, hogy a hitelező az adóst teljesítésre szorítsa. Úgy tűnik,

²⁶ KEMENES István: A szerződések érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2. 17.

hogy az ilyen célú használatnak a 2018. évi XL. törvénnyel a Csődtörvénybe iktatott 26. § (3b) bekezdésének beiktatásával még asszisztál is a jogalkotó. Miben is állt a Csődtörvény módosítása? A beiktatott új bekezdés lehetővé teszi a hitelező által kezdeményezett felszámolási eljárásokban, hogy az adós a tartozás megfizetésével és annak igazolásával elkerülje a felszámolását. Kiemeljük, hogy itt már jogerősen megállapított fizetésképtelenségről van szó, többnyire fellebbezést követően. Az adósnak ekkor még van egy utolsó lehetősége, ami a törvényszékek leterheltségétől függően 2-4 hét is lehet, hogy a legégetőbb tartozásokat rendezze. Nem kis mértékű visszaélésre ad lehetőséget, hogy az adósnak mindössze a legégetőbb, jogerőssé vált felszámolási kérelmeket követően kell megfizetni tartozásait.

Mi is ezzel a probléma? A követelésmenedzsment tekintetében világosan el lehet különíteni két forgatókönyvet: mikor az adós vagyona meghaladja a fennálló tartozásokat, azaz lehetséges mindenkinek kielégülést keresni, a másik lehetőség, hogy az adós vagyona nem elég a tartozások rendezésére, így dönteni kell, hogy milyen szempontok szerint osszák fel a hitelezők között. A jogszabály alapján korábban úgy tűnt, hogy az előbbi esetben a végrehajtás a hitelező által követendő út, s csak a második esetben szükséges felszámolásba fordítani az eljárást, mára már egyre inkább úgy tűnik, hogy a felszámolási eljárás lett az elsődleges igényérvényesítési módszer. A saját tapasztalatok szerint elenyésző azon felszámolási eljárások száma, amelyeket a Csődtörvény 27. § (2) b) vagy c) pontja alapján rendelnek el, mivel az a tapasztalat, hogy aki végig visz egy peres eljárást az többnyire hajlandó várni arra, hogy ha lassan is, de befolyjon az a pénz, amit követelt a hosszadalmas eljárás során. Az elrendelt felszámolások többnyire a Csődtörvény 27. § (2) a) pontja alapján, azaz a „szerződésen alapuló, nem vitatott...” tartozások miatt indulnak meg; ez visszavezethető arra az okra, hogy nagyságrendileg több számlát állítanak ki a gazdasági szereplők, mint ahány pert megindítanak, így nyilvánvalóan az ehhez kapcsolódó eljárásoknak is többszörösüknek kell lennie. Az „a)” pontos felszámolások előtti legnagyobb korlát, ha valamilyen okból a hitelező nem tud kiállítani számlát, holott arra az ÁFA törvény 159. § (1) alapján köteles lenne, mert bár a Ptk. 6:130. §-a gyakorlatilag használja a fizetési felszólítás vagy számla fogalmakat, a Kúria joggyakorlata szerint a fizetési felszólítással a számlakiállításra kötelezett termékértékesítésből vagy szolgáltatásnyújtásból eredő követelése nem válik csődjogilag lejárttá, így az alapján felszámolás nem kezdeményezhető. Ez a polgári jogi igényeket természetesen nem érinti.

De hogyan is kezdődött ez a fizetésképtelenségi megállapítási mód, a Csődtörvény hatálybalépésekor?

Az akkori jogszabályszerint

„f) fizetésektelen az az adós

1. amely az elismert tartozását a lejáratot követő 60 napon belül nem egyenlítette ki, vagy
2. amely a hitelező fizetési felszólítására a lejárt tartozást 30 napon belül nem egyenlítette ki anélkül, hogy az érdeemben vitatta vagy annak elfogadható okáról, akadályáról a hitelezőt tájékoztatta volna, vagy
3. amellyel szemben lefolytatott végrehajtás eredménytelen volt, vagy
4. amely a csődeljárás során kötött egyezségben vállalt kötelezettségét nem teljesítette.”

A jogszabály tehát elismert tartozásoknál a lejáratot követő 60 napon belül tette kötelezővé a teljesítést, a nem elismert tartozásoknál pedig a felszólítást követő 30 napban határozta meg a fizetésektelenség megállapítását. Ha ezek a határidők eredménytelenül teltek el, úgy az eljáró bíróságnak meg kellett állapítania az adós fizetésektelenségét és elrendelni a felszámolását. Az 1992. szeptember 2. napjától hatályos módosítás annyiban hozott változást, hogy a 60 napos határidőt már a nem vitatott tartozásra rendelte alkalmazni. A tartozás tekintetében azonban semmiféle szűkítő értelmezést nem tartalmaz. Így akár – a jogszabályszerint – az adós felszámolása akár szerződésen kívül okozott kár alapján is elrendelhető volt.

2006. július 1. napjáig érdemi változás nem érintette a vonatkozó törvényhelyet. Az akkori változás azonban igen jelentős volt: a fizetésektelenség megállapításához előírta a „felszámolási eljárás kezdeményezésére vonatkozó figyelmeztetést is tartalmazó” fizetési felszólítást, melynek kézhezvételétől számítottan az adósnak 15 napon belül volt lehetősége vitatni a fizetési kötelezettséget. Az adós tehát a teljes teljesítési határidőben, majd egy póthatáridőben is teljeskörű vitatási joggal rendelkezett a tartozások tekintetében. Ez azzal járt, hogy döntően csak az adminisztrációs hiányosságok, a tudás hiánya vagy a nemtörődomség vezetett a cégek felszámolásához – bár ezek az esetkörök is szép számot jelentettek összességében. Ezt a hibát észelve a jogalkotó szinte egy évvel később módosította is a vonatkozó szakaszt, s a 15 napos póthatáridőt az eredeti teljesítési határidőtől rendelte számítani. A vonatkozó (3) bekezdés módosításával az is egyértelművé vált, hogy a vitatást legkésőbb a fizetési felszólítás átvételét megelőző napig meg kell tenni, hogy joghatályos legyen.

2012. március 1. napjával a jogalkotó a póthatáridőt a 15-ről 20 napra emelte meg, a tartozás minimum összegét pedig kettőszázezer forintban határozta meg; ilyen összeg alatt nem volt lehetséges felszámolási eljárást kezdeményezni

– ezzel a bagatell igények ilyen módon történő érvényesíthetősége megszűnt. Igen részletesen szabályozta a módosítás a fizetési felszólítás és a vitatás tartalmi elemeit is: „akkor lehet az adós vitatását megállapítani, ha az érdemben kétségbe vonja a fizetési kötelezettség jogcímét, fennállását, esedékességét, mértékét vagy összegét, és a fizetési felszólításnak tartalmaznia kell legalább a követelés jogcímét, összegét, megfizetésének határidejét. A fizetési felszólításban meg kell határozni azt a végső határidőt is, amelynek eredménytelen elteltét követően a hitelező meg kívánja indítani a felszámolási eljárást vagy egyéb jogi úton kívánja érvényesíteni a követelését”.

Csak a 2017. július 1. napi módosítás rendezte azt a kérdést, hogy a csődjog szempontjából mik a következményei annak, ha az adós – vélhetően tudva, hogy felszámoláshoz kapcsolódó – fizetési felszólítástól tartva nem veszi át a tértivevény különszolgáltatással küldött levelet. Több eseti döntés is arra az álláspontra helyezkedett korábban, hogy a Csődtörvény egy speciális követelményt támaszt: az adós tudomásszerzését. Márpedig ha az adós nem vette át a tértivevény szolgáltatással küldött levelet, s az „nem kereste” jelzéssel ment vissza a feladóhoz, úgy arról nyilvánvalóan tudomást sem szerezhetett. A magunk részéről ezt az akkori álláspontot a legkevésbé sem tartjuk elfogadhatónak. A Kúria 3/2016. számú polgári elvi határozatában kimondta, hogy az kizárólagosan a cég mulasztása, ha a székhelyén nem gondoskodik a küldemények átvételéről, a polgári jogi jogkövetkezmények ettől függetlenül vele szemben beállnak – nem a Pp. kézbesítésre vonatkozó szabályai, hanem a Ptk. alapelvi szintű rendelkezései miatt; saját felróható magatartására előnyök szerzése érdekében senki nem hivatkozhat. Márpedig a Csődtörvénynek háttérjogszabálya a Ptk., így ezen alapelvi szintű rendelkezésnek az abban foglalt esetekre is vonatkoznia kell.²⁷

²⁷ A 2007. évi módosítás indokolásából: „A Cstv. törvény szerinti módosítása lehetővé teszi a mulasztó, gondatlan; rosszhiszemű adóssal szembeni fellépést úgy, hogy a mulasztás, gondatlanság, késedelem következményeit az adósra terheli. Ugyanakkor nem zárja ki a gondatlan, ám jóhiszemű adósok visszaperlési jogát, valamint megköveteli a hitelező aktív közreműködését is, amivel a felek közötti kapcsolatra utalja a követelésbehajtás rendjét. Tekintettel arra, hogy amennyiben a követelés teljesítése egyszerűbb és olcsóbb módon megvalósítható, szükségtelen és gazdaságtalan a bírósági adminisztráció működésbe hozása, a törvény csak a szükséges esetben rendelkezik bírósági útról. Rá kell mutatni arra, hogy a törvény szerinti eljárás nem jelenti azt, hogy az adóst váratlanul, előzetes felszólítás nélkül érné a felszámolási kérelem benyújthatósága, hiszen a követelés szerződésen alapul. Nem állhat fenn tehát az a helyzet, hogy az adós nem tud a fizetési kötelezettségéről, de annak érdekében, hogy a törvény kizárja a követelésbehajtási célú felszámolási kérelmeket, a módosítás garanciális szabályt rögzít: a hitelező köteles írásban felszólítani az adóst a teljesítésre. A csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi VI. törvény megvalósította a fizetéseképtelenségi okok újraszabályozását.

Mindenesetre a módosítást követően a küldeményeknél előírás a tértivevény-nyel történő elküldés, s a küldemény akkor is kézbesítettnek minősül az elküldést követő tizenötödik munkanapon, ha a kézbesítés akadályozott, a címzett megtagadta az átvételt vagy ha a címzett a küldeményért nem jelentkezett. Hogy a címzett általi megtagadás esetén miért nem a megtagadás idejével minősül kézbesítettnek a küldemény, szintén rejtély, hiszen ez esetben is nyilvánvaló a saját felróható magatartás. Egy cikkében²⁸ Csőke Andrea ezzel kapcsolatosan – a 4/2013. számú PJE elemzése körében – kifejti azon álláspontját, hogy a Kúria a Csődtörvény 27. § (3) bekezdését értelmezve jutott erre a következtetésre, csakhogy ezen álláspont nem vesz tudomást a Ptk. szabályairól, itt érezhető kollízió van a két jogszabály között. A jelenséghez Juhász László egy 2007-ben megjelent publikációját tudnánk idézni: „Jogalkotónk olyan, mint a rossz sakkjátékos, csak az adott jogalkalmazási problémát látja, erre próbál választ adni, de a következő lépés, főleg a játszma végkimenetele még elképzelésében sem jelenik meg. Sajnálatos módon ezért várható, hogy további törvénymódosítások fogják a gyakorlatot alakítani, ahelyett, hogy a jogalkotás felkészülne egy modern, a XXI. század igényeit kielégítő új csődtörvény megalkotására.”²⁹ A 2018. évi XL. törvénnyel beiktatott módosítás ugyanis túl sok koncepciót nem tükrözött, nem is igazán illeszthető be a jogalkotás eddigi rendszerébe. Koncepcionális kérdés lenne ugyanis, hogy a pénzforgalmi szemléletű fizetésképtelenség mellett milyen szerepet szán a jogalkotó a felszámolási eljárásoknak: a (valóban) fizetésképtelen cégek törlését vagy egyszerű követelésbehajtást. Utóbbi esetre talán megfontolandó lenne egyszerűen a bírósági végrehajtásról szóló törvényben elhelyezni.

Figyelemmel azonban a vállalkozói „körbetartozások” nemkívánatos jelenségére, szükséges a hatályos rendelkezések felülvizsgálata annak érdekében, hogy a mulasztó, sok esetben erőfőlényben lévő vagy rosszhiszemű adóst a szabályozás ne hozza abba a kedvező helyzetbe, hogy többszöri mulasztása után egyetlen írásbeli nyilatkozattal „kivédje” a felszámolási eljárás megindulásának lehetőségét”

²⁸ CSŐKE Andrea: Ami a 4/2013. számú polgári jogegységi határozatból következik... *Céghírnök*, 2013/12. 9.

²⁹ JUHÁSZ László: A Csődtörvény 2007. évi módosításának néhány kérdése. III. *Céghírnök*, 2008/6. 4.

– ABSTRACT –

History of the Hungarian Insolvency Regime from the Transition to the Present

Hungary introduced its new insolvency régime in 1991, after the transition. The paper gives a historical background about the circumstances of the introduction of the insolvency act. In the pre-transition era insolvency law was not important at all, because of the proportion of state ownership: almost everything which has monetary value had owned by the state. In a scenario where both the creditor and the debtor is owned by the same entity, it is pointless to liquidate the debtor because of its failure to pay its debt. The new insolvency code was based on the practice of the Metropolitan Court. The code has been modified several times, including significant changes due to the European Union accession and the 2008 recession. The paper also analyzes the declaration of insolvency and the liquidator's right to challenge the validity of the debtor's agreements concluded before the declaration of insolvency.

„HAT MENYEGZŐ, NÉGY TESTAMENTUM”

*A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának „egysége”
a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája
és végrendelete tükrében*

LIKTOR Zoltán Attila

„Para que el cercano
parantesco se estreche
con nueva afinidad entre
su Cesarea Magestad y
su Real Magestad de las
Espanñas”

(1647)

1. Bevezető

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Kara alapításának 25. évfordulóján gyóni Zlinszky János professzorra is emlékezünk. Az utolsó évfolyamok egyike voltunk, akinek még megadatott, hogy karalapító dékánunktól tanulhattunk. Jól emlékszem, amikor úgy fogalmazott egyik előadásában, hogy a történelemben – és így a jogtörténetben – semmi sem fehér vagy fekete, minden egy kicsit szürke. Így van ez kétségtelenül magukkal a Habsburgokkal is, akik 2018-ban ünnepelték a nagy dinasztialapító születésének 800. évfordulóját. A Habsburg-kutatás virágkorát éli, a korszakkal foglalkozó nemzetközi jogtörténetírásban (is) bevett „dogma”, hogy a Habsburg-ház a 16. század elején/közepén kettévált egy ún. „spanyol” és egy ún. „osztrák” ágra, de többek között Korpás Zoltán, Martí Tibor és Monostori Tibor hívják fel a figyelmet, hogy érdemes a kor-

szakot az egész uralkodócsalád vonatkozásában vizsgálni.¹ Lehet-e árnyalni a jog látószögéből legrelevánsabb spanyol források (házassági- és öröklési szerződések, uralkodói végrendeletek) ismeretében ezt az éles szétválasztást? A Károlytól leszármazó ág bírta a Katolikus Királyok örökségét – le kell szögezni, hogy mai értelemben vett Spanyolország nem létezett, leginkább a *Monarquía Católica* az a meghatározás, amely ismert és használatos az irodalomban –, míg a Ferdinándtól való ág az 1526 után kialakuló Habsburg Monarchiát, benne a Magyar Királysággal.² Meglátásom szerint – még ha technikailag meg is osztoztak a „birtokokon”, a valóságban – a dinasztia „két ága” a diplomáciai³ valamint a dinasztikus-családi⁴ kapcsolatok tükrében sem kulturálisan,⁵ sem politikailag,⁶ sem vérségileg, sem jogilag nem távolodott el egymástól a 16–17. század során. Amely utóbbi alatt nem azt értem, hogy akár a *Monarquía Católica* akár a Habsburg Monarchia ne lett volna önálló

¹ KORPÁS Zoltán: *V. Károly és Magyarország (1526–1538)*. Budapest, Századvég, 2008.; MARTÍ Tibor – MONOSTORI Tibor: Olivares gróf-herceg külpolitikai koncepciója és Pázmány Péter 1632. évi római követségének előzményei (1629–1632). *Történelmi Szemle*, 51. évf., 2009/2. 275–294.; MONOSTORI Tibor: A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648). *Századok*, 143. évf., 2009/5. 1023–1062.

² PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015.

³ KORPÁS Zoltán: I. Ferdinánd levelezése V. Károly melletti követével Juan Alonso de Gámmal (1542–1556). *Fons*, XVI. évf., 2009/2. 249–306.; Rubén GONZÁLEZ CUERVA: La mediación entre las dos cortes de la Casa de Austria. Baltasar de Zúñiga. In: José MARTÍNEZ MILLÁN – Rubén GONZÁLEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Vol. 1. Madrid, Polifemo, 2011. 479–506., Alfredo ALVAR EZQUERRA: *El embajador imperial Hans Khevenhüller (1538–1606) en España*. Madrid, Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 2015.; Andrea Sommer-Boethis: Las relaciones dinásticas y culturales entre los dos linajes de la Casa de Austria y su incidencia en la obra de Velázquez. In: Javier Portús Pérez: *Velázquez y la familia de Felipe IV, (1650–1680)*. Madrid, Museo Nacional de Prado, 2013. 61–73.

⁴ Bécs és Madrid között a dinasztia tagjainak portréit rendre megküldték a másik udvarba, ld. Gemma COBO DELGADO: Entre Viena y Madrid: Intercambios de retratos en la familia Habsburgo durante el siglo XVII. *BSAA arte*, LXXXII. (2016) 143–166.; Beatrix BASTL – José Luis COLOMER: Dos infantas españolas en la corte imperial. In: José Luis COLOMER – Amalia DESCALZO: *Vestir a la española en las cortes europeas (siglos XVI y XVII)*. Madrid, Centro de Estudios Europa Hispánica, 2014/2. 137–172.

⁵ Jeroen DUINDAM: El legado borgoñón en la vida cortesana de los Habsburgo austriacos. In: Krista de Jonge – Bernardo José García García – Alicia Esteban Estríngana (ed.): *El legado de Borgoña. Fiesta y ceremonia cortesana en la Europa de los Austrias (1454–1648)*. Madrid, Fundación Carlos de Amberes: Marcial Pons, Ediciones de Historia, 2010. 35–58.

⁶ Magdalena S. SÁNCHEZ: Los vínculos de sangre: La Emperatriz María, Felipe II y las relaciones entre España y Europa Central. In: José MARTINEZ MILLÁN (ed.): *Felipe II (1527–1598). Europa y la Monarquía Católica*. Madrid, Parteluz, 1998. 777–793.; Rubén GONZÁLEZ CUERVA: Mi mayor embajadora: la Emperatriz María Ana de Austria, agente española en Viena. *Manuscripts (Revista d’història moderna)*, Vol. 38. (2018) 91–108.

entitás, hanem a család egységét. Igaz, hogy közjogilag/ nemzetközi jogilag a császár, mint a keresztény világ világi feje felette állott a spanyol uralkodónak, de magánjogilag a család feje a *senior* ág mindenkori uralkodója volt, azaz a spanyol király, az Aranygyapjas rend nagymesteri tiszte is őt illette, ráadásul a korabeli családi szerződésekben is mindig a *toda la Casa de Austria* szerepel, nem beszélnek külön „osztrák ágról”. Emellett Ferdinánd fiága vagy annak egy része mint lehetséges örökös szerepelt végig a korszakban a spanyol uralkodók végrendeletében. Még akkor is megvolt ez az egység/együttműködés, ha voltak komoly nézeteltérések, surlódások, érdekütközések Madrid és Bécs között a majdnem két évszázad során. A dinasztia „két ága” közötti összeköttetésre a nemzetközi történetírásban egyre több figyelem fordul.⁷ E tanulmányban a Habsburg-ház egységet/összetartozását jogi látószögből vizsgálom négy (spanyol) Habsburg uralkodó – V. Károly császár-király (1516/1519–1556) II. Fülöp (1556–1598) III. Fülöp (1598–1621) és IV. Fülöp (1621–1665) – házasságpolitikája és végrendelete olvasatában.⁸ A dinasztia „két ága” – azaz a főhercegek és az infánsnők valamint az infánsok és a főhercegnők – között a tárgyalt korszakban hét frigy kötött. Ez a mindvégig fenntartott szoros vérségi kapcsolat főként a bécsi és a madridi Habsburgok szövetségét – „para que el cercano parantesco se estreche con nueva afinidad entre su Cesarea Magestad y su Real Magestad de las Españas”⁹ – volt hivatva szolgálni, és nem utolsó sorban az örökösödést arra az esetre, ha a „spanyol (fi)ág” kihalna, akkor a nőági leszármazáson át a másik „ág” annak örökébe léphessen. Ezt támasztják alá a „spanyol ágban” kelt házassági szerződések, a házasságpolitika és az uralkodók – az egyetlen kivétel itt II. Károly (†1700) – végrendeletei, amelyek az „egységes/összetartozó Ház” koncepció mellett talán legerősebb, kézzel fogható érvek. A házasságpolitika szoros összefüggésben volt a gyermekáldás alakulásával és spanyol trónörök-lési renddel, amely utóbbinak rövid vázolója szükséges ahhoz, hogy megértsük

⁷ Budapesten 2016-ban rendezték meg első alkalommal a spanyol–magyar történésztalálkozót, amely kifejezetten a 16–17. századi kapcsolatokkal foglalkozott <https://tti.btk.mta.hu/lendulet/szent-korona/2204-beszamolo-a-spanyol-magyar-tortenezskonferenciarol-2.html> (2019. 10. 14.).

⁸ II. Károly (utolsó) végrendelete már a 18. században (1700) kelt, és elsősorban a francia Bourbon hercegek javára szól.

⁹ Antonio MARÍN – Diego Miguel de PERALTA – Juan de ZÚÑIGA (coord.): *Coleccion de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantia, Proteccion, Treuga, Mediacion, Acesion, Reglamento de Limites, Comercio Navegacion, etc. hechos por los Pueblos, Reyes, y Principes de España*. Madrid, 1751. A sorozatot 1727–1756 közötti években jelentették meg, a cím ugyanaz, csak a kiadás évszáma változik, [a továbbiakban: *CDTDP*.] Reynado de Phelipe IV. Parte VII. Matrimonio de la Infanta Doña Margarita Teresa con el Emperador Leopoldo I de Austria (1663). 620–627.

az uralkodók házasságpolitikája mögött meghúzódó jogi természetű okokat. A dolgozatban nem tárgyalom a királyok által kötött házasságokat, csupán a leánygyermekük egy részének (első- és esetleg másodszülöttek) kiházását, annyit azonban szükséges megjegyezni, hogy az uralkodók is a politikai realitás mentén léptek frigyre. Beszédes – és ez is a dinasztikus együttműködést/egységet valló elméletet erősítő érv –, hogy az öt Habsburg király közül háromnak is volt Habsburg főhercegnő a hitvese a tárgyalt időszak folyamán. Míg Károly császár-király portugál hercegnőt,¹⁰ addig II. Fülöp portugál,¹¹ angol,¹² francia¹³ és végül osztrák¹⁴ hercegnőt is feleségül vett. III. Fülöp osztrák,¹⁵ IV. Fülöp francia¹⁶ és osztrák,¹⁷ II. Károly francia majd bajor hercegnőt¹⁸ választott, ami körülbelül kirajzolja azt az európai politikai koordinátarendszert, amely Madrid 16–17. századi (reál)politikáját – egyébként már a Katolikus Királyok óta¹⁹ – alapvetően behatárolta.

¹⁰ Vítor PINTO: O casamento de D. Isabel de Portugal com o imperador Carlos V. Aspectos diplomáticos, financieros e afectuosos. In: Ana María S. A. Rodríguez – Manuela Santos Silva – Ana Leal de Faria – Leonardo Carvalho-Gonçalves (ed.): *Casamentos da Família Real Portuguesa: Êxitos e fracassos*. Lisboa, Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, Círculo de Leitores, 2018. 199–234. [A továbbiakban: RODRIGUEZ et al.]

¹¹ Núria Silleras Fernández: „Sois a chave que une as duas coroas” as bodas de D. Maria Manuel de Portugal e D. Filipe de Áustria. In: Rodríguez et al. i. m. 235–268.

¹² José Miguel MORALES: El arte al servicio del poder y de la propaganda imperial. La boda del Príncipe Felipe con María Tudor en la Catedral de Winchester y la solemne entrada de la pareja real en Londres. *Potestas*, Vol. 2. (2009) 165–189.

¹³ Joseph Pérez: Isabel de Valois. Felipe II y Francia. In: *La monarquía hispánica Felipe II, un monarca y su época*. Madrid, Sociedad estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1998. 147–166.

¹⁴ Bianca María LINDORFER: Ana de Austria. La novia de un hijo y esposa de un padre. *Actas de la VIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Vol. 8. (2004) 411–426.

¹⁵ Johann RAINER: Tú, Austria feliz, cástate. La boda de Margarita princesa de Austria Interior, con el rey Felipe III de España. 1598/99. *Investigaciones históricas*, Vol. 25. (2005) 31–54.

¹⁶ Henar PIZARRO LLORENTE: Isabel de Borbón (1621–1644) una reina con poder. In: María Leticia Sánchez Hernández (ed.): *Mujeres en la Corte de los Austrias: una red social, cultural, religiosa y política*. 2019. 361–390.

¹⁷ María Victoria LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO: Mariana de Austria una historia cíclica. In: Sánchez Hernández (ed.) i. m. 391–447.

¹⁸ Laura GARCÍA SÁNCHEZ: María Luisa de Orleans y Mariana de Neoburgo. Las últimas reinas españolas de la casa de Austria. *Historia*, Vol. 16. n. 291. (2000) 22–32.

¹⁹ Enrique CANTERA MONTENEGRO: La política de alianzas matrimoniales de los Reyes Católicos. *Los reinos hispánicos ante la Edad Moderna*, Vol. 1. (1995) 465–502.

2. Spanyol trónöröklési rend és a Habsburg királyok házasságpolitikája a 16. században

Csekey István a századforduló neves jogtörténésze kiváló leírását adta a különböző európai trónbetöltési elveknek. Bár anélkül, hogy nevesítené, rögzíti, hogy a spanyol (trón)öröklési rendszer értelmében a *successio linealis* volt Kasztíliaiban, azon belül is annak egyik altípusa, a *successio cognatica*, amely szerint férfiak és nők is örökölhettek egy ágon és egy fokon belül. *Successio linealis* azaz az utolsó trónbirtokostól (!) számított ágközelség az irányadó, e szerint az első ágat az uralkodótól leszármazó(k), a másodikat a trónbirtokos szülőjétől leszármazó(k) (azaz az uralkodó testvére(i) és azok leszármazói) teszi(k) ki, a harmadikat a trónbirtokos nagyszülőjétől leszármazó(k) (azaz az uralkodó unokatestvére(i) és azok leszármazói) és így tovább.²⁰ Ez párosul ráadásul az elsőszülöttség rendjével, a képviseleti elvvel (az egyenes ági lemenő megelőzi az oldalágot) és a férfi növel szembeni elsőbbségével egy fokon belül. A Habsburgok maguk is ennek köszönhetően léphettek a Katolikus Királyok örökségébe.

A spanyol Habsburgok – éppen az öröklési rendszer okán – úgy alakították a házassági stratégiát az egész tárgyalt időszakban, hogy annak következtében a nőági öröklésen keresztül a bécsi rokonságot „hozhassák helyzetbe” arra az esetre, ha a „spanyol (fi)ág” kihalna. Amíg a 15–16. század fordulóján a házasságok a különböző koronák megszerzését szolgálták, addig a 16. század derekától/második felétől már egyre inkább a megszerzett birtokok megtartásáért folytatott küzdelem eszköze lett. Ennek bizonyítéka, hogy a 16. században az elsőszülött infánsnőket mindig valamely főherceghez adták hozzá. Károly legidősebb leánya, Mária infánsnő (1528–1603) Miksa főherceg, későbbi császár-király (1564–1576) hitvese lett.²¹ II. Fülöp legidősebb leánya, Izabella Klára Eugénia infánsnő (1566–1633) eredetileg Rudolf főherceg, később császár-királynak (1576–1612) volt évtizedekig kandidálva arra az esetre, ha az a

²⁰ CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, Athenaeum, 1917. 19–22.; LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egység (1617) tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, XVI. évf., 2020/1. 163–192.

²¹ María Luisa ALVAREZ JUARRANZ: Visita de Maximiliano II y María de Austria, su esposa, a su abuela, doña Juana I de Castilla. In: María Isabel DEL VAL VALDIVISEO y Pascual MARTÍNEZ SOPENA (ed.): *Castilla y el mundo feudal*. Madrid, Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo: Universidad de Valladolid, 2009. 275–285.: korábban foglalkoztam már vele, ld. LIKTOR Zoltán Attila: A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16. század derekán. Miksa & Mária – egy főhercegi pár Spanyolország élén (1548–1551). *Pázmány Law Working Papers*, 2020/ (Kézirat, megjelenés alatt).

Házon belül akarna nősülni, de Rudolf addig húzta az időt, hogy Madridban nem győzték kivárni, és bár felmerült Ernő főherceg is mint lehetséges jelölt,²² végül úgy döntöttek, hogy az infánsnőt Albert főherceghez adják hozzá²³ (1599) amivel ugyancsak a bécsi rokonság öröklését biztosíthatta volna az uralkodó szemben az egyéb leszármazókkal. Az, hogy Izabellának egymás után három főherceg is kandidálva volt világosan mutatja ezt a szándékot. A 16. században egyébként az „osztrák ágból” többen (Miksa, Károly, Rudolf, Ernő, Albert és Vencel főhercegek) is töltöttek rövidebb-hosszabb időt a madridi udvarban, közülük Albert és Vencel főhercegek ott is maradtak, nem tértek vissza Bécsbe.

Ismert az irodalomban, hogy V. Károly és I. Ferdinánd között a császári korona sorsát illetően az 1540-es évek végén komoly nézeteltérés támadt,²⁴ amit végül egy politikai egyezség keretében sikerült rendezni.²⁵ Igaz, hogy azt később nem tartották be – például Fülöp infáns ígéretet tett benne arra, hogy elveszi feleségül Ferdinánd valamelyik leányát, e helyett Tudor Mária angol királynővel lépett frigyre –, ennek azonban a „spanyol örökség” vonatkozásában jogi relevanciája egyáltalán nem volt, hiszen az egyezség a császári koronára vonatkozott, és amint az Károly utolsó testamentumából (1554) kiderül, politikai következményei sem. A fiága kihalása esetére ugyanis – összhangban a kasztíliai királyság öröklésre vonatkozó törvényeivel – leányát, Máriát (Miksa főherceg feleségét) és mindkét nemű törvényes örököseit,²⁶ azok hiányában másik

²² RAINER i. m. 36. „en Abril de 1593 vino a Graz el embajador español ante la corte imperial [...] tambien se habló de que estaba en tratos con el archiduque Ernesto, gobernador del Austria Interior desde la muerte de Carlos II (1590), por razón de su posible matrimonio con la Infanta de España Isabel, estos últimos iban a ser conjuntamente gobernadores de los Países Bajos”.

²³ Werner THOMAS – Luc DUERLOO (ed.): *Albert & Isabella, 1598–1621*. Brepols, 1998.

²⁴ Alfred KOHLER: La elección de Fernando I como Rey de Romanos (1531), motivos y consecuencias. Granada (2000. május) *Congreso internacional Carlos V europeoismo y universalidad*, Vol. 3. 315–320.; Fridrich EDELMAYER: Carlos V y Fernando I. La quiebra de la monarquía universal. Madrid (2000. július 3–6.) *Congreso Internacional „Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558)”*, Vol. 1. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001. 151–161.

²⁵ Az 1551. március 9. napján megkötött egyezség szövegét közli Vicente de CADENAS Y VICENT: *Carlos V Miscelánea de artículos publicados en la Revista Hidalguía*. Madrid, Ediciones Hidalguía, 2001. 317–320.

²⁶ Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ: *Corpus Documental de Carlos V*. Tomo IV. Salamanca, Universidad de Salamanca, 1979. [a továbbiakban: CDC.] 81. Testamento de Carlos V „Y en caso que del dicho Príncipe don Felipe, mi hijo, ni del dicho Infante don Carlos no quedare sucesión legítima, nombro por universal heredera y sucesora en todos los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos de todas partes a la serenísima Infante doña Maria, Reyna de Bohemia, nuestra hija; la cual mandamos que luego sea jurada y obedecida por reyna y señora según y cómo está dicho en la persona del serenísimo Príncipe, mi hijo, teniendo el respeto, acatamiento y reverencia que es devida a la católica Reyna mi Señora. Y después de los días de la dicha Infante reyna, nuestra hija, nombro a su hijo mayor varón legítimo y en defecto de varón a su

leányát, a sorban következő Johannát²⁷ (akkor már özvegy portugál királynét) és az ő mindkét nemű törvényes örököseit nevezi meg.²⁸ Harmadsorban testvérét, Ferdinánd római- és magyar királyt²⁹ és mindkét nemű törvényes leszármazóit kívánta biztosítani az utódlásban azzal a megkötéssel, hogy minden esetre csak egyvalaki („*siendo siempre un solo sucesor*”) örökölheti a koronákat.³⁰ Ez nem következett be, mert Fülöp infáns Károly örökébe lépett, de kétségbevonhatatlan, hogy az uralkodó elsősorban a bécsi rokonság öröklését részesítette volna előnyben a lehetséges más örökösökkel szemben.

Négy évtizeddel később II. Fülöp (1594) fiága kihalta esetére első helyen legidősebb leányának, Izabella Klára Eugénia infánsnőnek és mindkét nemű törvényes leszármazóinak biztosította volna a koronát.³¹ Ezzel az uralkodó (áttételesen ugyan, de elsősorban) a bécsi rokonság egy részének kívánta bizto-

hija mayor legítima, con prerrogativa del mayor al menor y del varón a la hembra y del nieto, hijo del primogénito al segundogénito, según desuso está declarado.”

²⁷ José MARTÍNEZ MILLÁN: „Familia Real y grupos políticos: La princesa doña Juana de Austria (1535–1573)”. In: José MARTÍNEZ MILLÁN (ed.): *La corte de Felipe II*. Madrid, Alianza Editorial, 1999. 73–105.

²⁸ CDC. i. m. 81. „Y quando acaeciese fallecer la dicha Infante-Reyna doña María, nuestra hija, sin sucesión legítima, en tal caso ordenamos y mandamos que suceda en todos los dichos nuestros Reynos, Estados y Señoríos la Serenísima Infante doña Juana princesa de Portugal, nuestra hija segunda, y después de ella su hijo mayor varón, y en defecto de varón, su hija mayor al menor y el nieto al segundogénito del ultimo rey o reyna que falleciere según desuso está dicho y repetido.”

²⁹ Alfredo ALVAR: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales (SECC), 2004.

³⁰ CDC. i. m. 81. „Y en caso que la dicha Infante princesa doña Juana falleciese sin dexar descendientes legítimos en tal caso llamamos y hemos por llamado a la sucesión de los dichos nuestros Reynos, Estados y Señoríos universalmente al Serenísimo infante don Fernando, rey de Romanos y de Hungría, nuestro hermano, teniendo el acatamiento y reverencia que está dicha a la católica Reyna mi Señora madre. Y después de los días del dicho Serenísimo Rey mi hermano, a su hijo mayor varón, legítimo, y en defecto de varón a su hija mayor legítima, con las prerrogativas y declaraciones susodichas.”

³¹ Eduardo MENGIBAR: *Testamento y Codicilio del Rey don Felipe II*. Madrid, 1882. 19. „Y si lo que Dios no quiera ni permita sucediese faltar el dicho Príncipe Don Felipe mi hijo sin dexar hijos legítimos ni descendientes de ellos en la forma arriba declarada declaro y mando que en tal caso sea mi heredera y sucesora universal en todos los dichos mis Reynos y Estados según de suso van declaradas la Infanta Doña Isabel Clara Eugenia mi hija mayor legítima y sus descendientes legítimos precediendo el varón a la hembra y el mayor al menor y el nieto hijo del primogénito al segundogénito y como esta declarado en la persona y Institución del dicho Príncipe don Felipe mi hijo y con que si entonces la dicha Infanta doña Isabel mi hija acertase a estar fuera de Espana casada, o viuda con hijos, o sin ellos, haya de venir a residir en España para gobernar estos Reynos y teniendo hijos traerlos a lo menos a mayor y sucesor para que se crie aca y conozca a los que ha de gobernar para que a su tiempo los mande como Rey y Señor.”

sítani a trónt, és csak azok nemlétében másik leányának, Katalin infánsnőnek³² (1567–1597) savoyai hercegnőnek (az egyetlen gyermeke volt II. Fülöpnek, aki még életében unokákkal örvendeztette meg) és mindkétmű törvényes örököseinek.³³ Végül hűgának, Mária özvegy császárnénak és mindkétmű törvényes leszármazóinak³⁴ garantálja az öröklést azzal a megkötéssel, hogy csak egy személy örökölheti a koronát („*conforme a la disposición de las leyes de las partidas y otras de nuestros Reynos y quiero que sea siempre un solo y unico sucesor en los dichos Reynos y Señorios*”) akinek egyébként a végrendelet szerint katolikusnak kell lennie.³⁵ Csak zárójelben kell megjegyezni, hogy II. Fülöp egyébként politikai okokból³⁶ Németalföldet kiszakította a koronától és azt – a tartomány koronára történő visszaszállásának eseteit szigorú feltételek

³² José MARTINEZ MILLÁN: La Casa de Catalina Micaela y sus hijos. In: José MARTINEZ MILLÁN (ed.): *La monarquía de Felipe III*. Tomo I. Madrid, Fundación Mapfre, Instituto de Cultura, (2008) 1064–1071.

³³ MENGIBAR i. m. 20. „Y si sucediere que la dicha Infanta Doña Isabel al tiempo del caso referido sea fallecida de esta presente vida sin dexar sucesión legítima en tal caso Instituyo por mi heredera y sucesora universal en los dichos mis Reynos y Señorios y estados según de suso van declarados a la Infanta Doña Catalina mi hija legítima y a sus descendientes legítimos precediendo el varón a la hembra y el mayor al menor y el nieto hijo del primogénito al segundogénito según de suso está declarado y con en el venir a España sea obligada a hacer ella tambien sus hijos lo que queda declarado en la persona y Institución de la Infanta Doña Isabel mi hija mayor.”

³⁴ MENGIBAR i. m. 20. „Y sucediendo que las dichas Infantas Doña Isabel y Doña Catalina al tiempo del caso referido fuesen fallecidas de esta presente vida sin dexar sucesión legítima, nombro por mi sucesora y universal heredera en todos mis Reynos Señorios y estados de todas partes a la Emperatriz Doña María Reyna de Hungría y Bohemia mi muy cara y muy amada hermana y después de sus días a su hijo mayor varón y a sus descendientes y en su defecto al hijo varón segundo y a sus descendientes legítimos y en defecto del al hijo mayor varón que quedare al tiempo del fallecimiento de la dicha Emperatriz mi hermana y mando que el hijo descendiente de la Emperatriz mi hermana que conforme a estos llamamientos hubiere de suceder en los dichos mis Reynos estados y Señorios venga tambien luego a residir en España y a saber y entender las buenas costumbres de estos Reynos y conocer a los que ha de gobernar y los mande como su Rey y Señor y resida y este en ellos de continuo.”

³⁵ MENGIBAR i. m. 21. „ordeno y mando que ninguna de las personas a quien se estienden y comunican y tocan los llamamientos a la sucesion de los dichos Reynos estados y Señorios pueda suceder en ellos ni en parte de ellos sino fuese católico y hijo obediente de la Sancta Sede Apostólica Romana.”

³⁶ Werner THOMAS: Los Archiduques Alberto e Isabel Clara Eugenio y el proceso de recuperación dinástica en los Países Bajos Meridionales (1598–1633). In: Antonio de Béthencourt Massieu (ed.): *Coloquio Internacional „Canarias y el Atlántico, 1580–1648”*. Cabildo Insular de Gran Canaria, 2001. 287–308.

kikötésével – Albertnek és Izabellának adományozta,³⁷ amelynek áttételesen a magyar trónöröklési jogra is hatása lehetett.³⁸

3. Azonos stratégia, változó taktika Madrid házasságpolitikájában a 17. században

3.1. Anna és Mária Anna infánsnők, III. Fülöp végrendelete

A 16. század végi trónváltozással új külpolitikai irányzat kerekedett felül a madridi vezetésben, amely a *Pax Hispanica* (1598–1621) fogalom alatt vonult be a történetírásba,³⁹ és ennek középpontjában a koronától elszakadt holland tartományok elszigetelése állott. Ennek a politikának a kulcsa viszont Párizs volt. A Lerma herceg nevéhez fűződő külpolitikai koncepció egyértelműen a franciákkal való békés viszony kialakítására, és a bécsi rokonságtól való eltávolodásra épült.⁴⁰ Ezt a folyamatot csak a Lerma herceg bukásával egybeeső harmincéves háború kirobbanása fordította vissza. A 17. században – a korabeli nemzetközi politikai körülményekkel szoros összefüggésben, más és más okból, de – az „elsőszülött” infánsnőket a francia uralkodókhoz adták hozzá. Így a bécsi rokonság ekkor csak a „másodszülött” infánsnők kezét nyerte el, azonban az uralkodók azt a feltételt támasztották a francia frigyhez, hogy az elsőszülött

³⁷ Az adományt és feltételeit ld. Marqueses DE PIDAL Y DE MIRAFLORES – Migiel SALVA: *Colección de documentos inéditos para la historia de España*. XLII. Madrid, 1865. 219–228.

³⁸ Ennek magyar szempontból is jelentősége van, mert a koronától elidegenített részek visszatérésének, valamint a „*feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul*” („*inenagenable e impartible*”) való együtt birtoklás és egyetemes öröklés elvének kimondása III. Fülöp spanyol uralkodó testamentumából II. Ferdinánd császár-király végrendeletébe, onnan pedig a magyar jogba (1723) is átkerült, ezzel már korábban foglalkoztam, ld. LIKTOR Zoltán Attila: Albert és Izabella – egy főhercegi pár Németalföldön (1598–1621). Egy spanyol adomány és a Pragmatica Sanctio összefüggései. *Pázmány Law Working Papers*, 2020/3. 1–12.

³⁹ Bernardo José GARCIA: *La Pax Hispanica. Política exterior del Duque de Lerma*. Leuven, 1996.

⁴⁰ GARCIA i. m. 88. „A lo largo del reinado, se fue enfriando y limitando la necesaria y tradicional correspondencia que debía existir entre ambas ramas de la Casa de Austria, en función de sus respectivos intereses, hasta que el fracaso de la política de amistad con Francia y la explosiva crisis centroeuropea iniciada con la Revuelta de Bohemia en 1618 propiciaron una nueva y interesada alianza dinástica. Durante su valimiento, Lerma siempre procuró evitar que la Monarquía asumiese mayores compromisos con los gobernantes de la rama austríaca en el Imperio, esforzándose por controlar el influjo de la propia reina Margarita y de otros representantes.”

infánsnők mondjanak le a koronára való minden jogukról.⁴¹ Az utolsó Habsburg uralkodónak (II. Károly) nem voltak leszármazói, örökségéért a Bourbonok és a bécsi Hasburgok hosszú háborút vívtak egymással.

III. Fülöp legidősebb leánya Anna infánsnő⁴² (1601–1666) XIII. Lajos francia királlyal (1610–1643) kötött házasságot (1612) és a szerződésbe bele is foglalták, hogy az infánsnő lemond – saját és mindkét nemű örökösei nevében is – minden, a spanyol koronára vonatkozó öröklési jogáról és igényéről.⁴³ Ezt a lemondást ő maga még a házasságkötés (1615) előtt megtette,⁴⁴ az öröklésből való kizárást pedig végrendeletében (1621) az apja is megerősítette.⁴⁵ Az uralkodó a fiága kihalása esetére a később Ferdinánd főhercegnek (császár-király 1637–1657) kandidált, és hozzá is adott (1629), kisebbik leánya, Mária Anna infánsnő, a későbbi császárné – és törvényes, mindkét nemű leszármazóinak – öröklését helyezte kilátásba,⁴⁶ amellyel ugyancsak a testvérág örökösödése következett volna a trónon.

⁴¹ Azért használom idézőjelben az első- és másodszületett kifejezéseket, mert IV. Fülöp leányai esetében az „elsőszületett” Mária Terézia infánsnő valójában a nyolcadik, a „másodszületett” Margit Terézia infánsnő pedig a tizenegyedik gyermeke volt az uralkodónak.

⁴² Jean-François DUBOST: Ana de Austria, reina de Francia: panorama y balance político de su reinado (1615–1666). In: Chantal Grell (ed.): *Ana de Austria infanta de España y reina de Francia*. Madrid, Centro de Estudios Europa Hispánica, 2009. 41–110.

⁴³ *CDTDP*. i. m. (1740) 72. „que la Serenísima Infanta doña Ana, y los hijos que tuviere varones, y hembras, y los descendientes dellos y dellas, asi, primogénitos, como segundo, tercero, y quartogénitos, y de, allí adelante en qualquier grado que se hallen para siempre jamas no puedan suceder, ni sucedan en los Reynos, Estados, y Señorios de su Magestad Catolica, comprehendidos debaxo de los titulos referidos al principio desta capitulacion, ni en ninguno de todos los demas Reynos, Estados, y Señorios, Prouincias, Islas adjacentes, feudos, Guardianias, y fronteras que su Magestad Catolica al presente tiene y posee, y le pertenece, o pueda pertenecer, asi dentro de España, como fuera della, y adelante su Magestad Catolica, y sus sucesores tuieren, y poseyeren y les perteneciere, ni en todos los comprehendidos, incluso, y agregados a ellos.”

⁴⁴ Renuncia de la Infanta Infanta Doña Ana de la sucesión de la Corona de España *CDTDP*. (1740) i. m. 169–183. „que yo y los hijos, y descendientes que Dios nos diere, de este matrimonio, seamos, y quedemos inhabiles, e incapazes, y absolutamente excluidos del derecho y esperanza de suceder en alguno de los Reynos, Estados, y Señorios de que se compone esta Corona y Monarquía de España.”

⁴⁵ Testamento de Felipe III. Dado en Madrid 30 de marzo de 1621. *CDTDP*. (1740) i. m. 428–456. art. 38 „que la Serenísima Infanta Doña Ana, y los hijos que tuviere varones, y hembras, y los descendientes de ellos, y de ellas, así primogénitos, y segundo, tercero y quartogénitos, y de allí delante, en qualquier grado que se hallen, para siempre jamás no puedan suceder, ni sucedan en los Reynos, Estados, y Señorios.”

⁴⁶ *CDTDP*. (1740) i. m. „la Infanta Doña María, la qual declaro y mando que acabadas las personas, y descendientes de los dichos Príncipe Don Felipe, y Infantes Don Carlos, y Don Fernando, y sus descendencia, suceda en mis Reynos, y Señorios y toda su descendencia legitima y no legitimada.”

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a leendő frigyét Madrid ahhoz kötötte, hogy Ferdinánd főherceg koronáztassék magyar királlyá, amelynek a magyar belpolitikára is hatása volt, mivel a rendek ezt csak akkor voltak hajlandóak teljesíteni, ha az udvar belegeyedik az éppen megüresedett nádori szék betöltésébe. Így került a nádori méltóságra 1625-ben galánthai Esterházy Miklós,⁴⁷ Ferdinánd pedig a későbbi házassági szerződésben már mint Magyarország apostoli királya („*Ferdinando Rey Apostolico de Ungría*”) szerepelt. A Mária Anna infánsnőnek⁴⁸ (1606–1646) Ferdinánd főherceggel kötött házassági szerződésében (1628) is belefoglaltatott, hogy abban az esetben, ha a francia királlyal való házasságból Anna gyermektelenül özvegységben maradna, akkor Mária Annát megelőzően visszaszáll Anna infánsnő joga a trónöröklésre.⁴⁹ Ezzel a kizárással egyértelműen a bécsi rokonság örökösödését és a dinasztia egységének fenntartását kívánta biztosítani a király. Meg kell jegyezni, hogy bár szóba került korábban, hogy az angol trónörökshöz adnák hozzá Mária Anna infánsnőt, arra politikai, vallási és dinasztikus okok miatt nem került sor González Cuerva megállapítása szerint.⁵⁰

3.2. Menyegzők a francia hegemonia árnyékában, IV. Fülöp testamentuma

Talán nem túlzás, de míg a *Pax Hispanica* alatt Madrid egyértelműen alakítója, a 17. század második felében egyre inkább elszenvedője a spanyol-francia kapcsolatoknak. A harmincéves háborút (1618–1648), amely a Habsburgok részéről a dinasztia európai hegemoniájának megtartását, ellenségei (különösen

⁴⁷ HILLER István: Magyar nádorválasztás és európai politika. Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai. *Soproni Szemle*, 43. évf. 1989/1. 56–65.

⁴⁸ FÉLIX LABRADOR ARROYO: La organización de la casa y el séquito de la reina de Hungría en su Jornada al Imperio en 1629–1630. In: JOSÉ MARTÍNEZ MILLÁN – RUBÉN GONZÁLEZ CUERVA (ed.): *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Vol. 2. Madrid, Polifemo, 2011. 801–836.

⁴⁹ Reynado de Felipe IV. Parte II. Casamiento de la Infanta Doña María Ana con el archiduque Fernando de Austria (1628) *CDTDP*. (1745) i. m. 89–105. art. 12 „salvo pero el derecho que la compete, y está reservado en la dicha hereditaria sucesión, y herencia en dos casos exceptuados en los dichos pactos dotales celebrados entre los susodichos Serenísimo Rey, y Reyna de Francia es a saber: el uno en caso que la dicha Serenísima Reyna de Francia alcanzando de días al dicho Rey Cristianísimo su marido, siendo viuda, y no habiendo quedado hijos.”

⁵⁰ GONZÁLEZ CUERVA (2018) i. m. 92–93. „el emperador Fernando II (1619–1637) era el único aliado seguro para la Monarquía hispana en Centroeuropa”, „María Ana estaba muy unida a su tía abuela la infanta Margarita de la Cruz, monja en las Descalzas Reales de Madrid, la cual abogaba enérgicamente por una alternativa austriaca al candidato inglés”.

a franciák) részéről viszont annak megtörését célozta, a Habsburgok elveszítették. Ennek következtében a Bécs és Madrid közötti évszázados összeköttetés ugyan valamelyest meglazult,⁵¹ azonban a század második felében sikerült újra összehangolni, amely egész a század végéig kitartott.⁵² A franciák és a spanyolok között tovább folyt a háború,⁵³ amelynek eredményeként a Bourbonok véget vetettek a spanyol dominancia korszakának⁵⁴ és egyre inkább átvették a domináns/meghatározó szerepet Európában.⁵⁵ Ennek egyik bizonyítéka, hogy a franciák a pireneusi békében (1659) már arra is rákényszerítették IV. Fülöp királyt, hogy legidősebb leányát, Mária Terézia infánsnőt (1638–1683) hozzáadja XIV. Lajoshoz (1643–1715).⁵⁶ A menyegzőre sor is került, azonban az infánsnő még a frigyre lépést (1660) megelőzően lemondott – a saját és e házasságból való mindkét nemű utódai nevében – a koronára való minden jogáról és igé-

⁵¹ Luis TERCERO CASADO: „*Infelix Austria: Relaciones entre Madrid y Viena desde la Paz de Westfalia hasta la Paz de los Pirineos (1648–1659)*”. Tesis Doctoral. Vienna, 2017. A surlódások ellenére az özvegyységben maradt (1646) IV. Fülöp a már eljegyzett (1647) Mária Anna főhercegnőt végül mégis (1649) feleségül vette, ld. Luis TERCERO CASADO: La jornada de la reina Mariana de Austria a España. Divergencias políticas y tensión protocolar en el seno de la Casa de Austria (1648–1649). *Hispania, Revista española de historia*, Vol 71., n. 239. (2011) 639–664.

⁵² Enrique SOLANO CAMÓN: Una nueva aproximación en torno a las relaciones políticas entre la corte madrileña y Viena en el último cuarto del siglo XVII. In: MARTÍNEZ MILLÁN–GONZÁLEZ CUERVA (ed., Vol. 2.) i. m. 1045–1074.

⁵³ Lourdes AMIGO VÁZQUEZ: Un nuevo escenario de la guerra con Francia. La intervención española en la Fronda (1648–1653). *Studia historica. Historia moderna*, Vol. 41. 2019/1. 153–188.

⁵⁴ Jonathan I. ISRAEL: España y Europa. Desde el Tratado de Münster a la Paz de los Pirineos, 1648–1659. *Pedralbes*, Vol. 29. (2009) 271–337.

⁵⁵ Alberto MARCOS MARTÍN – Lourdes AMIGO VÁZQUEZ: Presentación. Europa y la Monarquía Hispánica ante el cambio de hegemonía (1635–1659). *Studia historica. Historia moderna*, Vol. 41. 2019/1. 7–28.

⁵⁶ Reynado de Phelipe IV. Parte VII. *CDTDP*. (1751) i. m. 114–324. art. 33 „Y para que esta Paz, y Union, Confederacion, y buena correspondencia, sea (como se desea) tanto más firme, durable, e indisoluble, los dichos dos principales Ministros el Cardenal Duque, y el Marqués Conde Duque, en virtud del Poder especial, que han tenido para este efecto de los dos Señores Reyes, han acordado, y asentado en su nombre el Matrimonio del Rey Christianísimo con la Serenísima Infanta Doña María Teresa, Hija primogénita del Rey Catholico; y este mismo día, fecha de las presentes, han hecho, y firmado un Tratado particular, al qual se remiten, tocante a las condiciones reciprocas del dicho Matrimonio, y al tiempo de su celebracion; el qual Tratado Separado, y Capitulacion Matrimonial tienen la misma fuerza y virtud que el presente Tratado como que es la principal y más digna parte de el como tambien la mayor y mas preciosa prenda de la seguridad de su duración.”

nyéről,⁵⁷ fenntartva viszont azt arra az esetre, ha a francia királlyal kötendő házasságából gyermektelenül özvegységben maradna.⁵⁸

Ezt megelőzően Mária Terézia infánsnő mint „elsőszülött” lány eredetileg Ferdinánd főhercegnek/magyar királynak (†1654) volt kandidálva, azonban a frigyre végül nem került sor. Bécs Ferdinánd főherceg halála után immár a Lipót főherceggel való kézfogó ügyében folytatott sikertelen tárgyalásokat Madriddal.⁵⁹ A portugál kérdés is napirenden volt, Madrid húzni akarta az időt, és nem elkötelezni magát egyik irányban sem, amint azt Tercero Casado is megállapította.⁶⁰ A császár leánykérési kudarcát követően még Lipót Vilmos főherceg németalföldi kormányzó (†1662) tett kísérletet az infánsnő kezének elnyerésére, sikertelenül.⁶¹ Bécs azonban arra számított, hogy mégis sikerül nyélbe ütni a frigyét a „két ág” között, és nem utolsó sorban arra építve, hogy ha a „spanyol fiág” kihal akkor a leányági leszármazáson keresztül egyesíteni lehetne a spanyol örökséget a császári koronával.⁶² Labrador Arroyo írja, hogy Bécsben igen rossz néven vették a kudarcot és megcsalatra érezték magukat a

⁵⁷ Renuncia de la Infanta Doña María Teresa *CDTDP*. (1751) i. m. 385–400. „que yo y los hijos, y descendientes que Dios nos diere, de este matrimonio, seamos, y quedemos inhabiles, e incapazes, y absolutamente excluidos del derecho y esperanza de suceder en alguno de los Reynos, Estados, y Señorios de que se compone esta Corona y Monarquía de España”.

⁵⁸ *CDTDP*. (1751) i. m. 394. „pero juntamente se declara expresamente, que si (lo que Dios no quiera, ni permita) acaeciére enviudar la Serenísima Infanta sin hijos de este matrimonio, que en tal caso quede libre de la exclusión que queda dicha, y capáz de los derechos de poder suceder en todo lo que le pueda pertenecer en dos casos; el uno, si quedando viuda de este matrimonio, y sin hijos, se viniese a España, el otro se casase con voluntad del Rey Católico su Padre, y del Príncipe de las Españas, su hermano, en los quales ha de quedar capáz, y hábil para poder heredar y suceder.”

⁵⁹ Rocío MARTÍNEZ LÓPEZ: «La infanta se ha de casar con quien facilite la paz o disponga los medios para la guerra». Las negociaciones para la realización del matrimonio entre la infanta María Teresa y Leopoldo I (1654–1657). *Revista de Historia Moderna*, Vol. 33. (2015) 79–99.

⁶⁰ TERCERO CASADO (2011) i. m. 647. „Rafael Valladares nos ha desvelado la existencia de una propuesta por parte de Lisboa – si bien jamás aceptada por Madrid – para casar a María Teresa y al heredero de los Braganza y dirigida a unir nuevamente ambas coronas de forma conciliadora con el fin de finalizar el contencioso vigente en Portugal. Este hecho, que dio pie a habladurías y rumores difundidos por media Europa, pudo ser uno de los motivos principales para mantener a la infanta libre de compromiso. De lo que al menos no cabía duda, era de que el joven archiduque ya no era bienvenido en España.”

⁶¹ TERCERO CASADO (2011) i. m. 660. „llegadas a Bruselas las noticias del fracaso de su sobrino, Leopoldo envió a su secretario – en otoño del mismo año – a Madrid con intenciones de sondear el terreno en torno a su candidatura como esposo de la infanta española, si bien con poco éxito.”

⁶² TERCERO CASADO (2011) i. m. 647. „desde la corte cesárea no se descartaba que el matrimonio de Felipe IV no diese el fruto esperado, por lo que, de obtener el archiduque la mano de su prima la infanta, las coronas y territorios de la Monarquía Hispánica revertirían hacia una «única» Casa de Austria en su persona, resucitando de este modo el imperio de Carlos V.”

francia kézfogó miatt.⁶³ Fülöp király ezt követően nem sokkal másik leányát, Margit Terézia infánsnőt (1651–1673) mégiscsak I. Lipót császár-királyal (1657–1705) jegyezte el (1663), akinek öröklési jogát, szemben idősebb leányával, biztosította a fiága kihalásának esetére.⁶⁴ Madrid a frigyben a franciákkal szembeni támaszát,⁶⁵ Bécs pedig Labrador Arroyo szerint a spanyol örökség megszerzésének eselyét látta meg. Éppen úgy, mint egy generációval korábban,⁶⁶ ezért Bécs a császári párt pozícióit kívánta erősíteni a madridi udvarban.⁶⁷ IV. Fülöp testamentumában (1665) szinte ugyanaz ismétlődik meg, mint ami elődjének végakaratóban szerepelt. Az uralkodó fiága kihalása esetére fenntartja kisebbik leánya, (Margit Terézia infánsnő) és annak minden törvényes leszármazójának⁶⁸ – ez esetben a Lipót császárral kötendő házasságból való főhercegek, főhercegnők – öröklését. Azok nemlétében testvére, Mária Anna (néhai

⁶³ Félix LABRADOR ARROYO: La organización de la Casa de Margarita Teresa de Austria para su jornada al Imperio (1666). In: José Martínez Millán – Maria Paula Marçal Lourenço (ed.): *Las relaciones discretas entre las Monarquías Hispana y Portuguesa. Las Casas de las Reinas (siglos XV–XIX)*. Madrid, Polifemo, 2009. 1221., 1221–1266. „Los primeros contactos para poder celebrar un enlace entre las dos ramas de la Casa de Austria, que apaciguase los ánimos entre ellas, deterioradas tras la firma del Tratado de Westfalia y del enlace entre María Teresa y el monarca francés – colofón a la paz de los Pirineos sellada entre ambas potencias en 1659 – comenzaron en el verano de dicho año y las negociaciones, desde un primer momento, no resultaron nada fáciles. La corte del emperador Leopoldo I se sentía engañada por Madrid.”

⁶⁴ Casamiento de la Infanta Doña Margarita Teresa con el Emperador Leopoldo *CDTDP*. (1751) i. m. 620–625. „en caso de fallecer (lo que Dios no permita) S. M. Católica, y sus descendientes, quedará a la dicha, y a sus herederos libre su derecho, y demanda, conforme al orden de sucesión”.

⁶⁵ Rocío MARTÍNEZ LOPEZ: *El Imperio y Baviera frente a la sucesión de Carlos II. Relaciones diplomáticas con la Monarquía de España (1665–1699)*. Tesis Doctoral. 2018. 66. „Felipe IV consideraba el matrimonio de su hija con el emperador como un seguro, pues tenía las fuerzas necesarias para proteger sus derechos contra las amenazas de Francia si la situación lo requería.”

⁶⁶ LABRADOR ARROYO (2009) i. m. 1223. „en estas capitulaciones se mantenían los derechos hereditarios de la infanta en igualdad de condiciones a los de María, cuando ésta se casó con Fernando III, abriéndose, en este sentido, la posibilidad a una candidatura austriaca tras la muerte del último Habsburgo de Madrid”.

⁶⁷ LABRADOR ARROYO (2009) i. m. 1222. „sin duda, para Leopoldo y para un determinado grupo de poder en la corte de Viena, con este enlace se incrementaban sus posibilidades de reforzar su derecho a una hipotética sucesión hispana, reforzando además el poder del partido austriaco en la corte madrileña”.

⁶⁸ Testamento de Felipe IV (1665) *CDTDP*. (1751) i. m. 689., 678–718. „Si (lo que Dios no permita) faltare el Príncipe, como está dicho, sin dexar hijos, ni descendientes varones, o hembras legítimos, y de legítimo matrimonio, o dandome Dios más Hijos varones de este o de otro matrimonio, murieren sin dexar hijos, ni descendientes, como queda dicho instituyo, en falta de ellos, por mi universal Heredera en todos los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos a la Infanta Doña Margarita, mi hija, y de la Reyna Doña Mariana, mi muy cara, y amada Muger, y a sus Hijos, y Hijas y a los descendientes varones y hembras legítimos, y de legítimo matrimonio nacidos, que Dios le diere.”

császárné törvényes örököseit, azaz Lipót császárt és testvéreit – ez konkrétan a feleségét, Mária Anna spanyol királynét jelentette, aki Mária Anna császárné legidősebb leánygyermekke volt – valamint azok mindkét nemű örököseit (akik ez esetben ugyancsak Károly infáns és Margit Terézia infánsnő és törvényes leszármazóik lennének) jelöli meg.⁶⁹ E kikötéssel tehát a király kétségtelenül a bécsi testvérág öröklését kívánta garantálni a spanyol trónon. E mellett fenntartja idősebb leánya, Mária Terézia infánsnő és ennek minden, XIV. Lajossal kötött házasságából való törvényes leszármazójának trónöröklésből történt kizárását azzal a záradékkal, hogyha e házasságból Mária Terézia infánsnő gyermektelen özvegyiségben maradna, akkor visszazáll a joga a trónöröklésre, úgy hogy ha másodszor is férjhez menne ne francia herceggel lépjen frigyre.⁷⁰ Fülöp király halála után „spanyol fiág” kihalásának reális veszélye miatt Madridban folyamatosan francia beavatkozástól tartottak, ennek komolyságát bizonyítja, hogy Mária Anna özvegy királyné, gyámkormányzó (1665–1675) az államtanács legelső ülésén az infánsnő házasságának ügyében hozott intézkedést, amivel Martinez Lopez szerint elsősorban a francia fenyegetéssel szemben keresett szövetséget.⁷¹ Az, hogy végül a fiág kihalását (1700) követően mégsem a bécsi Habsburgok léptek a spanyol trónra, hanem a Bourbonok, hosszú folyamat következménye volt. Ebben közrejátszott az özvegy spanyol királyné Habsburg Mária Anna halálát (†1696) követően a „francia párt” látványos térnyerése a madridi udvarban,⁷² aminek már csak utolsó felvonása volt a Margit Terézia infánsnő utolsó leszármazottjának, József Ferdinánd bajor hercegnek, a kiszemelt trónörökösnek, 1699-ben bekövetkezett halála. Az utolsó spanyol Habsburg király utolsó végrendeletében (1700) a – nővérétől, Mária Terézia infánsnőtől

⁶⁹ *CDTDP*. (1751) i. m. 690. „Y en falta de los dichos mis Hijos varones, y hembras, que llamo de este o de otro matrimonio y que Yo contraxere, declaro que la sucesión de todos los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos ha de pertenecer, y pertenece a los Hijos, y Descendientes legítimos, varones, y hembras, de la Infanta Emperatriz María, mi muy cara y muy amada Hermana.”

⁷⁰ *CDTDP*. (1751) i. m. 695–6. „pero declaro, que en caso que (lo que Dios no permita) el matrimonio entre la dicha Infanta Doña María Teresa, mi hija se disolviera, quedando ella viuda, y sin hijos y volviendose a España [...] quiero que no le obste la exclusión, y Renunciación, y queden capaces ella, y los hijos, y descendientes del segundo matrimonio (como no sea en Francia) para poder suceder en los dichos Reynos y Estados.”

⁷¹ MARTÍNEZ LOPEZ i. m. 66. „de esta manera ratificando el matrimonio de su hija Mariana de Austria esperaba asegurar la protección del emperador para los derechos de Margarita, y su alianza en contra de Francia para salvaguardar la integridad territorial de la Monarquía ante los conflictos que se avecinaban”.

⁷² José Antonio LÓPEZ ANGUITA: Madrid y Viena ante la sucesión de Carlos II. Mariana de Neoburgo, los condes de Harrach y la crisis del partido alemán en la corte española (1696–1700) In: MARTÍNEZ MILLÁN–GONZÁLEZ CUERVA (ed., Vol. 2.) i. m. 1111–1156.

leszármazó – francia Bourbon hercegeket nevezte meg örököseinek, Habsburg Károly főherceget csak kiegészítő jelleggel.

4. Összegzés

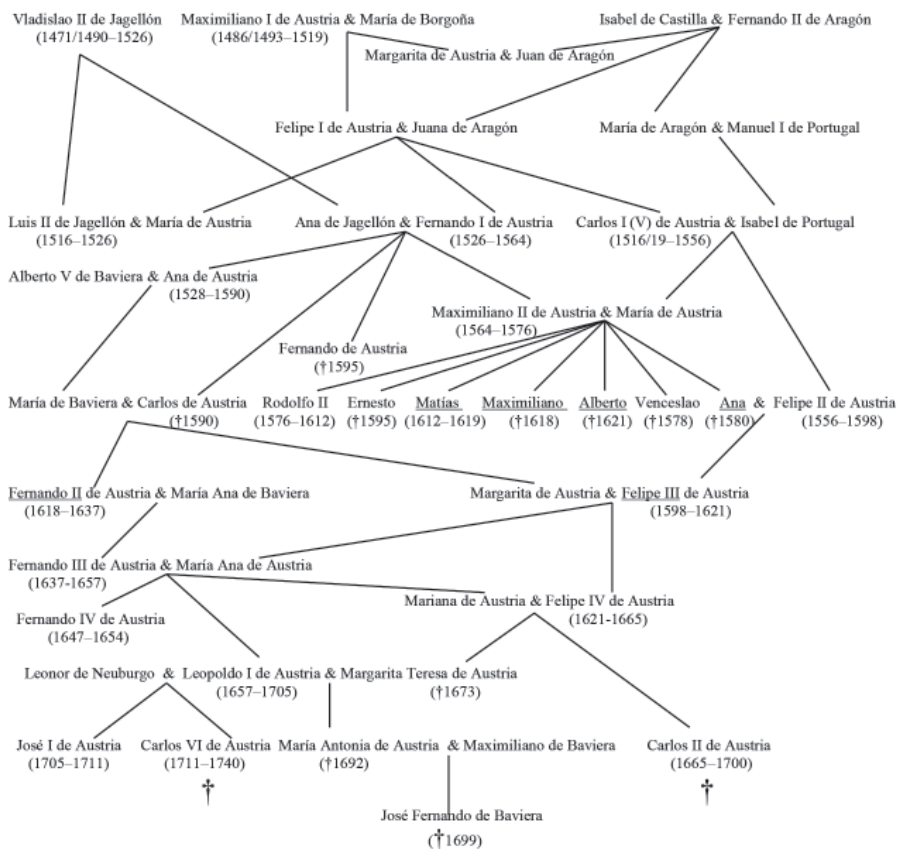
A spanyol trónöröklési rend illetve az uralkodók – öröklési rendhez igazított – házasságpolitikája, valamint a testamentumaik szövegének ismeretében arra a következtetésre jutottam tehát, hogy a Habsburg-ház, jogi-politikai látószögből inkább volt egységes/összetartozó, mint megosztott. Ez a házasságpolitika a kezdetektől egészen a 17. század második feléig kitartott, amint azt KOLLER is megállapította „este vínculo estaba llamado a consolidar la unidad dinástica de la casa de Austria, así como a inaugurar una serie de matrimonios entre miembros de las dos ramas de los Habsburgo”,⁷³ de a politikai összeköttetés erősítése mellett öröklési szempontok is legalább olyan fontos szerepet játszottak benne. A „spanyol ágban” az infánsoktól 1516 és 1700 között 36 gyermek született, míg a főhercegektől 1521 és 1705 között 96, ami jóval több, mint a „spanyol” kétszerese.⁷⁴ Ha az infánsok és a főhercegek számát vetjük össze a trónváltások idején még inkább szembeütő a különbség. Károly lemondásakor (1556) kettő, II. Fülöp (†1598) után egy, III. Fülöp (†1621) után három, IV. Fülöp (†1665) után egy infáns maradt az élők sorában. Míg Ferdinánd királyunk (†1564) esetében kilenc, Miksánál (†1576) nyolc, Rudolfnál (†1612) kilenc, Mátyásnál (†1619) hét, II. Ferdinánd (†1637) és III. Ferdinánd (†1657) után is hat-hat főherceg jöhetett volna számításba az utódlásnál. És ezek csak a fiúk. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a spanyol uralkodók testamentumában, a nemzedékről nemzedékre, részleteiben tárgyalt nőági öröklés szoros összefüggésben áll a fenti adatsorral. A családban fenntartott közeli rokonság, a főhercegek és infánsnők, valamint az infánsok és főhercegnők között 1548 és 1666 között kötött hét frigy valamint a (spanyol) Habsburg uralkodók végrendelete tükrében az osztrák és spanyol jelzőket – még ha technikailag indokolhatóak is – a valóságban nyugodtan záró- vagy idézőjelbe lehet(ne) tenni. Egy Habsburg-ház, két birodalom...

⁷³ Alexander KOLLER: El facción española y los nuncios en la corte de Maximiliano II y de Rodolfo II. María de Austria y la confesionalización católica del Imperio. In: José MARTÍNEZ MILLÁN–GONZALEZ CUERVA (ed., Vol. 1.) i. m. 114., 109–124.

⁷⁴ A vonatkozó adatokat ld. SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország*. Budapest, Athenaeum 2000 Kiadó, 2001. 695–700. Ehhez kapcsolódnak még az osztrák ágban lévő mellékágak is!

Melléklet

Habsburg (részleges!) családfa 16–17. század (saját szerkesztés)

– ABSTRACT –

Six Marriages Four Testaments

The Unity between the „Austrian” and „Spanish” Branches of the House of Habsburg during the 16th and 17th Centuries

Although in the historiography international it is a common statement that the House of Habsburg divided in two branches in the 16th century, in the last two decades we could read more and more about the close cooperation in the diplomacy, policy and common defense between Madrid and Vienna. The unity of the dynasty during the 16th and 17th centuries is much more evident from the juridical aspect. The correlation between the order of succession of the Spanish Monarchy the policy of marriage of the spanish Habsburgs, the contracts of marriages and the last wills of the spanish monarchs (Carlos V, Felipe II, Felipe III, Felipe IV) in favor of the archdukes in case of the extinction of their male line give us enough evidence about that unity. Upon these facts we can note a dynasty much more united than divided.

AZ ALKOTMÁNYOS BÜNTETŐJOG FOGALMÁNAK ALAKULÁSA AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG HATÁROZATAIBAN

MANHERTZ Tamás István

Huszonöt éves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kara. Nagy megtiszteltetés számomra, hogy e katolikus egyetem az alma materem, ahol a jogász hivatás legnagyobbjaitól tanulhattam. Külön szeretnék megemlékezni az alapító jogtudósokról, akik a kar mai tekintélyét megalapozták, köztük – a teljesség igénye nélkül – Zlinszky János Professor Úrról, valamint Lábady Tamás Tanár Úrról, az újabb oktatói generációból pedig Frivaldszky János Tanár Úrról, akik az igazi jogász szellemiséget, értékeket adták tovább a következő nemzedékeknek. Hálás lehetek azért, hogy ilyen példaképektől tanulhattam, akik megerősítették e pályán való elköteleződésem az elmélet és a gyakorlat terén is. A büntetőjogi gondolkodásmódot Molnár Gábor Tanár Úrnak, kúriai bírónak, míg az alkotmányjog iránti érdeklődésemet doktori témavezetőmnek, Balogh-Békesi Nórának köszönhetem. Ez utóbbi két téma összekapcsolása képezi jelen tanulmány tartalmát, nevezetesen az alkotmányos büntetőjog Alkotmánybíróság által meghatározott fogalmát kívánom röviden elemezni az alábbiakban.

1. Bevezetés

A francia jog dogmatikájából származó alkotmányos büntetőjog fogalmába valamennyi büntetőjogot – ideértve az anyagi jogot, az eljárásjogot és a végrehajtási jogot egyaránt – érintő garanciális elemek beletartoznak (pl. *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* elvei, ártatlanság vélelme stb.). Az alkotmányos büntetőjog követelményei így kiterjednek a büntetőjogi felelősségi rendszer valamennyi intézményére, a bűncselekményé nyilvánítástól, a bűn-

tetőeljárás lefolytatásán túl a végrehajtás során elszenvedett joghátrányokra.¹ Az alkotmányos büntetőjog tágabb értelemben az Alkotmány/Alaptörvény büntetőjogra vonatkoztatott követelményeit, szűkebb értelemben a büntetőjog alkotmányossági vizsgálatának módszertanát jelöli.²

Az Alkotmánybíróság főként a működése kezdetén az alkotmányos büntetőjog fogalmára alapította a büntetőjogi kérdések alkotmányossági vizsgálatát. Arra határozott meg ismérveket, hogy az állam büntetőhatalma alkotmányos korlátai között maradt-e, különös tekintettel az egyes büntető anyagi jogi tényállások, a büntetés kiszabására vonatkozó, valamint a büntetőeljárásai rendelkezések alkotmányos büntetőjogi garanciáknak való megfelelésére.³ Az Alkotmánybíróság tehát alkotmányjogi szempontból értelmezte a jogállamiság és jobbiztonság elvéből származtatott büntetőjogi (anyagi és eljárásjogi) garanciákat, ennek következtében azok az alkotmányos jogállam normatív előírásaivá váltak. Így maga az Alkotmány/Alaptörvény írta, írja elő, melyek tekinthetők alkotmányos büntetőjogi garanciáknak, a jogági sajátosságokon túlmutató követelményeket közvetítve a büntetőjog területe felé.⁴ Ez azt jelenti, hogy a büntetőjog változásainak, fejlődésének irányát az alkotmányos büntetőjog határozza meg, és az ettől való eltérést a törvényhozás nem kockáztathat meg az új törvény megsemmisítésének veszélye nélkül.⁵ Ebből következően a törvényhozó akaratának és a büntető törvény normaszövegének meg kell felelnie az Alkotmánynak/Alaptörvénynek, Szabó András ebben a vonatkozásban az alkotmányos büntető törvény distinkciót használt (ld. *nullum crimen/nulla poena sine lege constitutionalis*), amely a büntetőjog alkotmányos korlátait, köztük az alkotmányos jogok tiszteletben tartását foglalja magában.⁶

¹ LÉVAY Miklós: A büntető hatalom lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, 2. évf., 2011/24. 4.

² AMBERG Erzsébet: *A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében*. PhD-értekezés. Pécs, 2019. 74.; Chronowski Nóra az Alaptörvény tartalmi és formai kritériumait sorolja fel, többek között az állami büntetőhatalom korlátainak figyelembevételét, a büntetőjog *ultima ratio* mivoltát, valamint a normavilágosságot. Vö. CHRONOWSKI Nóra: Uniós tagság és alkotmányos büntetőjog-alkotás. *Bűnügyi Szemle*, 2. évf., 2009/1. 104.

³ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 566.

⁴ BALOGH Zsolt: Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: HALMAI Gábor (szerk.): *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*. Budapest, INDOK, 2000. 123.

⁵ SZABÓ András: Büntetőjog és alkotmánybíráskodás. In: TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza címzetes egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. [Acta Juridica et Politica, Tomus XLVIII, Fasciculus 1–20.] Szeged, 1996. 242–243.

⁶ SZABÓ (1996) i. m. 246.

Ugyan az Alkotmánybíróság csupán 1992 óta használja kifejezetten az alkotmányos büntetőjog fogalmát, mégsem tekinthetünk el a testület egyik első nagy jelentőségű határozatának ismertetésétől, amely a halálbüntetés alapjogi szemüvegen keresztül történő alkotmányellenessége megállapításáról, így e büntetési nem, valamint az ezzel összefüggő eljárási és végrehajtási szabályok megsemmisítéséről rendelkezett. Döntését az Alkotmánybíróság az Alkotmány 8. § (2) bekezdésére⁷ alapította, a halálbüntetés ugyanis az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jog lényeges tartalmát nemcsak korlátozza, hanem azok teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedte meg. Az emberi élethez és méltósághoz való jog olyan, egységet alkotó, oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjog forrása és feltétele. Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog határozott, áthághatatlan, nem mérlegelhető korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.⁸

A 23/1990. (X. 31.) AB határozat a fentiekből következően még az ember élethez és emberi méltósághoz való jogából vezette le a halálbüntetés tilalmát, kiiktatva azt a magyar büntetőjog rendszeréből, mégis a büntetőjog 'alkotmányjogiasítása' tekintetében óriási lépésnek bizonyult, amely megalapozta az alkotmányos büntetőjog fogalmának kialakulását, az arra való következetes hivatkozást. Az Alkotmánybíróság az alkotmányos büntetőjog, azaz a büntetőjog alkotmányos korlátai vonatkozásában a korábbi döntéseiben kifejtett elvi jelentőségű megállapításait az Alaptörvény hatálya alatt továbbra is irányadónak tekintette.⁹

2. Büntető eljárásjog

A német jogirodalom a büntető eljárást 'megalvadt alkotmányjognak' nevezi, amely arra utal, hogy az alkotmány iránymutatást, támpontot ad a törvényhozó számára a büntetőeljárás, és ezen túlmenően a büntetőjogi szankciórendszer kidolgozásához, emiatt szoros, de egyben rendkívül összetett kapcsolat tapasztalható a két jogterület között, noha a büntetőjognak saját, zárt fogalmi, dogmatikai

⁷ Sólyom László párhuzamos véleményében kifejtette, hogy az élethez és emberi méltósághoz való joggal szemben nemcsak a halálbüntetés általános megelőző hatása nem mérlegelhető, hanem semmi sem, így az Alkotmány 8. § (2) bekezdése a halálbüntetéssel összefüggésben alkalmazhatatlan, nem volt szükséges tehát az Alkotmány e rendelkezésének módosítása ahhoz, hogy e büntetési nem alkotmányellenessé váljék. Vö. ABH 1990, 92., 107.; SÓLYOM (2001) i. m. 575.

⁸ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88., 89., 92., 93.

⁹ 4/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [56]; 3100/2015. (V. 26.) AB határozat, Indokolás [67].

rendszere van.¹⁰ Ezt a szoros kapcsolatot a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata is tükrözi, hiszen számos büntető eljárásjogi jogintézménnyel összefüggésben állapított meg a testület meghatározó alkotmányossági következtetéseket, így a terhelt jogai, a tisztességes eljáráshoz való jog és a jogorvoslat joga, az ügyész és a védő büntető eljárásban betöltött szerepe, valamint a pótmagánvádló jogállása tekintetében. E tanulmányban – a terjedelmi korlátok figyelembevételével – a terheltet megillető legalapvetőbb jog, az ártatlanság véelme, illetve egy speciális intézmény, a távollévő terhelttel szembeni külön eljárás alkotmánybírósági gyakorlata kerül röviden elemzésre.

2.1. Ártatlanság véelme

Az ártatlanság véelmének fogalmát a büntetőeljárás kódexek egybevágóan határozzák meg, nevezetesen senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ítéletében nem állapította meg.¹¹ Ennek megfelelően az ártatlanság véelme alapvetően magában a büntetőeljárásban érvényesül, a bűnösség megállapításának folyamatára korlátozódik, és a bűnösség kérdésében való jogerős bírói döntésig tart.¹²

Az ártatlanság véelme az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatában, mint a jogállamiság egyik alapelve¹³, az abszolút, nem relativizálható értéket képviselő büntetőjogi garanciák egyikeként jelentkezett, amelyet nem lehet más alkotmányos jog miatt korlátozni, de fogalmilag sem lehet teljes egészében érvényesíteni. „Az alkotmányos büntetőjog alapintézményei legtöbb esetben fogalmilag sem relativizálhatók, s nem képzelhető el velük szemben mérlegelhető alkotmányos jog vagy feladat. A büntetőjogi garanciák ugyanis már egy mérlegelés eredményét tartalmazzák.”¹⁴ Mindhárom eljárásjogi törvény tekintetében irányadó

¹⁰ SZOMORA Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben. In: DRINÓCZI Tímea – JAKAB András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011*. Budapest, Pázmány Press, 2013. 257.

¹¹ 1973. évi I. törvény 3. § (1) bekezdés, 1998. évi XIX. törvény 7. §, 2017. évi XC. törvény 1. §.

¹² 281/B/2004. AB határozat, ABH 2010, 1341., 1352.

¹³ 63/1997. (XII. 11.) AB határozat, ABH 1997, 361., 372.; 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265., 271.

¹⁴ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 83.; 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91., 99.; 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265., 271.; 1234/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 524., 527.; 197/D/2000. AB határozat, ABH 2006, 1286., 1295., 1296.; 330/D/2007. AB határozat, ABH 2007, 2609., 2611.; 940/B/2004. AB határozat, ABH 2010, 1402., 1404.; 281/B/2004. AB határozat, ABH 2010, 1341., 1352.; 808/B/2006. AB végzés, ABH 2011, 2718.

azon alkotmánybíróági okfejtés, amely szerint az ártatlanság véelme olyan alkotmányos alapjog, amely egyrészt parancs a büntetőügyben eljáró nyomozó hatóság, ügyészség, bíróság számára, hogy a terheltet mindaddig, amíg a bíróság jogerősen el nem ítéli, nem kezelheti bűnösnek.¹⁵ Az eljáró hatóságok határozataiban, nyilatkozataiban nem tükröződhet az, hogy a nem jogerősen elítélt terheltet bűnösnek, a bűncselekmény elkövetőjének tekintik. Az ártatlanság véelme kizárólag a bíróság által meghozott, jogerőre emelkedett, bűnösséget megállapító ítélet oldja fel,¹⁶ ha azonban az ítélet nem válik jogerőssé, a terhelt ártatlanság véelmeiből eredő eljárásjogi helyzete nem változik meg.¹⁷ Ezzel összefüggésben rámutatott arra az Alkotmánybíróság, hogy az a személy, akinek büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozatban nem állapította meg, nem sújtható olyan jogkövetkezményekkel, amelyet a jog a bűnösség megállapításához kapcsol.¹⁸ Az ártatlanság véelmével összefüggő követelmények megfelelően alkalmazandók a büntetőeljárás gyorsítására, a bíróságok munkaterhének csökkentésére szolgáló jogintézmények vonatkozásában (pl. büntetővégzés meghozatala, a távollevő terhelt elleni eljárás során, valamint ügyészi megrovás¹⁹ esetén) is.

Annak ellenére, hogy a – mai terminológiát alkalmazva – letartóztatás a legsúlyosabb személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés, a letartóztatás fogalmilag nem büntetés, hanem a büntető igény hatékony érvényesítését, a büntetőeljárás sikerének biztosítását, a büntetés esetleges végrehajthatóságát célzó intézkedés, tehát nem büntetés, büntetőjogi szankció, így nem ellentétes az ártatlanság véelmével.²⁰ Nem ütközik az ártatlanság véelmebe, hogy a Be.

¹⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59., 70.; 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265., 271.; 1234/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 524., 527.; 197/D/2000. AB határozat, ABH 2006, 1286., 1296.; 330/D/2007. AB határozat, ABH 2007, 2609., 2611.; 281/B/2004. AB határozat, ABH 2010, 1341., 1352.; 808/B/2006. AB végzés, ABH 2011, 2719. Önmagában azonban a büntetőeljárás alá vont személy teljes néven megnevezése nem sérti az ártatlanság véelmeét, vö. 330/D/2007. AB határozat, ABH 2007, 2609., 2613.

¹⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 87. E határozat indokolására utal vissza Szabó András is tanulmányában. Vö. SZABÓ (1996) i. m. 248.

¹⁷ 368/I/2003. AB elnöki végzés, ABH 2003, 1997.; 330/D/2007. AB határozat, ABH 2007, 2609., 2612.

¹⁸ 30/1995. (V. 25.) AB határozat, ABH 1995, 155., 156.

¹⁹ Az ártatlanság véelme alkotmányos alapjogból nem következik, hogy a büntetőjogi szankciórendszer minden elemét kizárólag bíróság és kizárólag bűnösséget megállapító jogerős ítéletben alkalmazhatja. A megrovás ugyanis olyan intézkedés, amely nem jelent tényleges megbüntetést, az elkövető nem válik büntetett előéletűvé. Vö. 281/B/2004. AB határozat, ABH 2010, 1341., 1353.; 808/B/2006. AB végzés, ABH 2011, 2719.

²⁰ 1406/B/1991. AB határozat, ABH 1992, 497., 502.; 3/1998. (II. 11.) AB határozat, ABH 1998, 61., 67.; 26/1999. (IX. 8.) AB határozat, ABH 1999, 265., 271., 272.; 1234/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 524., 527., 528.

előírja a szakértői vizsgálat során történő közreműködés kötelezettségét, lehetővé téve a szakértői vizsgálat tūrésére kötelezést, még kényszer (akár rendőri elővezetés) alkalmazásával is, valamint a terhelt elmeállapotának – személyi szabadságtól megfosztást is magában foglaló – vizsgálatát biztosító törvényi szabályozás. Ezen eljárási cselekmények ugyanis nem a bűnösség jogerős megállapításának következményei, hanem a büntetőjogi felelősség eldöntésének elengedhetetlen eszközei.²¹

Az ártatlanság vélelme másrészt a terhelt számára kedvező eljárási helyzetet teremtő bizonyítási elv, ugyanis e vélelem megdöntése, a bűnösség kétséget kizáró módon történő bizonyítása a büntető ügyekben eljáró állami szerveket terheli – a terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására –, a büntetőjogi felelősségre vonás sikertelenségének kockázatát is viselniük kell.²²

2.2. Eljárás távollévő terhelttel szemben

A magyar büntető eljárásjog 2002. március 1. napjától ismeri a távollévő terhelttel szembeni bírósági eljárás és ítélethozatal lehetőségét, akkor még az 1973. évi kódex módosítása vezette be e jogintézményt, amelyet az 1998., és a 2017. évi Be. is átvett. A korábbi szabályozás csak rendkívül szűk körben engedte meg ezen eljárás lefolytatását (‘makacssági eljárás’): nyomozni ugyan lehetett a terhelttel szemben, de bűnösséget megállapító ítélet meghozatalára csak akkor kerülhetett sor, ha jogszabály megszegésével külföldön tartózkodott (‘makacssági ítélet’).

Az Alkotmánybíróság a Legfelsőbb Bíróság határozataira²³ visszautalva és hivatkozva megállapította²⁴ és később megerősítette²⁵, hogy a terhelt távollétében történő eljárás és határozathozatal lehetősége – mint jogintézmény – nem alkotmányellenes, nem ütközött az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében rögzített jogállamiság és az alkotmányos büntetőjog követelményeibe. A jogrend, valamint a sértett jogainak és érdekeinek védelme alkotmányos szinten indokolttá teszi, hogy a jogalkotó lehetőséget biztosítson az ismeretlen vagy nem elérhető helyen tartózkodó terhelttel szemben is a büntető igény ténybeli

²¹ 1234/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 524., 528.

²² Vö. 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 59., 70.; 1234/B/1995. AB határozat, ABH 1999, 524., 528.

²³ BH 2002.391., BH 2003.183.

²⁴ 14/2004. (V. 7.) AB határozat.

²⁵ 22/2014. (VII. 15.) AB határozat.

alapjainak és a terhelt bűnösségének megállapítása esetén a szankciók jogerős bírósági ítéletben történő rögzítésére.²⁶ Rámutatott az Alkotmánybíróság arra, hogy az állam társadalommal szembeni alkotmányos kötelezettsége a büntető igény késedelem nélküli érvényesítése, ugyanis a büntető igény elbírálásának elhúzódása hátrányosan befolyásolja a büntető igazságszolgáltatás működését és tekintélyét. Ezen megállapítást a jogállamiságból, valamint a tisztességes eljáráshoz való jogból vezette le.²⁷

Hangsúlyozta az Alkotmánybíróság, hogy a jogállamiság normatív tartalma, illetve az alkotmányos büntetőjog követelményei megkívánják, hogy az állam a távollévő terhelttel szembeni büntető igény érvényesítésére olyan szabályt alkosson, amelyek egyensúlyt teremtenek a terhelt alkotmányos jogainak védelme és a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésével kapcsolatos társadalmi elvárások között,²⁸ különös tekintettel a tisztességes eljáráshoz való jogra²⁹, a védelemhez való jogra³⁰, illetve a terhelt önrendelkezési jogára. Ebben a felsorolásban az eljárás ésszerű időn belül történő befejezéséhez fűződő érdeket is megfelelően figyelembe kell venni.³¹ A szabályozással megvalósítandó cél, hogy a külön eljárásról minél hamarabb, lehetőleg még a jogerős bírósági határozat megszületése előtt vissza lehessen térni az általános elsőfokú eljárási szabályokra.³²

A tisztességes eljáráshoz való jog és a védelemhez való jog alapelve folytán kizárólag akkor folytatható le távollétes eljárás, ha az eljáró szervek olyan adatok birtokában vannak, amelyek a terhelt rosszhiszemű, igazságszolgáltatás elkerülését célzó magatartását támasztják alá. Távollétes eljárás lefolytatásának indítványozásához önmagában nem elégséges, hogy a nyomozó hatóság, az ügyész vagy a bíróság terhelt felkutatására irányuló cselekményei (pl. elfoga-

²⁶ 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 253.; 369/B/2004. AB végzés, ABH 2009, 2806., 2808.; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [42], ABH 2014, 611., 620.

²⁷ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat, ABH 1995, 346., 349.; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat, ABH 1998, 372., 377–378. 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 254.; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [43], ABH 2014, 611., 620.

²⁸ 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 255–256.; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [42], ABH 2014, 611., 621.

²⁹ Vö. 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91–101.; 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101., 108.; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116., 118–120.; 35/2002. (VII. 19.) AB határozat, ABH 2002, 199., 211.; 1/2008. (I. 11.) AB határozat, ABH 2008, 51., 81.; 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [97]–[98].

³⁰ Vö. 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91., 93.; 41/2003. (VII. 2.) AB határozat, ABH 2003, 441., 445–446.

³¹ Vö. 49/1998. (XI. 27.) AB határozat, ABH 1998, 372., 378–380.

³² 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 261.

tóparancs kötelező kibocsátása) nem vezettek eredményre. Csak akkor minősül a terhelt távollétében lefolytatott eljárás tisztességesnek és a védelemhez való jog arányos korlátozásának (a személyes védekezés lehetőségének hiányát a védő kötelező részvétele csak mérsékelten ellensúlyozza), ha az eljárás során beszerzett, rendelkezésre álló adatok a terhelt 'önhibáját' igazolják, azt, hogy a büntetőeljárás alól ki akarja vonni magát. Abban az esetben is legalább valószínűsíteni kell ezen körülményeket, ha a terhelt tartózkodási helye a vádemelést követően válik ismeretlenné, így elérhetlenné.³³

Az ügyész a terhelt külföldön ismert helyen tartózkodására hivatkozással előterjeszhető távollétes eljárás indítványozási jogát³⁴ érintően az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Be. szabályozása csak akkor felel meg az 1950. évi Római Egyezménynek, ha a külföldön ismert helyen tartózkodó terhelt szökésben van, tudatosan vonja ki magát az igazságszolgáltatás alól, illetve, ha egyértelműen lemondott a tárgyaláson való részvétel jogáról, és ha a szökésben lévő terhelt ellen távollétében meghozott, jogerőre emelkedett ítélettel szemben perújításnak van helye elfogatása esetén, így lehetőség nyílik a 'rendes' eljárási szabályok szerinti tárgyalásra, ahol jogorvoslati jogát a terhelt már személyesen is gyakorolhatja, nem csak a védője. Szívós Mária alkotmánybíró ezt a feltételrendszert a kivételesség és átmenetiség fogalmával határozta meg,³⁵ amely követelményeket már a 14/2004. (V. 7.) AB határozat is megfogalmazta.³⁶

Amennyiben a terhelt felkutatására tett intézkedések a másodfokú eljárásban vezetnek eredményre, az eljárás megőrzí tisztességes jellegét, ha egy olyan garanciarendszer érvényesül, amely által az eljárás korábbi szakaszában szükségszerűen, a terhelt távolléte miatti hiányosságok, az annak következtében keletkezett hátrányok ellensúlyozhatók. Ez valamennyi eljárási szakra megfelelően irányadó, a szabályozás pedig indokoltan nem egységes, a különböző eljárási szakaszok szerinti differenciálás ugyanis elősegíti a terheltek eljárási jogainak érvényre juttatását.³⁷ Az Alkotmánybíróság szerint azon szabály, amely szerint a másodfokú bíróság köteles ilyen esetben tárgyalást tartani, és azon a vádlottat kihallgatni, megfelel ezen előírásnak, ugyanis az ésszerű időn belüli eljárás

³³ 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 259–260.

³⁴ 1998. évi XIX. törvény 532. § (1) bekezdés, amelyet a 166/2011. (XII. 20.) AB határozat megsemmisített.

³⁵ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011, 545., 573., 598., Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye.

³⁶ 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 258.

³⁷ 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [114]–[116], ABH 2014, 611., 638–639.

sérelmét okozná, ha a jogalkotó valamennyi ilyen eljárásban kötelezővé tenné az elsőfokú eljárás megismétlését.³⁸

3. Büntető anyagi jog

Az Alkotmánybíróság a büntetőjog anyagi jogi rendelkezéseinek alkotmányossági vizsgálata tekintetében az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében, illetve az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében deklarált jogállamiság követelményéből indult ki. E fogalom normatív feltételek és eljárási garanciák mércéjeként szolgál, többek között az állam büntető hatalmának korlátai, a jogbiztonság, a normavilágosság, a kiszámítható normatartalom, a jogerő, illetve a visszaható hatályú jogalkotás tilalma vonatkozásában. Ezen felsorolásból – mivel valamennyi követelmény részletes kifejtése jelen tanulmány kereteit jelentősen szétfeszítené – a normavilágosságra és ezzel összefüggésben a törvényi tényállás meghatározásának feltételeire, valamint a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvére, ezen belül pedig a visszaható hatályú jogalkotás tilalmára helyezem a hangsúlyt.

3.1. Normavilágosság és a tényállás fogalmi követelményei

Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata értelmében a törvényhozó kötelezettsége annak biztosítása, hogy a jog egésze, egyes részterületei, illetve az egyes jogszabályok – így a büntetőjogi rendelkezések – is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei, köztük a jogalkalmazás feladatát ellátó bíróságok számára. Utóbbi szervek esetén további követelmény, hogy a jogszabály normatartalma felismerhetően értelmezhető és egyértelmű legyen, tehát az egyes normák egyértelműsége mellett az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága is a jogbiztonság érvényesülését hivatott szolgálni.³⁹ Így az Alkotmánybíróság gyakorlatában a normavilágosság a jogbiztonság alapvető eleme, a normavilá-

³⁸ 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [70]–[77], ABH 2014, 611., 628–630.

³⁹ Először: 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59., 65. Ezen megállapításokat megerősítette pl. 26/1992. (IV. 30.) AB határozat, ABH 1992, 135., 142.; 47/2000. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2000, 377., 379.; 435/B/1999. AB határozat, ABH 2001, 1080., 1082.; 394/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2364., 2376.; 49/2010. (IV. 22.) AB határozat, ABH 1065., 1067.; 571/D/2010. AB határozat, ABH 2011, 2133., 2145.; 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [84]; 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat, Indokolás [24], [26].

gosságnak minden esetben meg kell felelnie a jogbiztonság követelményének. Önmagában azonban az a tény, hogy egy adott normaszöveg a jogalkalmazás során értelmezésre szorul, nem sérti a jogállamiság és az annak részét képező jogbiztonság elvét, a jogalkotónak nincs olyan kötelezettsége, hogy minden fogalmat minden jogszabályban külön meghatározzon.⁴⁰ A norma előrelát-hatósága és kiszámíthatósága így nem zárja ki a jogalkotó és a jogalkalmazó mérlegelési lehetőségét.⁴¹

Az Alkotmánybíróság ebből következően kizárólag olyan esetekben állapította meg a normavilágosság sérelme miatt egy jogszabályhely alkotmányellenességét, ha a szabályozás olyannyira általános, homályos, vagy határozatlan, hogy az a jogalkalmazó számára értelmezhetetlen, a jogalkalmazó azt még értelmezéssel sem tudja tartalommal kitölteni, eltérő értelmezésre ad módot, előre nem látható, kiszámíthatatlan helyzetet eredményez a norma címzettjei számára, és mindezek miatt lehetőség nyílik a szubjektív, önkényes jogalkalmazásra.⁴²

A fentiekből következően a jogalkotó köteles az alkotmányos büntetőjog formai és tartalmi követelményeit érvényesíteni, amikor a társadalomra veszélyes magatartások közül kiválasztja azokat, amelyek ellen a legsúlyosabb felelősségi rendszer, a büntetőjog eszközeivel kíván fellépni.⁴³ Így a törvényhozó hatáskörébe tartozik – az alkotmányos büntetőjog keretein belül – annak eldöntése, mely magatartásokat minősít büntetendőnek, és a cselekmény társadalomra veszélyességét is mérlegelnie kell. Az Alkotmánybíróság következetesen fenntartotta azon álláspontját, hogy nem jogosult új büntető törvényi tényállások megállapítására, sem arra, hogy különös részi tényállások részleges megsemmisítésével korábban nem büntetendő magatartásokat is büntethetővé tegyen. Az Alkotmánybíróság csupán a büntetőpolitika alkotmányos korlátait jelölheti ki, annak tartalmát nem határozhatja meg, ugyanakkor az alkotmányos

⁴⁰ 71/2002. (XII. 27.) AB határozat, ABH 2002, 417., 427.; 571/D/2010. AB határozat, ABH 2011, 2133., 2145.

⁴¹ 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59., 65.; 5/2001. (XII. 5.) AB határozat, ABH 2001, 484., 501.; 167/B/2000. AB határozat, ABH 2002, 1113., 1118.

⁴² Vö. 1160/B/1992. AB határozat, ABH 1993, 607., 608.; 1263/B/1993. AB határozat, ABH 1994, 672., 673–674.; 36/1997. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1997, 222., 232.; 10/2003. (IV. 3.) AB határozat, ABH 2003, 130., 135–136.; 47/2003. (X. 27.) AB határozat, ABH 2003, 525., 536.; 1063/B/1996. AB határozat, ABH 2005, 722., 725–726.; 381/B/1998. AB határozat, ABH 2005, 766., 769.; 571/D/2010. AB határozat, ABH 2011, 2133., 2145. Ebbe az esetben sorolható az analógiára épülő jogalkalmazás tilalmának megsértése is, vö. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 85.; 18/2006. (V. 31.) AB határozat, ABH 2006, 294., 299–300.

⁴³ Többek között: 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.; 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106., 110–111.; 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782., 785–786.

korlátok megállapítása tekintetében az alapvető jogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira kitüntetett figyelmet kell fordítania.⁴⁴

A büntető törvényi tényállások normavilágossági kritériumait a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban állapította meg, amely követelményeket konzekvensen fenntartott. A határozat szerint az alkotmányos büntetőjog formai kritériumai, gyakorlatilag a büntethetőség alkotmányos határai szorosan összefüggnek az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében normatívan meghatározott jogállamiságból levezetett jogbiztonság követelményével.⁴⁵ A büntetőjogi jogkövetkezéssel fenyegetett törvényi diszpozíció ennek következtében határozott, körülhatárolt, világosan megfogalmazott kell legyen, amely megfelelően kiterjed a védett jogi tárgyra és az elkövetési magatartásra is. A jogszabályhelynek egyértelműen kifejezésre kell juttatnia, hogy az egyén mikor követ el büntető törvénybe ütköző magatartást, jogsértést annak megakadályozása végett, hogy a jogalkalmazó szubjektíven, önkényesen értelmezze az adott normaszöveget.⁴⁶ Hozzátette az Alkotmánybíróság, hogy ha egy törvényi tényállás túl részletező, túl szűk, túl eseti, az megköti a jogalkalmazót, és megnehezíti, hogy a norma megfelelően betöltse szerepét az életviszonyok szabályozásában. Ha viszont túlságosan elvont, általános, akkor a jogszabályi rendelkezés a jogalkalmazó belátása szerint kiterjeszhető vagy leszűkíthető, így az a fentiekben említett szubjektív, önkényes jogalkalmazást eredményezheti, amely csorbítja a jogbiztonságot.⁴⁷

Az Alkotmánybíróság az alkotmányos büntetőjog fogalmából levezetve további, tartalmi követelményként határozta meg a tényállások megszővege-

⁴⁴ Vö. 987/B/1990/3. AB határozat, ABH 1991, 527., 530.; 1214/B/1990. AB határozat, ABH 1995, 571., 573–574.; 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74., 82.; 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106., 111.; 20/1999. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1999, 159., 163.; 13/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 85., 90–91.; 481/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 998., 1012.; 830/B/1998. AB határozat, ABH 2003, 1072., 1074.; 20/2006. (V. 31.) AB határozat, ABH 2006, 315., 329–330.; 1165/B/2004. AB határozat, ABH 2007, 1807., 1810.; 23/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [33]–[34]; 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat, Indokolás [45]–[46]; 3031/2017. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [57]–[58].

⁴⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 117., 130–131.

⁴⁶ Vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.; 2/1994. (I. 14.) AB határozat, ABH 1994, 41., 55.; 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, ABH 1997, 348., 352.; 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106., 110–111.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 117., 131.; 47/2000. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2000, 377., 379–380.; 481/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 998., 1012.; 435/B/1999. AB határozat, ABH 2001, 1080., 1082.; 167/B/2000. AB határozat, ABH 2002, 1113., 1118.; 1207/B/2004. AB határozat, ABH 2005, 1339., 1341.; 20/2006. (V. 31.) AB határozat, ABH 2006, 315., 327.; 95/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 782., 786.; 704/B/2004. AB határozat, ABH 2008, 2134., 2135–2136.; 764/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2454–2455.; 918/B/2006. AB határozat, ABH 2009, 2002., 2008–2009.; 49/2010. (IV. 22.) AB határozat, ABH 1065., 1067.; 571/D/2010. AB határozat, ABH 2011, 2133., 2146.

⁴⁷ 1160/B/1992. AB határozat, ABH 1993, 607., 608.

zésével összefüggésben, hogy a jogalkotó az egyes büntetendő magatartások körét nem határozhatja meg önkényesen; a testület ennek keretében szigorú mércét állapított meg: tekintettel kell lennie a törvényhozónak a társadalmi életviszonyokra, az emberi jogokat és szabadságokat pedig csak a szükségesség-arányosság tesztje tükrében lehet a büntetőjogi eszközrendszerrel korlátozni, tehát akkor, ha az állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges.⁴⁸ Ennek következtében alkotmányos jogállamban az államnak nincs korlátlan büntető hatalma, hanem ez egy alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítvány,⁴⁹ és mint az igazságszolgáltatási monopólium birtokosa, a büntető igény érvényesítése az államnak egyben kötelezettsége is.⁵⁰ Ezt nevezi a büntetőjog az *ultima ratio* elvének, amelynek társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen, valamint fenntartsa a jogi és erkölcsi normák épségét, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek.⁵¹ A törvénnyel történő, a személyek alapvető, alkotmányosan védett jogait érintő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás ugyanis az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi jogkövetkezmény *ultima ratio*, végső eszköz jellegének.⁵² Egy büntető norma alkotmányosságának megítélése

⁴⁸ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.; 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, ABH 1997, 348., 352.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 117., 130.; 47/2000. (XII. 14.) AB határozat, ABH 2000, 377., 380.; 13/2001. (V. 14.) AB határozat; 1091/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 1081., 1084.; 41/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 551., 558.; 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107., 1155.; 394/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2364., 2373.; 918/B/2006. AB határozat, ABH 2009, 2002., 2008–2009.; 4/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [57].

⁴⁹ Vö. 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 88.; 40/1993. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1993, 288., 289.; 49/1998. (XI. 27.) AB határozat, ABH 1998, 372., 376.; 1091/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 1081., 1083.; 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 504., 517–518.; 62/2006. (XI. 23.) AB határozat, ABH 2006, 697., 704.; 1165/B/2004. AB határozat, ABH 2007, 1807., 1809.; 4/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [57]; 3116/2016. (VI. 21.) AB határozat, Indokolás [25].

⁵⁰ Pl. 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1990, 59., 70.; 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241., 254–256.; 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 504., 517–518.; 62/2006. (XI. 23.) AB határozat, ABH 2006, 697., 704.; 197/D/2000. AB határozat, ABH 2006, 1286., 1292.; 2/2007. (I. 24.) AB határozat, ABH 2007, 65., 75–76.; 64/D/2005. AB határozat, ABH 2007, 1830., 1835.; 209/B/2003. AB határozat, ABH 2008, 1926., 1939–1940.; 3269/2012. (X. 4.) AB határozat, ABH 2012, 736., 739.

⁵¹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.; 41/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 551., 558.; 394/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2364., 2373.; 764/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2453., 2457. A 18/2000. (VI. 6.) AB határozat az *ultima ratio* elemzése során rögzítette, hogy a büntetőjog feladata az alkotmányos értékek különösen súlyos sérelmekkel szembeni védelem, vö. 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 117., 129–130.

⁵² 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 85–87.; 1091/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 1081., 1084.; 41/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 551., 562.; 1165/B/2004. AB határozat, ABH 2007, 1807, 1809–1810.

során tehát az vizsgálendő, hogy a törvény konkrét rendelkezése mértéktartó és megfelelő választ ad-e a veszélyes, jogsértő magatartásra, figyelembe véve az alkotmányos alapjogok korlátozására vonatkozó előírásokat.⁵³

3.2. *Nullum crimen/nulla poena sine lege*

A két egymáshoz kapcsolódó, nemzetközi egyezményekben is deklarált jogelv azt fejezi ki, hogy csak olyan cselekmény minősülhet bűncselekménynek, amelyet törvény már az elkövetés előtt büntetni rendelt, valamint az elkövetővel szemben kizárólag olyan büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazható, amelyet a törvény már az elkövetéskor előírt, fenyegetett. Az alapelv értelme a büntetőjogi felelősségre vonás törvényességének biztosítása, alkotmányos jogállami garancia mivolta nemcsak az állami és a bírói hatalmat korlátozza, hanem a büntetőjogi jogalkalmazás egészében is érvényesülnie kell.⁵⁴

Az Alkotmánybíróság is számos határozatában vizsgálta az egyes magatartások bűncselekménnyé nyilvánításának tartalmi követelményeit. A *nullum crimen et nulla poena sine lege* elveit a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvéből kiindulva határozta meg és értelmezte, amely alkotmányos alapelveknek számos büntetőjogi norma adja meg jogszerű tartalmát, pl. a bűncselekmény Btk.-ban meghatározott fogalma, vagy a büntetések rendszere. Ebből elsődlegesen azon államot terhelő, alkotmányos követelmény következik, hogy a büntetőhatalom gyakorlásának feltételeit előzetesen, előre, törvényben kell rögzíteni, a bűncselekményt törvényben kell tiltani és büntetéssel fenyegetni. Ezek mellett az is megkövetelendő általános jelleggel, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítéltetésnek, a büntetésnek, a büntetési rendszernek, így összességében a büntetőhatalom gyakorlásának is törvényen kell alapulnia, mivel az ember alkotmányos jogait, szabadságait nemcsak a Btk. Különös Részében meghatározott tényállásai és büntetési tételei, hanem a büntetőjogi felelősség, a büntetéskiszabás és a büntethetőség összefüggő zárt szabályrendszere is érinti.⁵⁵

⁵³ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167., 176.; 41/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 551., 558.

⁵⁴ NAGY Ferenc: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány. In: TÓTH Károly (szerk.): *Alkotmány és jogtudomány. Tanulmányok.* [Acta Juridica et Politica, Tomus XLVII., Fasciculus 1–18.] Szeged, 1996. 80., 84–85.

⁵⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 85–88.; 35/1999. (XI. 26.) AB határozat, ABH 1999, 310., 315.; 18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 117., 120.; 57/2001. (XII. 5.) AB határozat, ABH 2001, 484., 501.; 1091/B/1999. AB határozat, ABH 2002, 1081., 1083–1084.; 167/B/2000. AB határozat, ABH 2002, 1113., 1117.; 18/2006. (V. 31.) AB határozat, ABH 2006,

A *nullum crimen* és a *nulla poena sine lege* elve magában foglalja a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalmát is, amelyet az Alkotmánybíróság szintén több határozatában értelmezett. Kimondta, hogy az Alkotmány 2. § (1) bekezdése és 57. § (4) bekezdése – az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés és XXVIII. cikk (4) bekezdése – alapján a bíróság kizárólag az elkövetéskor hatályos törvény szerint állapíthatja meg a terhelt büntetőjogi felelősségét, és szabhat ki vele szemben büntetést. Valamely személy büntetőjogi felelősségre vonása és megbüntetése csak olyan hatályos büntető törvény (és nem alacsonyabb szintű jogforrás) alapján történhet, amely időben megelőzi a bűnelkövetést. Ettől csak az elkövető javára lehet eltérni, nevezetesen abban az esetben, ha időközben új törvény lépett hatályba, amely az elkövetőre nézve összességében kedvezőbb, tehát enyhébb elbírálást tesz lehetővé, vagy a cselekmény már nem bűncselekmény, és így nem büntetendő. Ezt az alkotmányos rendelkezést nevezi a testület a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalmának. Mindez pedig a jogállamiságból és jobbiztonságból származik, amelynek előfeltétele a törvény elkövetéskori megismerhetősége.⁵⁶

Rámutatott továbbá az Alkotmánybíróság arra, hogy a *nullum crimen sine lege* elve azt hivatott meggátolni, hogy az állam büntetőjogi felelősségre vonást alkalmazhasson állampolgárával, illetve a területén tartózkodó külföldi személlyel szemben, ha ezen állam joga szerint az adott cselekmény az elkövetéskor nem volt bűncselekmény.⁵⁷ Így az elv a bűnüldözésben való nemzetközi együttműködéssel összefüggésben is jelentkezik.⁵⁸ Nem szabad tehát figyelmen kívül hagyni az európai és nemzetközi büntetőügyekben történő együttműködés kulcsfontosságú elemét, a másik állam jogrendszerébe vetett bizalmat.⁵⁹

294., 297.; 32/2008. (III. 12.) AB határozat, ABH 2008, 325., 333., 338.; 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107., 1155.; 764/B/2006. AB határozat, ABH 2008, 2453., 2454.

⁵⁶ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., 81., 86–87.; 435/B/1999. AB határozat, ABH 2001, 1080., 1081–1082.; 571/D/2010. AB határozat, ABH 2011, 2133., 2147.

⁵⁷ 32/2008. (III. 12.) AB határozat, ABH 2008, 325., 331.

⁵⁸ A Polgári és Politikai Nemzetközi Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye is általános szabályként deklarálta a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvét, amely alól csak kivételes jelleggel, az Alkotmány 7. § (1) bekezdése alapján – az Alaptörvény Q) cikk (2)–(3) bekezdése – alapján érvényesülnek alkotmányosan a büntetőjognak a háborús és emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó szabályai. Vö. 53/1993. (X. 13.) AB határozat, ABH 1993, 323., 334.; 2/1994. (I. 14.) AB határozat, ABH 1994, 41., 53–54.; 32/2008. (III. 12.) AB határozat, ABH 2008, 325., 331–333.

⁵⁹ Az együttműködés európai viszonylatban különösen az európai elfogatóparancs kibocsátásával összefüggésben jelentkezik. Az európai elfogatóparancs alkotmányjogi aspektusairól ld. BALOGH-BÉKESI Nóra: „Közös európai alkotmányjog” vagy szuverenitás-transzfer esetről-estire (A magyar Alkotmánybíróság döntéséről az EU, valamint Izland és Norvégia közötti átadási eljárásról szóló megállapodás tárgyában). *Jogtudományi Közlöny*, 63. évf., 2008/6.

4. Összegzés

A fenti vizsgálódás tükrében megállapítható, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata a kezdeti években az alkotmányos büntetőjogot szűkebb értelmében alkalmazta, a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban első alkalommal megfogalmazott követelményrendszer ugyanis a testület későbbi, büntetőjogot érintő határozataiban mint a büntetőjog alkotmányossági vizsgálatának módszertanaként szerepelt, számos határozatát a Szabó András alkotmánybíró által nevesített és kidolgozott alkotmányos büntetőjog fogalmára, koncepciójára alapította. Ebben az időszakban munkálta ki az Alkotmánybíróság a büntető anyagi jogi, eljárási jogi, végrehajtási jogi jogintézmények legalapvetőbb alkotmányossági kritériumait. A jogirodalmat viszont – a láthatatlan alkotmány doktrínájához hasonlóan⁶⁰ – megosztotta az alkotmányos büntetőjog fogalma, az arra való következetes hivatkozás.⁶¹ Elsődlegesen abban alakult ki vita, hogy a testület alapjogi kontrollja az alkotmányos büntetőjog fundamentumait teremtette-e meg, vagy azon dogmatikai következtetés fedi a valóságot, mely szerint a büntetőjog nem kívánja meg ezen jelzős szerkezetet, figyelemmel arra, hogy alkotmányellenes büntetőjog helyes fogalomalkotás mellett nem létezik.⁶² Tekintettel arra, hogy az alkotmányos büntetőjog egyes elemeinek tartalma az Alkotmánybíróság konzekvens gyakorlata folytán stabilizálódott, egyértelművé vált, a testület egyre inkább az alkotmányos büntetőjogot tágabb értelemben alkalmazta gyakorlatában, tehát nem magára az alkotmányos büntetőjogra mint koncepcióra alapozta határozatait. Ez a jelenség főként az Alaptörvény hatályba lépését követően érhető tetten. Nem lehet azonban elvitatni az alapító alkotmánybírák munkásságát a büntetőjogi jogelvek alkotmányossági szempontú kialakítása vonatkozásában, helyreállították ugyanis a klasszikus büntetőjogi elméletek hitelét, ennek következtében a jogállami büntetőjogi rendszer egészének alapkövei visszakerültek az őket megillető helyükre.

310–315.; BALOGH-BÉKESI Nóra: *Az Európai Unióban való tagságunk alkotmányossági összefüggései az esetjog tükrében*. Budapest, Pázmány Press, 2015. 97–115.

⁶⁰ Vö. MANHERTZ Tamás István: Az alkotmánymódosítások felülvizsgálhatóságának kérdése az alkotmánybíróságok gyakorlatában. *Eljárásjogi Szemle*, 3. évf., 2018/2. 34–35.

⁶¹ Varga Csaba meglehetősen éles kritikát fogalmazott meg egyik tanulmányában, ld. VARGA Csaba: Alkotmányosság, jogszerűség, nemzetközi és belső jog ütközéseinek kavalkádja. Nehézségek az alkotmányos átmenetben. *Iustum Aequum Salutare*, VII. évf., 2011/4. 16.

⁶² KORINEK László: A bűnügyi tudományok helyzete. *Magyar Tudomány*, 168. évf., 2007/12. 1571.

– ABSTRACT –

The Conception of Constitutional Criminal Law in the Decisions of the Constitutional Court

The conception of the constitutional criminal law originates from the dogmatics of the French law. This conception includes all the guarantees of criminal law, including the substantive law, the law of criminal procedure and the penal law (e. g. principles of *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, presumption of innocence etc.). Many decisions of the Constitutional Court of Hungary were concerned with several elements and requirements of constitutional criminal law. This paper gives details of the practice of the Constitutional Court which affects the presumption of innocence, the proceeding of against a defendant in *absentia*, clarity of norms, and the principles of *nullum crimen sine lege* and *nulla poena sine lege*.

AZ ÚJSÁGÍRÓI ADATKEZELÉS NEGYED ÉVSZÁZADA ÉS ELJÖVENDŐ KIHÍVÁSAI

NECZ Dániel

1. Bevezetés

Az újságírói adatkezelés az elmúlt negyedévszázadban hosszú utat járt be. Ezen időszakot a szólásszabadság kitarulkozó alkotmányos gyakorlata, az információszabadság iránti igény erősödése, a személyiségi jogvédelem körvonalainak kirajzolódása, valamint a személyes adatok kezelésére vonatkozó szabályozás kialakulása és megszilárdulása jellemezte. Természetesen ezek a folyamatok erős összefüggést mutattak a rendszerváltást követő sajtó- és médiapiac kialakulásával és formálódásával, valamint a magyar újságírói hagyományokkal és a technológiai fejlődéssel, amely napjaink sajtó- és médiapiacát is az egyik legmeghatározóbban jellemzi.

A technológiai megfontolásokon túl azonban az újságírói adatkezelést az alapjogok egymásnak feszülése is éppúgy jellemzi, mint a közvélemény befolyásolásának képessége vagy a közügyek megvitatása. Így gyakran kerül olyan konfliktusba az információszabadság vagy épp a közvélemény demokratikus formálásának igénye a titokvédelemmel és a személyiségi jogvédelemmel, amelyet csak a bírói gyakorlat képes feloldani. Ezen konfliktusok mintegy újabb résztvevőjének tekinthető az adatvédelem is, amelynek szerepköre napjainkban még sok szempontból tisztázatlannak tekinthető. Szolgálhat az egyéb személyiségi jogok támaszaként, az átlátható újságírói munkavégzés segítőjeként, vagy épp a konfliktusok megelőzésének eszközéül. Elengedhetetlen azonban, hogy az adatvédelemre az újságírói munkavégzés korlátja vagy szabályozási teher helyett segítségként és biztos fogódzkodóként gondoljunk, amely éppen az újságírói munkát segíti, valamint annak legitimitációját erősíti a megállíthatatlan technológiai fejlődés és a személyiségi jogok vékonyodó spektruma dominálta korszakunkban.

Tekintettel a fentiekre, tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam az újságírói adatkezelés gyakorlatának és a vonatkozó szabályozás változásának elmúlt huszonöt évét, valamint felvázoljam a médiatartalom-szolgáltatókat¹ napjainkban érintő főbb adatvédelmi kihívásokat. E körben előre bocsátom, hogy az újságírói adatkezelésre – a magyar sajtó- és médiaszabályozás adta, valamint a személyiségi jogokra vonatkozó speciális szabályok mellett, illetve azokkal összhangban – az általános adatvédelmi és információszabadsággal kapcsolatos szabályok vonatkoznak, így egy önálló szabályozási rezsim helyett e körben inkább az adatkezelés egyik szektorális részéről, valamint az információszabadsághoz való jog egy sajátos szempontrendszeréről beszélhetünk, ennek okán a jelen tanulmányomban is ekként foglalkozom ezen témakörrel. Figyelembe véve azonban, hogy az általános személyiségi jogvédelem és az újságírói munka kapcsolatát, valamint a sajtó- és médiaszabályok modernkori érvényesülését az elmúlt években korábban már számos tanulmány elemezte, így a jelen művemben ettől eltekintek, és az egyes személyiségi jogi, valamint sajtó- és médiajogi aspektusokra (például: a közéleti szereplők személyiségi jogvédelme, valamint a képmások és hangfelvételek kezelése) és a vonatkozó bírói gyakorlatra kizárólag az adatvédelemmel és az információszabadsággal való összefüggésben térek ki.

2. Az újságírói adatkezelés a rendszerváltás után

A rendszerváltást megelőzően értelemszerűen mai értelemben vett szabad sajtóról nem beszélhetünk. A lapalapítást a kádári állampárti rendszer engedélyhez kötötte, az újságírói tevékenységet pedig korlátozta; mindezen szigorításon az 1986. évi sajtótörvény sem változtatott érdemben, ez ugyanis sok szempontból csak elvi szinten deklarálta az újságírói tevékenység demokratikus kereteit, míg a nyilvánosság tájékoztatásával kapcsolatos döntéseket jellemző módon az állami fórumok számára vindikálta.² A politikai szempontból kényesnek számító kérdéseket jellemzően csak az emigráns magyar sajtó, a hatósági engedély nél-

¹ A médiatartalom-szolgáltató kifejezést a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény 203. § 41–43. pontjai szerinti értelemben használom, értve ezalatt a médiaszolgáltatót (azon személyt, aki vagy amely szerkesztői felelősséggel rendelkezik a médiaszolgáltatás tartalmának megválasztásáért, és meghatározza annak összeállítását), illetve bármely médiatartalom (ideértve: valamennyi médiaszolgáltatás során, valamint sajtótermék által kínált tartalmat) szolgáltatóját.

² GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média. A közösségi média jogi szabályozásának vetületei*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 77.

kül terjesztett szamizdat kiadványok, valamint szűk körben a kevéssé olvasott vidéki lapok tárgyalták, majd a nyolcvanas évek végére ezen kérdések fokozatosan tettek szert egyre nagyobb nyilvánosságra.³ A rendszerváltást követően ezután – egyfajta demokratikus fellélegzésként – lapalapítási láz indult meg a magyar sajtóéletben, azonban az új médiumok jelentős része kérészetletűnek bizonyult, a hirtelen kitágult sajtóvilág pedig a kezdeti éveket követően ismét beszűkült,⁴ jellemzően csak a professzionális szakembergárdával és jelentős befektetői támogatással vagy olvasótáborral bíró lapokat hagyva talpon. Az ezt követő éveket értelemszerűen a technológiai átalakulás felgyorsulása, valamint az online sajtó dominánssá válása jellemezte. Így míg a kétezres évek elején ritkaságszámba ment, hogy egy online újságnak papíralapú változata ne létezen, ezen mérleg az évtized végére már megfordult, így jellemzően csak a nagy múltú, sok esetben idősebb olvasótáborra támaszkodó periodikák őrizték meg „gutenbergi” alakjukat, és egyre elterjedtebbé váltak az újságírói blogok, vagy a klasszikus sajtótermékek fogalmi körébe nehezen sorolható egyéb tartalmak (például: közösségi média felületek, mémoldalak).

A sajtóélet élénkülése és az újságírói tevékenységet korlátozó szabályok folyamatos lebontása mellett az elmúlt negyedévszázad ugyancsak meghatározó lenyomatát képezte a személyiségi jogvédelem formálódása, valamint a bíróságok közbeszéddel kapcsolatos értelmezési gyakorlata. Ebben kiemelkedő szereppel bírt az Alkotmánybíróság, amely több határozatában is foglalkozott a sajtó demokratikus társadalomban betöltött szerepével, a közéleti szereplők személyiségvédelmével vagy a közbeszéd és a közügyek körébe tartozó, demokratikusan magasabb védelmet élvező megnyilvánulásokkal. Így 37/1992. (VI. 10.) számú határozatában leszögezte, miszerint *a sajtó nemcsak a szabad véleménynyilvánítás eszköze, hanem a tájékoztatás is, azaz alapvető szerepe van a véleményalkotás feltételét képező tájékozódásban*, ekként pedig a sajtót nem kizárólag a véleménynyilvánítás fórumaként vagy azt könnyítő pusztá szócsőként, hanem tájékoztatási kötelezettséggel bíró intézményként határozta meg, amelynek felelőssége a demokratikus közbeszéd művelése és a közügyek tisztasága feletti őrködés. Mindezen túl az Alkotmánybíróság kiemelten foglalkozott a közszereplők bírálhatóságával is. Így 36/1994. (VI. 24.) számú határozatában a demokratikus társadalmak egyik sarokkövének tekintette az állami és helyi

³ MURÁNYI Gábor: A magyar sajtó története 1948-tól 1988-ig. In: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. Magyar Újságírók Országos Szövetsége – Bálint György Újságíró-iskola, 1994. 227.

⁴ BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2016. 466.

önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek nyilvános bírálhatóságához fűződő kiemelkedő alkotmányos érdeket, hangsúlyozta továbbá, hogy a közéleti szereplők esetén a való tények feltárását, valamint az erre irányuló újságírói munkát közérdekűnek kell tekinteni, így az ilyen tevékenységet folytatók sem vonhatók felelősségre büntetőjogi eszközökkel. Figyelemreméltó megállapításokat tett az Alkotmánybíróság a válaszadás jogának elemzése körében hozott 57/2001. (XII. 5.) számú határozatában is, amelynek során hangsúlyozta a közéleti szereplők sajtó útján való véleménynyilvánításának jelentőségét, így elmozdítva a közéleti szereplőket a személyiségi jogok klasszikus „védelmi” pozíciójából, a közbeszéd aktív szereplőiként rendelve. Az Alkotmánybíróság az ezt követő években is elvi éllel állt ki a közéleti viták kiemelt alkotmányos érdekként történő védelme, valamint a közéleti szereplők ehhez kapcsolódó tűrési kötelezettségének szükségessége mellett⁵.

Az Alkotmánybíróság fenti elvi jelentőségű döntései mellett nem becsülhető le az ítélező bíróságok értelmező és iránymutató szerepe sem, különösen a sajtó munkatársai által gyakran tollhegyre tűzött közéleti szereplők⁶ esetén, akik fokozott tűrési kötelezettséggel kell bírjanak a személyüket és közéleti tevékenységüket ért bírálatokkal szemben, akár azon esetekben is, amikor az a nyilvánosság előtti megítélésüket alapjaiban érinti.⁷ Természetesen ezen tűrési határ is véges, így a közéleti szereplők sem kötelesek a magánéletükkel kapcsolatos negatív események bántó, megalázó módon történő bemutatását, emberi mivoltuk megkérdőjelezését, valamint az ezzel kapcsolatos lejárató tartalmakat eltűrni.⁸ Érdekeség, hogy az elmúlt évek bírói gyakorlata a közéleti szereplőnek nem minősülő, azonban bizonyos szempontból közéleti tevékenységet folytató személyek személyiségi jogának védelmével is több esetben foglalkozott. Így az újabb bírói gyakorlat tükrében akár közéleti szereplők egyes eseményeken, rendezvényeken résztvevő kísérői is számolhatnak azzal, hogy például az egyes eseményeken történő, közpénzből finanszírozott részvételükről a sajtó beszámolhat, amelyet a sajtószabadsághoz fűződő jog érvényesülése érdekében ezen személyeknek tűrniük kell.⁹

⁵ Ld. különösen: 7/2014. (III. 7.) AB határozat és 3030/2019. (II. 13.) AB határozat.

⁶ A bírói gyakorlat a közéleti szereplők körébe sorolja különösen a közhatalmat gyakorlókat, valamint a közélet és a politikai élet szereplőit (lásd: 19/2018. sz. büntető elvi határozat), de ugyancsak e körbe sorolhatók egyes szakmák, tevékenységek vagy a kultúra gyakori közéleti szereplést vállaló résztvevői.

⁷ Heinz WITTMANN: *Einführung in das Medienrecht*. Bécs, Wirtschaftsverlag Dr. Anton Orac, 1981. 81.

⁸ ÍH 2018.93.

⁹ BH 2017.3.86.

A közéleti szereplők személyiségi jogvédelmén túl ugyancsak jelentősnek mondható az ítélkező bíróságok képmás- és hangfelvétel készítésével és felhasználásával kapcsolatos ítélkezési gyakorlata is, tekintettel arra, hogy gyakran képezi jogvita tárgyát a sajtó munkatársai által készített egy-egy felvétel felhasználása. E körben a szilárd bírósági gyakorlat szerint a nyilvános helyen készült, az érintetteket tárgyilagosan ábrázoló felvételek jellemzően az érintettek engedélye nélkül is elkészíthetők és nyilvánosságra hozhatók, ha ezen tevékenység a közérdeklődésre számot tartó tudósításhoz, illetve a jelenkor eseményeiről való szabad tájékoztatáshoz kötődik.¹⁰ Egy másik ügyben emellett a Fővárosi Ítéltábla a tekintetben foglalt állást, hogy a kommunikációs feladatokat ellátó köztisztviselő (közhatalmi szervezet sajtó osztályának munkatársa) a közügyek szabad megvitatása körében képmás és hangfelvételének nyilvánosságra hozatalát túrni köteles.¹¹ Tüntetést biztosító rendőrökről történő felvételt készítés esetén is hasonlóan jutott arra a Kúria, hogy ezen személyek képmásának hozzájárulásuk nélkül, felismerhető módon való nyilvánosságra hozatala esetén a sajtószabadságnak, illetve a jelenkor eseményeiről, továbbá a közügyekről való hiteles tájékoztatás alkotmányos jogának van primátusa, annak ellenére is, hogy az érintett rendőrök értelemszerűen nem minősültek közszereplőnek.¹²

A sajtó- és médiapiacra vonatkozó szabályozás, valamint a személyiségi jogokkal kapcsolatos bírósági gyakorlat kialakulása mellett folyamatosan bonthatkozott ki a szintén a rendszerváltást követően lendületet vevő adatvédelmi szabályozás is. Így 1992. decemberében hatályba lépett első adatvédelmi törvényünk, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (*Avtv.*), amely a korábbi nemzetközi és külföldi előzmények¹³ alapján fektette le a személyes adatok védelmére, valamint az információszabadságra vonatkozó alapvető szabályokat. Ezen szabályok gyakorlati érvényesülését segítette az adatvédelmi biztos 1995-től életre hívott intézménye, amely állásfoglalásaiban értelmezte az egyes adatkezelési és információszabadsággal kapcsolatos problémákat, így eligazítást adva az adatkezelők számára. Ezen szabályok azonban a gyakorlatban sok esetben inkább csak alapvető jelentőséggel, mint gyakorlati súllyal érvényesültek a kezdeti években, így szükségessé vált az adatvédelmi szabályozás átfogó felülvizsgá-

¹⁰ ÍH 2018.131.

¹¹ ÍH 2018.52.

¹² BH 2018.9.248.

¹³ Ezek közül is kiemelkednek az OECD magánélet védelméről és a személyes adatok határon átvitelő áramlásáról szóló 1980-as irányelvei.

lata, amelyre a 2012. január 1-jén hatályba lépő, az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvénnyel (*Infotv.*) került sor. Emellett sor került a puha jogi eszköztárral rendelkező biztosi intézmény helyett egy hatásosabb, összetett szankciós eszközökkel rendelkező adatvédelmi hatóság (Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság; röviden: NAIH) felállítására is. Az *Infotv.* ekkori szabályai szerint az európai adatvédelmi irányelvvel¹⁴ összhangban határozta meg az adatkezelés alapelveit, valamint fektette le az adatkezelőkkel kapcsolatos legfontosabb elvárásokat, ideértve különösen az adatkezeléssel kapcsolatos megfelelő jogalap megválasztását, az adatkezelési műveletek átláthatóvá tételének szükségességét, valamint az érintetti jogok gyakorlásának biztosítását. Emellett egységes kereteket határozott meg az információszabadság érvényesülésének, valamint a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismerésének.

Habár az *Infotv.* szabályai hasznosították az *Avtv.* tapasztalatait, valamint reflektáltak a technológiai fejlődésre és az európai jog vívmányaira is, így is csak tagállami írt jelenthettek napjaink határon átnyúló adatkezelési műveletek által jellemzett problémáira, amelyekre csak egy új, egységes adatvédelmi szabályozás adhatott választ. Ezen előzményeket követően született meg a 2018. május 25-étől az egyes tagállamokban kötelezően alkalmazandó, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. számú (EU) Általános Adatvédelmi Rendelete (*GDPR*),¹⁵ amely a teljes Európai Unió területén – bizonyos tagállami kivételekkel – egységesen szabályozza az adatkezelést. Hangsúlyozandó azonban, hogy a *GDPR* érintetlenül hagyja az információszabadság érvényesülését, valamint a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok kezelésére vonatkozó szabályokat, amelyekre vonatkozóan továbbra is az *Infotv.* és az egyéb szektorális szabályok irányadók. Érintetlenül hagyja továbbá a magyar Polgári Törvénykönyv személyiségi jogi rendelkezéseit, valamint a sajtó- és médiaszabályozásra vonatkozó sektorspecifikus szabályokat,¹⁶ amelyek a továbbiakban

¹⁴ 95/46/EK irányelv a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, HL L 281, 1995. 11. 23., magyar kiadás fejezet 13 kötet 015 o. 355–374. o.

¹⁵ 2016/679 (EU) rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályaon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), HL L 119, 2016. 05. 04., 1–88. o., helyesbítés: HL L 127, 2018. 05. 23., 2–6. o.

¹⁶ Ld. különösen: a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvényt és a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvényt.

is alkalmazandók (ideértve például: a sajtó-helyreigazításra vonatkozó szabályokat), az adatvédelmi szabályokkal összhangban.

A fentiekre tekintettel az elmúlt huszonöt év több szempontból is mérföldkőnek tekinthető. Egyrészt évszázados gyökerekre támaszkodva kialakult a modern magyar demokratikus újságírás, amely az Internet és a különböző applikációk, okos eszközök adta lehetőségek révén másodpercek alatt képes a közvélemény széleskörű tájékoztatására és formálására. Másrészt épp a hírek ezen gyorsasága és „közelsége”, valamint a magánszféra vékonyodó rétegei miatt az elmúlt évek a személyiségi jogok védelmének erősödését is hozták, így felvértezve az érintett személyeket a személyükkel kapcsolatos valótlan vagy épp becsmérlő, illetve egyéb személyiségi jogsértő tartalmak elleni védelem eszközével. Ezen eszközök sorába jól illeszkednek az érintettek új európai adatvédelmi szabályozás által – a korábbi szabályozásnál átfogóbb módon – biztosított adatvédelmi jogai is, amelyek ugyanakkor lehetőséget is biztosítanak az újságírói adatkezelés hiteles és átlátható módon történő végzésére, anélkül, hogy a közéleti viták alkotmányos érdekként történő védelme csorbulna. Mindemellett az elmúlt évek ugyancsak jelentős tapasztalattal szolgáltak az információszabadság területét illetően, amelyet a bírói gyakorlat is jelentős részben gazdagított, lehetőséget teremtve a közhatalmi szervek elszámoltathóságának biztosítására. Ezen törekvéseket és a közszféra információinak további felhasználását támasztja alá a tagállamok által 2021. július 17-ig átültetendő, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1024 irányelve a nyílt hozzáférésű adatokról és a közszféra információinak további felhasználásáról (*PSI Irányelv*),¹⁷ amely az új technológiai környezet adta körülményekre tekintettel segíti elő a közszféra adatainak újbóli felhasználását.

3. Az információs önrendelkezés szerepe az újságírói munkában

Az információszabadság szabályozási keretének megteremtése a rendszer-váltást követően jelentősen növelte a közhatalom gyakorlásának átlátható végzését, így nem meglepő, hogy napjainkban is a demokrácia egyik alapvető támaszának tekinthető. Mindezzel összhangban Alaptörvényünk is egyértel-

¹⁷ 2019/1024 (EU) irányelv a nyílt hozzáférésű adatokról és a közszféra információinak további felhasználásáról, HL L 172, 2019. 06. 26., 56–83. o.

műen deklarálja mindenki alapvető jogát a közérdekű adatok¹⁸ megismeréséhez és terjesztéséhez,¹⁹ valamint leszögezi, miszerint a közpénzekre és a nemzeti vagyona vonatkozó adatok közérdekű adatok, továbbá kijelenti, miszerint a közpénzekkel gazdálkodó minden szervezet köteles a nyilvánosság előtt elszámolni a közpénzekre vonatkozó gazdálkodásával.²⁰

Az Avtv. korábbi, majd az Infótv. ezt követő szabályai a fentiekre tekintettel meghatározták, illetve napjainkban is meghatározzák a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismerésének és közzétételének szabályait, valamint lehetőséget biztosítanak a megismerésre irányuló igényt nem teljesítő közfeladatot ellátó szervek elleni bírósági jogorvoslatra.

A bírói gyakorlat tükrében közérdekű adatnak minősül többek között a látványsportok (például: a labdarúgás vagy a vízilabda) támogatására nyújtott társasági adókedvezmény (Tao-támogatás),²¹ a közfeladat gyakorlása körében folytatott egyes levelezések,²² a közfeladatot ellátó szerv közérdekre és a közös szükségletek kielégítésére szolgáló vagyona,²³ a közfeladat ellátásával kapcsolatos költség számlák²⁴ és az állami támogatás felhasználására vonatkozó adatok.²⁵ A közérdekű adatok kikérése körében az adatokat kezelő szerv az adatot igénylő személyek szándékát általánosságban nem vizsgálhatja, azonban bizonyos helyzetekben a bíróságok rávilágítottak olyan esetekre is, ahol a közérdekű adatok megismeréséhez való jog visszaélésszerű gyakorlása valósult meg. Így a Kúria leszögezte, miszerint a *közérdekű adatok megismeréséhez való alapjog nem lehet a gazdasági élet szereplői között keletkezett elszámolási*

¹⁸ Közérdekű adatnak minősül az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv vagy személy kezelésében lévő és tevékenységére vonatkozó vagy közfeladatának ellátásával összefüggésben keletkezett, a személyes adat fogalma alá nem eső, bármilyen módon vagy formában rögzített információ vagy ismeret, függetlenül kezelésének módjától, önálló vagy gyűjteményes jellegétől, így különösen a hatáskörre, illetékességre, szervezeti felépítésre, szakmai tevékenységre, annak eredményességére is kiterjedő értékelésére, a birtokolt adatfajtákra és a működést szabályozó jogszabályokra, valamint a gazdálkodásra, a megkötött szerződésekre vonatkozó adat (Infótv. 3. § 5. pontja). Az Infótv. emellett határozza meg a közérdekből nyilvános adat fogalmát is, amely alatt minden olyan, a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó adat értendő, amelynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli (Infótv. 3. § 6. pontja).

¹⁹ Alaptörvény VI. cikk (3).

²⁰ Alaptörvény 39. cikk (2).

²¹ BH 2018.2.49.

²² BH 2018.9.253.

²³ ÍH 2016.145.

²⁴ ÍH 2018.136.

²⁵ ÍH 2019.51.

*vita eszköze, függetlenül attól, hogy az igényelt adat a közfeladat ellátása során keletkezett.*²⁶ Egy másik esetben a Kúria a joggal való visszaélés és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog viszonyát vizsgálva jutott arra a megállapításra, miszerint a közérdekű adat tartalommal alig bíró információk személyes motivációval, vélt konfliktus miatti retorzióként való igénylése nem felel meg az alanyi jog társadalmi rendeltetésének.²⁷ Ezen meglátások bár kétségtelenül a közérdekű adatok megismeréséhez való jog rendeltetésszerű gyakorlásának védelmét szolgálják, egyúttal felvetik az adatigénylő szándéka vizsgálatának lehetőségét, amely szempont érvényesítése kockázatokkal bírhat az információszabadsághoz való jog érvényesülésére. Így a gyakorlatban csak esetről-esetre ítéltető meg, hogy milyen súllyal képezhet érvet az adatigénylővel szemben a közérdekű adatok megismeréséhez való jog visszaélésszerű, illetve társadalmi rendeltetésével ellentétes gyakorlása.

Hangsúlyozandó azonban, hogy a közérdekű adatok megismeréséhez való igények teljesítése – egyébként rendeltetésszerű joggyakorlás esetén is – megtagadható egyes esetekben, azonban csak meghatározott feltételekkel. Így például az adatkezelő nem köteles a döntés-előkészítéshez szükséges adatok kiadására, azonban e körben a bizonyítás az adatkezelőt terheli, és mérlegelendő, hogy az adott közérdekű adat milyen döntés megalapozását szolgálja, illetve az adat kiadása mennyiben befolyásolná vagy veszélyeztetné a döntést.²⁸ Ugyancsak gyakori védekezés a közérdekű adatok kiadásával szemben a szellemi tulajdonhoz fűződő jogra vagy a titokvédelemre (például: üzleti titok, banktitok) való hivatkozás. Tekintettel azonban arra, hogy a közérdekű adatok megismerése körében az iratelvvel szemben az adatelv érvényesül, így a fenti oltalmakra való általános hivatkozás²⁹ nem foghat helyt, ennek értelmében pedig például a szerzői jogi oltalomra vagy a titokvédelemre alapozott védekezés jellemzően még annak sikeressége esetén sem vezethet egy teljes szerződéses dokumentáció kiadásának megtagadására. A fentiekkel összhangban az adatkezelőtől elvárható, hogy a fenti oltalmakra hivatkozás esetén jelölje meg az adatigénylés által érintett dokumentáció azon részét (például: egyes szerződéses mellékleteket), amelyek szellemi tulajdonjogi oltalom vagy titokvédelem alá esnek,³⁰

²⁶ BH 2016.11.305.

²⁷ EH 2013.11.P16.

²⁸ ÍH 2014.62.

²⁹ ÍH 2016.105.

³⁰ Uo.

illetve, hogy az igénylő által kért dokumentumokat például a titokvédelem alá eső információk anonimizálásával adja ki, amennyiben ez lehetséges.

Az információs önrendelkezés és az újságírói munka viszonya szempontjából kiemelendő azonban, hogy a jelenlegi szabályozási rezsim nem biztosít többlet-jogosítványokat a médiatartalom-szolgáltatóknak vagy munkatársaiknak, ami azzal magyarázható, hogy a közügyek átlátható vitelét, és a közpénzek ugyancsak transzparens kezelését a jogrendszer olyan átfogó kötelezettséggé teszi a közszféra és az azzal kapcsolatba kerülő szervezetek és személyek számára, amely a teljes társadalmat jogosulti pozícióba állítja. Mindez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy az újságírói munka és az információs szabadság viszonya ne bírna semmilyen specifikummal, ugyanis a közügyekről és a közélet eseményeiről való tájékoztatás a sajtó és média szereplőinek alapvető kötelezettsége, amelynek teljesítéséhez szükségük van közérdekű és közérdekből nyilvános adatok felhasználására.

4. Az újságírói adatkezelés gyakorlata és eljövendő kihívásai

Az újságírói adatkezelés sajátos spektrumot képez az adatvédelem területén belül, amely sok szempontból specifikus értékelést kíván, figyelembe véve a sajtó véleményformáló szerepét, a közbeszéd körébe tartozó kommunikációk védelméhez fűződő kiemelt alkotmányos érdeket, valamint ezen kommunikációknak az érintettek jogaira és szabadságaira (különösen az érintettek magánéletének védelméhez fűződő jogára) gyakorolt hatásait.

A fentebb írt sajátosságokon túl természetesen nem hangsúlyozható elégszer, hogy a személyes adatok védelmével kapcsolatos szabályozásnak nem lehet alkotmányos célja a közéleti viták vagy a jogszerű újságírói tevékenység korlátozása, így az adatvédelmi szabályok ténylegesen csak az Alkotmánybíróság által a közügyek vitatása körében kialakított szempontokra, valamint a személyiségi jogok védelmére irányadó szabályokra tekintettel alkalmazhatók. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban eltérő kirakós játékok darabkáit próbálnánk összeilleszteni. Épp ellenkezőleg. Az új európai szabályozás által lefektetett szabályok és az adatvédelmi hatósági gyakorlatban meghonosodott megközelítések az újságírói adatkezelés területén is megtalálják a helyüket, és illeszkedni tudnak az újságírói gyakorlat által elvárt életszerű helyzetekhez.

A fentiekre tekintettel valamennyi médiatartalom-szolgáltatótól elvárható az adatvédelem alapelveinek történő megfelelés, amelybe az újságírói gya-

korlatra is figyelemmel különösen beletartozik a személyes adatok jogszerű, tisztességes és átlátható kezelése, az adattakarékosság, valamint az adatkezelés pontossága és az alapelveknek való megfelelés körében való elszámoltathatóság is.³¹ Erre tekintettel jogsértő és egyben tisztességtelen adatkezelést valósíthat meg a lehallgatás, a rejtett megfigyelés vagy a közvélemény szándékos félretájékoztatása.³² Valótlan információk akár szándékosan, akár gondatlanul való közlése ugyancsak sérti a pontosság elvét, amely megköveteli, hogy az újságíró gondosan vizsgálja felül az adott információ valóságtartalmát, és a szükséges körben biztosítson lehetőséget az érintett részére a rá vonatkozó információkkal kapcsolatos pontosításra vagy véleménynyilvánításra. Mindezen felül különös és sajátos hangsúllyal bír az újságírói munka vonatkozásában az adattakarékosság elve, amelynek értelmében csak az adatkezelés céljai szempontjából megfelelő és releváns tartalmak kezelhetők, így az újságírói adatgyűjtés nem terjedhet ki például az érintett közszereplő magánéletének a közbeszéd által megkövetelt mértéket meghaladó részleteire. A fentiekben túl elvárható továbbá a személyiségi jogok tiszteletben tartása, és a személyiségi jogvédelemre vonatkozó specifikus szabályok figyelembevétele (ideértve például: a képmás és hangfelvétel felhasználásával kapcsolatos szabályokat).

Mint arra a fentiekben is utaltunk, az újságírói adatkezelésnek, csakúgy, mint az adatkezelés egyéb fajtáinak, egy meghatározott adatkezelési célhoz kell illeszkednie, valamint az jogszerűen csak az adatkezelés megfelelő jogalapja alapján folytatható. Az adatkezelés célja általában az újságírói adatkezelésnél viszonylag egyértelmű, jellemzően az adott médiumhoz illeszkedő publicisztika előállítására, egy adott kérdésben történő véleménynyilvánítás, illetve a közügyek szabad vitatása. Az adatkezelés jogalapja tekintetében azonban már többféle variáció merülhet fel. Kézenfekvő jogalap lehet az újságírói adatkezelés vonatkozásában az érintett hozzájárulása,³³ tekintettel arra, hogy az egyes médiumok által meginterjúvolt személyek gyakran maguk keresik a szereplés lehetőségét vagy adnak önkéntesen információt az adott médium számára. Ezen jogalap azonban csak akkor hivatkozható, ha az érintett tisztában van az adatkezelés céljával és következményeivel (így például azzal a ténnyel, hogy az általa elmondottakat egy cikk megírásához fogják felhasználni), valamint, ha a hozzájárulását önkéntesen adta meg. Így tehát kérdéses lehet az érintettől kiero-

³¹ Ld. GDPR 5. cikk (1) a), c-d), (2).

³² Az etikátlan újságírói gyakorlatokra, valamint a tisztességtelen újságírói tevékenységre vonatkozóan további szemléletes példákkal szolgál a Magyar Újságírók Országos Szövetségének Újságírói etikai kódexe (ld. <https://muosz.hu/kodexek/ujsgiroi-etikai-kodex/>).

³³ GDPR 6. cikk (1) a) pontja.

szakolt nyilatkozatok felhasználásának jogszerűsége és a magánbeszélgetésnek álcázott interjúk folytatása.

A közügyek szabad vitatása, valamint a közélet szempontjából kiemelkedő események tárgyalása körében különös szempontot élvez az egyes közéleti szereplők bírálhatóságával, az ilyen személyek cselekményeinek megítélésével kapcsolatos adatkezelés. E körben adatvédelmi szempontból a legjelentősebb különbség a közéleti szereplőknek minősülő, valamint egyéb érintettek adatainak kezelése között,³⁴ hogy ezen előbbi személyek személyiségi jogvédelemhez fűződő érdekei jellemzően nem írják felül a közügyek szabad vitatásához, valamint a sajtószabadság érvényesüléséhez fűződő érdekeket. Így a közéleti szereplők ilyen adatainak (ideértve különösen: az érintett közügyek vitatása körében tett nyilatkozatai, közszereplése, a közszereplő és operatív kapcsolata, közszereplő hálózati személyek azonosításához szükséges adatok)³⁵ gyűjtésére és felhasználására – értelemszerűen – azok hozzájárulása hiányában is sor kerülhet az adott médiatartalom-szolgáltató vagy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítése (a közösség tájékoztatása)³⁶ vagy akár a sajtóra ruházott közérdekű feladat ellátása (a közvélemény hiteles tájékoztatása)³⁷céljából is. Ezt támasztják alá Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (*Ptk.*) közéleti szereplők személyiségi jogvédelmével kapcsolatos szabályai is. Így a Ptk. 2:44. § (1) értelmében *a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja; azonban az nem járhat a magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével.* Mindez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a közéleti szereplők csak a közügyek szabad vitatása körében kötelesek magasabb tűréshatár tanúsítására, míg az ezen kívül eső közléseiket, magatartásukat (különösen magán- és családi életü-

³⁴ KOLTAY András: *Freedom of Speech. The Unreachable Mirage*. Budapest, Complex Publisher Ltd., 2013. 245.

³⁵ TRÓCSÁNYI Sára: Kutatás, levéltárak. In: PÉTERFALVI Attila (szerk.): *Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban*, Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012. 456.

³⁶ 6. cikk (1) f) pontja. Az adatkezelő vagy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges adatkezelésre abban az esetben kerülhet sor, ha ezen érdekekkel szemben nem élveznek elsőbbséget az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek a személyes adatok védelmét teszik szükségessé (például: a magánélet védelme).

³⁷ 6. cikk (1) e) pontja. E körben kiemelendő a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény 10. § szakasza, amely a teljes médiarendszer feladatákként határozza meg a helyi, az országos és az európai közélet ügyeiről, valamint Magyarország polgárai és a magyar nemzet tagjai számára jelentőséggel bíró eseményekről történő hiteles, gyors és pontos tájékoztatást. Hangsúlyozandó azonban, hogy a NAIH egyik döntésében a közösség tájékoztatásához való joggal kapcsolatos adatkezelést épp a jogos érdekek és nem a sajtóra ruházott közérdekű feladat ellátására alapozta (ld. NAIH/2019/417).

ket) a nem közéleti szereplőkkel azonos védelem illeti, így főszabály szerint a magánéletükről csak hozzájárulásuk alapján kezelhetők személyes adatok.

A fentiekhez hasonlóan gyakran vezet alapjogi konfliktushoz a közérdek-lődésre számot tartó büntetőeljárásról vagy más eljárásokról (például: jelentős sajtónyilvánosság övezte kártérítési perek vagy közéleti szereplők cégei ellen folyamatban lévő hatósági eljárások) történő tudósítás. Ezen esetekben a közvélemény tájékoztatásához való jog és a közlés érintettjének személyiségi joga ütközik, melyek kapcsán jogvita esetén az eljáró bíróságoknak érdek-összemérést kell végeznie. Amennyiben azonban a sajtó alappal, nyomós indokkal tájékoztatja a nyilvánosságot az eljárás alá vont személyt beazonosítható módon (ideértve különösen: kiemelkedően súlyos, illetve köznyugalmat nagymértékben zavaró bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokat) az adott büntetőeljárásról és annak eredményéről, úgy ezzel az érintett személyes adatai és magántitkai védelméhez való jogát nem sérti meg.³⁸ Önmagában a büntetőeljárás megindításáról, valamint a feljelentés megtételéről, és annak alapján meghozott cselekményekről történő tájékoztatás is jogszerű lehet,³⁹ azonban e körben a sajtót kiemelt felelősség terheli az ártatlanság vélelmének, az eljárás érdekeinek, valamint az érintettek személyes adatai védelmének a lehetséges legszélesebb körű tiszteletben tartása tekintetében. Az érintettek cégadatairól, valamint magánvagyonáról történő tájékoztatás esetén szintén figyelembe veendő a személyes adat és a magántitok védelméhez fűződő érintetti érdekek. E körben a nyilvános cégadatok kezelése önmagában nem minősül jogellenesnek,⁴⁰ lévén, hogy azok közérdekből nyilvános adatnak minősülnek, azonban a személyes adatok kezelésének (ideértve az adatok gyűjtését és pontos felhasználását, az érintett vagyona kiszámításához alapul vett elemeket) ez esetben is az érintettek számára átlátható módon kell történnie.

Ugyancsak napi problémának számít – a fentebb írtakkal összhangban – a képmás- és hangfelvétel készítésével és felhasználásával kapcsolatos adatkezelés, amely főszabályként az érintettek hozzájárulásához kötött. Nincs szükség azonban az érintett hozzájárulására tömegfelvétel és nyilvános közéleti szereplésről készült felvétel esetén.⁴¹ Az ilyen felvételek elkészítése és felhasználása tehát – jellegük szerint, a felvétel készítésének körülményeit és felhasználásának célját is figyelembe véve – szintén alapulhat jogos érdeken, illetve a sajtónak

³⁸ ÍH 2019.13.

³⁹ BH+ 2012.12.506.

⁴⁰ ABI-6521-2/2010/P, NAIH/2019/417.

⁴¹ Ptk. 2:48. §.

a közösség tájékoztatásával kapcsolatos kötelezettségén. Így amennyiben az érintett és a felvétel által rögzített cselekménye nem egyedien jelenik meg, és a felvétel felhasználása sem az érintett vagy cselekménye egyedi bemutatását⁴² szolgálja, a tömegfelvétel jellege megállapítható lehet (például: tüntetésekről készült felvételek bemutatása). A nyilvános közéleti szereplések esetén szintén nem szükséges, és nem várható el az érintett hozzájárulásának bekérése felvétel készítéséhez és felhasználásához, tekintettel arra, hogy ez önként vállalt, szándékosan a nyilvánosság előtt tett szereplésre vonatkozik. Amennyiben azonban a felvétel nem esik a fenti kategóriák valamelyikébe, úgy annak elkészítése és felhasználása is az érintett hozzájárulásához kötött. A hozzájárulás megadása történhet ráutaló magatartással (például: a kamerának történő pózolásal) is, az érintettnek azonban a tájékozott hozzájárulása megadása végett mind a felvételek készítés, mind annak felhasználása céljával és körülményeivel tisztában kell lennie, ellenkező esetben az érintett hozzájárulása érvénytelen lehet.⁴³

Mint azt a fentiekből is láthatjuk, a mindennapi adatkezelést és napjaink határokat nem ismerő adatáramlását gyökeresen átformáló új európai adatvédelmi szabályozás az újságírói munka tekintetében is jelentős változásokat hozott, így napjaink újságíróinak és médiatartalom-szolgáltatóinak meg kell tanulniuk és következetesen alkalmazniuk kell a munkájukkal kapcsolatos új adatvédelmi szabályokat. E körben fokozott kihívásnak tekintendő az adatkezelési műveletek átláthatóvá tétele, valamint az érintetti jogok biztosítása is (például: az érintettől gyűjtött adatokhoz történő hozzáférés),⁴⁴ amelyek megkövetelik az újságírói munka „adatvédelmi szemüveggel” történő áttekintését, valamint a sajtó munkatársai által végzett műveletek adatvédelmileg tudatos felépítését. Ugyancsak adatvédelmi szempontból értékelendők át a sajtó részére történő információtovábbítások, tekintettel arra, hogy ezeknek is meg kell felelniük a GDPR által elvárt követelményeknek (például: megfelelő adatkezelési cél, valamint jogalap megválasztása). E körben hangsúlyozandó az adatvédelmi hatóság egy tavalyi esete, amely egy közszereplő adatainak sajtó részére történő

⁴² ÍH 2014.59.

⁴³ FÉZER Tamás Ptk. 2:48. § szakaszához fűzött kommentárja. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Budapest, Opten Informatikai Kft., 2014. 302–303.

⁴⁴ Mindez azért is jelenthet kihívást, mert az oknyomozói vagy egyéb hasonló újságírói gyakorlatok éppen az érintettek tudta nélküli információgyűjtést célozzák. Ezen gyakorlatok természetesen az új szabályok szerint is folytathatók jogszerűen, azonban meg kell találni az egyensúlyt a közügyek szabad megvitatásához szükséges adatkezelés és az érintettek személyes adatai és magántitkaiknak védelme között.

kiszivárogtatását adatvédelmi incidensnek⁴⁵ tekintette, és a szivárogtatás által érintett szervezetet adatvédelmi bírsággal sújtotta.⁴⁶

A fentiekkel összhangban megállapítható, hogy a sajtó által végzett jogszerű adatkezelés feltételeit – a közügyek szabad megvitatásához, valamint a szólás-szabadsághoz fűződő jelentős társadalmi érdekre figyelemmel – az új európai és a magyar adatvédelmi szabályozás is biztosítja, az adatvédelmi, valamint az általános személyiségi jogi és a sajtó működésére irányadó szabályok közös értékelésével, az elvárások helyes értelmezése és a kapcsolódó jó adatvédelmi gyakorlatok elterjedése azonban még több szempontból is az elkövetkező évek kihívása lesz.

5. Záró gondolatok

Az elmúlt huszonöt év jelentős változást hozott az újságírói adatkezelés szabályozásában és annak napjainkban sem vitamenter bírósági és hatósági gyakorlatában. Ezen negyedévszázad során egyszerre tárta szélesre kapuit a szólásszabadság és konkretizálódott a személyiségi jogok, a magánszféra és a személyes adatok védelme. Mindez persze a szocializmus árnyékában felnövő és azt követő újságíró generációk számára is új lendületet adott, hiszen a rendszerváltást követő alkotmányos berendezkedés – a korábbi szocialista rezsimmal ellentétben – már nem pusztán papíron, hanem a gyakorlatban is támogatni kívánta a demokratikus újságírói munkavégzést, így az egyes médiumok munkatársai már nagyobb szabadsággal rendelkezettek publikációik felett. Az első-, valamint a GDPR-t megelőző szövegezésű második adatvédelmi törvényünk azonban sok tekintetben fogódzkodó nélkül hagyta a különböző médiatartalom-szolgáltatókat, akik nehezen viszonyulhattak az általános személyiségi jogi elvárásokat meghaladó, specifikus adatvédelmi követelményekhez. Ezen kérdésekben a korábbi adatvédelmi biztosi gyakorlat is csupán sporadikus eligazítást adott, így a GDPR 2018. május 25-i dátummal történő kötelező alkalmazása az újságírói munka tekintetében is mérföldkövet jelentett.

⁴⁵ A GDPR 4. cikk 12. pontja értelmében „a biztonság olyan sérülése, amely a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok véletlen vagy jogellenes megsemmisítését, elvesztését, megváltoztatását, jogosulatlan közlését vagy az azokhoz való jogosulatlan hozzáférést eredményezi”. Ezen incidensek kezelése tekintetében a GDPR specifikus kötelezettségeket ró az adatkezelőkre (például adott esetben az incidensek hatósági bejelentése és az érintettek tájékoztatása).

⁴⁶ Ld. NAIH/2019/2485/20.

Természetesen az új európai adatvédelmi szabályoknak nem célja az újságírói munka indokolatlan akadályozása vagy a közbeszéd elhalkítása, sőt az adatvédelmi szabályoknak történő megfelelés éppúgy a hiteles és megbízható újságírói munka támasza, mint a személyiségi jogok tiszteletben tartása. Nem teszi továbbá az új technológiai és adatvédelmi szabályozási környezet meghaladottá a sajtószabadság évszázados értelmezési mezőjének érvényesítését sem, és nem feledteti azok vívmányait.⁴⁷ Hangsúlyozandó azonban, hogy a jövőben jelentős hangsúly helyeződik majd az általános személyiségi jogi elvárásokon túli adatvédelmi megfelelésre, az újságírói adatkezelés ésszerű mértékű átláthatóságára, valamint az érintetti jogok gyakorlásának biztosítására, így olyan környezetet teremtve, ahol a médiatartalom-szolgáltatók és az újságírói munka által érintett személyek együtt járulhatnak hozzá a közbeszéd pozitív alakításához és a szólásszabadság érvényesüléséhez. Ezen új korszak értelemszerűen bőven tartogat még kihívásokat és értelmezési nehézségeket is, azonban biznunk kell benne, hogy a következő negyedévszázad folytatja az előző idők sikereit, valamint az új adatvédelmi szabályozással és napjaink innovatív technológiáinak figyelembevételével erősíti a demokratikus véleménynyilvánítást.

– ABSTRACT –

The Last Quarter Century of Journalistic Data Processing and its Upcoming Challenges

Journalistic data processing has come a long way in the past quarter century. It helped shape democracy and was characterized by overlapping fields of law, disputes at court and an insatiable appetite for the freedom of information. Besides the courts addressing the problems concerning the conflicting interests of journalists and public figures defending their own personality rights and interests, the data protection authority has also taken an active role in examining the lawfulness of journalistic data processing operations in the recent years. The new European General Data Protection Regulation (GDPR) applicable as of 25 May 2018 further changed the way we think about data and how the press and media enterprises can access and publish often sensitive pieces of information.

⁴⁷ KLEIN Tamás: Adalékok a sajtószabadság fogalmának meghatározásához Magyarországon. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2015. 55.

With regard to the above, this study summarizes the previous and the current Hungarian and European legal provisions concerning journalistic data processing and the freedom of information, as well as the relevant court and data protection authority practice in these fields. Besides the above, the study also assesses the relations between data protection law, personality rights and the rules concerning the freedom of information and outlines the main challenges of journalistic data processing in the upcoming years

A BEISMERÉS JELENTŐSÉGE AZ ELJÁRÁS GYORSÍTÁSÁNAK KÖRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EGYEZSÉGRE ÉS AZ ELŐKÉSZÍTŐ ÜLÉSRE

SZIGETI Imola

1. Bevezetés

„Jelentős társadalmi igény mutatkozik [...] az eljárások időszerrű befejezése, valamint a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránt, melynek lényege, hogy a bűncselekmények elkövetőit – de csak őket – kivétel nélkül, minél kevesebb társadalmi ráfordítás mellett, tisztességes eljárásban vonják felelősségre.”¹

Az idézett gondolat híven tükrözi a mindenkori társadalmi igényt: gyorsan, de legalábbis belátható időn belül, hatékonyan és törvényesen szolgáltatni igazságot.

Az időszerrű ítélkezés nem pusztán társadalmi igény, normatív alapokkal is rendelkezik. Az Alkotmánybíróság szavaival a „büntetőeljárás szabályozásával szemben a jogállamiság normatív tartalmából és a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjogból levezethető alkotmányos követelmény az állami büntetőigény megfelelő időn belüli érvényesítése és elbírálása.”² Az ügyek részrehabilitálás nélküli, tisztességes módon és észszerű határidőn belüli elbírálásának általános kötelezettsége az Alaptörvényből is következik,³ ahogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye ugyanezt a tisztességes tárgyaláshoz való jog keretében

¹ A T/13972. sz. törvényjavaslat indokolása 316.

² 14/2004. (V. 7.) AB határozat.

³ Alaptörvény XXIV. cikk (1).

kifejezetten a büntetőügyekben eljáró bíróságokra vonatkozóan tartalmazza.⁴ Az észszerű idő nem határozható meg egzakt módon, azt nyilvánvalóan számos tényező befolyásolhatja, így például a legfrissebb statisztikai adatok szerint: 2019. I. félév végére a törvényszékeken a két éven túl folyamatban lévő perek száma 11%-kal, az egy éven túliaké 15,4%-kal csökkent 2018. I. félévhez képest. Az ítéletábrákon a csökkenés 28,1% 2018. június 30-hoz viszonyítva.⁵

Jelen tanulmány a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, (a továbbiakban: Be.) hatálybalépése óta eltelt időszak tapasztalatait elemzi a Be.-t, különös tekintettel az egyezsége és az előkészítő ülésre vonatkozó tételes rendelkezéseket, de ezen belül is a beismerés jelentőségére, figyelemmel arra is, hogy a jogalkotót is leginkább az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése vezérelte a kodifikáció során és ezért is szentelt különös figyelmet a tárgyalást elkerülő jogintézményekre.

2. A beismerő vallomás következményei

Megítélésem szerint a Be. igen nagy jelentőséget tulajdonít a terhelti beismerő vallomásoknak. Ez az időszzerűség vonatkozásában semmiképp sem okoz gondot, hiszen a beismerés és az azt alátámasztó bizonyítékok mellett felesleges egy hosszabb eljárás lefolytatása, ugyanakkor az eljárási garanciák érvényesülése már problematikusabb. Az eljárás tisztességessége - a beismerés túlzott szerepe miatt – nagy mértékben csorbul(hat), tekintettel arra, hogy rendkívül igazságtalan helyzetet eredményezhet, amikor előnyösebb helyzetbe kerül az a gyanúsított, aki saját megfontolásból vagy védői javaslatra fondorlatosan megtagadja a vallomástételt, az eljárás elején megbánást tanúsító és beismerő vallomást tévő gyanúsítotthoz képest. Az előbbi esetben van lehetőség az egyezség megkötésére, míg az utóbbinál nincs. A Be. tervezet módosítása várhatóan rendezni fogja a beismerés jelentőségének kérdéskörét, mert lehetővé kívánja tenni az egyezség megkötését a korábban már beismerő vallomást tett terhelt vonatkozásában is. Nyilvánvalóan ilyenkor a terheltnek egyéb módon kell segítséget nyújtania a hatóságnak, így például egy másik ügyre vonatkozó információ szolgáltatásával.

A beismerő vallomás megtételének anyagi jogi következménye egyébként, hogy a bíróság a büntetés kiszabása során enyhítő körülményként értékeli,

⁴ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk (1).

⁵ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/tovabbra-javulnak-az-idoszerusegi-mutatok-megjelent-birosagi>

azonban ebben a körben jelentősége van annak, hogy milyen mértékben segítette elő a tényállás felderítését.⁶ Nagyobb a nyomatéka, ha a beismerés felderítő jellegű; ilyen esetben a cselekmény egészére kiterjedő beismerésnek a bűnösség részbeni tagadása mellett is enyhítő hatása van. Tettenérés esetén csak a bűnösség elismerésének és a megbánásnak van jelentősége.⁷

A beismerő vallomás megtételének következménye lehet továbbá az eljárás megszüntetése és a feljelentés elutasítása, ha az eljárás alá vont együttműködik a hatóságokkal. Ez a különlegesebb eset nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén kerülhet előtérbe akkor, ha a bűnüldözési érdek nagyobb, mint az, ami az elkövető felelősségre vonásához fűződik.⁸

3. Egyezség

Az eljárást gyorsító külön eljárásokkal kapcsolatban Fantoly Zsanett úgy fogalmaz, hogy „hazánkban evidenciaként kezelt tény, hogy a rendes eljárás szabályai alapján lefolytatott eljárásokkal, az egyszerűsítő és gyorsító külön eljárások alkalmazása nélkül büntető jogszolgáltatási rendszerünk összeomlana.”⁹

Itt szükséges utalni arra, hogy a nyomozás a korábbi szabályozástól eltérően élesen különválik felderítésre és vizsgálatra, és az egyezség megkötésére irányuló eljárás kezdeményezését a Be. mintegy az utóbbiba integrálta.¹⁰

A törvény az egyezség megkötésének menetét egyértelműen szabályozza. Az egyezségkötés három szakaszból áll: egyezség kezdeményezése, egyeztetések lefolytatása, egyezség megkötése.¹¹ Az egyezséggel kapcsolatban úgy vélem, szükséges megemlíteni az alábbi tudnivalókat:

- az egyezség megkötését nemcsak az ügyészség, hanem a terhelt és a védője is kezdeményezheti,¹² tehát ugyanolyan aktív közreműködői lehetnek az ügy gyors elbírálásának;

⁶ HORVÁTH István – SERES András: A felderítő beismerő vallomások értékelése. *Belügyi Szemle*, 1967/8. 64–69.

⁷ 56. BK vélemény a bünteteskiszabás során értékelhető tényezőkről.

⁸ Be. 399. § (1), Be. 382. § (1).

⁹ SZIGETI Imola: Az egyezségre vonatkozó eljárásjogi normarendszer. *Magyar Jog*, 2018/12. 692.

¹⁰ Ld. az eljárásról és az egyezség tartalmáról a Be. LXV. fejezetét.

¹¹ BELOVICS Ervin – ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. Budapest, HVG-Orac Lap -, és Könyvkiadó Kft., 2018. 497.

¹² Be. 407. § (2).

- az egyezségkötés során kötelező a védő részvétele az eljárásban;¹³
- említésre méltó továbbá, hogy amennyiben nem kerülne sor az egyezség megkötésére, akkor a bíróságot nem lehet tájékoztatni az egyezségkötésről, annak meghiusulásáról, valamint az ennek kapcsán keletkezett iratok sem adhatóak át a részére.

Egyezségkötés esetén az ügyész vádat emel, majd a külön eljárási szabályokat kell a bíróságnak alkalmaznia. A Be. XCIX. Fejezetének rendelkezései alapján az előkészítő ülésen a vád ismertetését, a következményekről való tájékoztatást követően a vádlottnak két kérdésben kell nyilatkozatot tennie: 1. beismeri-e a bűnösségét; 2. lemond-e a tárgyaláshoz való jogáról. Mindkét kérdésben pozitív választ kell adnia ahhoz, hogy egyáltalán az egyezséget a bíróság megvizsgálja; ellenkező esetben nem hagyja jóvá. A két pozitív válasz után, az ügyiratok vizsgálata mellett a vádlott kihallgatása alapján dönt a bíróság arról, elfogadja-e az egyezséget. A bíróság ebben a körben azt vizsgálja, hogy az eljárási szabályoknak megfelelt-e az egyezség megkötése, a kötelező tartalmi elemeket magában foglalja-e, a vádlott megértette-e az egyezség természetét és jóváhagyásának következményeit. Emellett fontos azt is megállapítani, hogy a terhelt beszámítási képessége, beismerésének önkéntessége iránt merült-e fel észszerű kétely, hiszen ez szintén akadálya lehet az egyezség elfogadásának. Végül a terhelt bűnösséget beismerő nyilatkozatának egyértelműségét kell megvizsgálni, valamint azt, hogy az ügyiratok ezt alátámasztják-e.¹⁴ Sem az egyezség jóváhagyását megtagadó, sem az egyezséget jóváhagyó végzéssel szemben nincs helye jogorvoslatnak.¹⁵ A külön eljárásban az előkészítő ülésen tehát ügydöntő határozat hozható, ugyanakkor a bíróságnak lehetősége van arra is, hogy mégis tárgyalásra utalja az ügyet – az egyezség jóváhagyása mellett is.¹⁶ Fontos, hogy ebben az esetben sem vizsgálhatja a bíróság a minősítést és a tényállást sem, ahogyan az ügyészi indítványoktól sem térhet el. Mivel tárgyalást akkor szükséges tartani, ha bizonyítást kell felvennie a bíróságnak, így értelemszerűen emiatt fogja tárgyalásra utalni az ügyet az egyezség elfogadását követően. A védekezés szabadsága szerint dönthet úgy a terhelt, hogy él a hallgatás jogával és nem tesz vallomást, vagy tesz, de nem ismeri be a bűncselekmény elköveté-

¹³ Be. 407. § (4).

¹⁴ Be. 733. §.

¹⁵ Be. 734. § (2), Be. 735. § (2).

¹⁶ Be. 737. § (1).

sét. Ebben az esetben tárgyalásra kell tűzni az ügyet, viszont a későbbiekben a terhelt bármikor dönthet úgy, hogy beismeri a bűnösségét.¹⁷

4. Az előkészítő ülés

Az általános szabályok szerint a tárgyalás előkészítése szakasznak két funkciója van: 1. technikai, amely a tárgyalás előfeltételeinek biztosítására hivatott (pl. vádirat kézbesítése, idézés, értesítés stb.) és 2. garanciális funkciót szolgál, amely szerint mindazok az ügyek, amelyekben nincs törvényi lehetőség a büntetőjogi felelősség megállapítására, ne kerüljenek tárgyalási szakaszba (eljárás felfüggesztése, megszüntetése). Az előkészítő ülés középpontjában az áll, hogy a terhelt itt is beismerheti a bűncselekmény elkövetését, ami rövidebb eljárást és gyorsabb elbírálást tesz majd lehetővé. Az előkészítő ülésen az ügyész ismerteti a vádat, és a bizonyítékokon kívül meg kell jelölnie az indítványozott büntetés vagy intézkedés nemét, mértékét vagy tartamát is. A vádló részéről a jogkövetkezmény pontos mértékére tett indítvány mindig is kerülendő volt az általános szabályok szerint zajló büntetőeljárásokban, ugyanis ez akár befolyásolhatja is a bíróságot a döntésében. Ezért kritikával kell illetni ezt a rendelkezést még akkor is, ha a jogalkotó hozzáteszi, hogy a bűnösség esetleges beismerésének esete miatt kell ezt előjáróban megtennie az ügyésznek.¹⁸

Amennyiben a vádlott a bűnösségét nem ismerte be valamennyi olyan bűncselekményben, amelyet a vád tartalmaz, akkor a bíróság a vádról egységesen, tárgyalás alapján határoz, ha azonban az elkülönítés egyéb feltételei fennállnak, a bíróság azt az ügyet, amelyben a vádlott bűnösségét beismerte, elkülönítheti és abban az ügyben ítéletet hozhat.¹⁹

4.1. Bűnösség beismerése az előkészítő ülés keretében

Amennyiben az eljárás korábbi szakaszában nem született megegyezés, a jogalkotó még egy lehetőséget kínál a tárgyalási szak legelején, az előkészítő ülésen, a vádlottnak arra, hogy ismerje el a bűnösségét, azért, hogy egy biztosabb és

¹⁷ Be. 506. § (1).

¹⁸ Be. 502. § (1).

¹⁹ Bánáti János – BELEGI József – BELOVICS Ervin – ERDEI Árpád – FARKAS Ákos – Kónya István: *A Büntetőeljárás törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018. 598–599.

gyorsabb döntés szülessen az ügyében.²⁰ Ez pedig az előkészítő ülésen lefolytatható *eljárás a bűnösség beismerése esetén*. Ahhoz azonban, hogy tárgyalás tartása nélkül döntés születhessen több feltételnek is teljesülnie kell.

Mindenekelőtt az előkészítő ülésen a vádlottnak be kell ismernie a bűnösségét, valamint le kell mondania a tárgyaláshoz való jogáról. Fontos, hogy a beismerésnek mind a vádban szereplő bűncselekmény elkövetésére, mind az anyagi jogi bűnösségre ki kell terjednie.²¹ Mindezt a vádlott úgy teheti meg, hogy tisztában van azzal, hogy a bűnösségének beismerése esetére az ügyészség milyen szankciót indítványozott.²² Tehát a vádlott tudatában van annak, hogy mi az a legsúlyosabb büntetés vagy intézkedés, amit a bíróság megállapíthat, ugyanis a Be. 565. §-ának (2) bekezdése szerint a bíróság ehhez az indítványhoz kötve van annyiban, hogy az ügyészség által indítványozottól súlyosabb büntetést nem szabhat ki.²³ Ezután a bíróság dönt arról, hogy elfogadja-e a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát.²⁴

A bíróság abban az esetben fogadja el a beismerő nyilatkozatot, ha:

- a vádlott e nyilatkozatának természetét és jóváhagyásának következményeit megértette,
- a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik,
- a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják.²⁵

Ha a szükséges feltételek fennállnak, a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát végzéssel fogadja el, ami ellen nincs helye fellebbezésnek.²⁶

Miután a bíróság a vádlottat a büntetés kiszabási körülményekre is kihallgatta, felszólalhat az ügyész, majd a védő is, végül a bíróság az előkészítő ülésen meghozza az ítéletét.²⁷ Ez az ítélet kizárólag bűnösséget kimondó lehet.

Előfordulhat, hogy az ügy az előkészítő ülésen nem intézhető el. Ilyenkor a vádlott és a védő a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösség kérdését

²⁰ SZIGETI Imola: A tárgyalás előkészítésének szerepe a Be.-ben, az előkészítő ülés. *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 97.

²¹ BELOVICS Ervin: Az előkészítő ülés szerepe a 2017. évi XC. törvényben. In: MOLNÁR Gábor Miklós – KOLTAY András (szerk.): *Bonus Iudex. Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2018.

²² Be. 502. § (1).

²³ SZIGETI (2018b) i. m. 97.

²⁴ Be. 504. § (1).

²⁵ Be. 504. § (2).

²⁶ Be. 504. § (3).

²⁷ Be. 504. § (4)–(6).

nem érintő bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményekre vonatkozó indítványt, valamint bizonyíték kirekesztésével kapcsolatos előterjesztést tehet. A vádlottnak és a védőnek meg kell jelölnie az indítványok okát és célját, valamint a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványnak tartalmaznia kell, hogy a más által előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el. Ebben az esetben, ha a tárgyalás megtartásának nincs akadálya, a bíróság a tárgyalást nyomban megtarthatja.²⁸

Amennyiben több vádlott közül nem tesz az összes beismerő vallomást vagy nem mond le a tárgyalásról, valamint, ha egy elkövető esetén a beismerés nem terjed ki az összes vád tárgyává tett bűncselekményre, és az elkülönítés feltételei fennállnak, a bíróságnak lehetősége van arra, hogy az ügyeket elkülönítse. Ha a feltételek nem állnak fenn, az ügyek csak egy eljárásban bírálhatóak el, ezért tárgyalást kell tartani.²⁹

A bűnösség beismerése esetén több akadály is felmerül. Egyrészt a Be. nem rögzíti kifejezetten, hogy a bíróságnak van-e lehetősége arra, hogy eltérjen az ügyészség vádirati minősítésétől.³⁰ A jogbiztonság megkövetelné, és egyébiránt – álláspontom szerint – ez is következik a szabályozásból, azaz amennyiben a vádlott beismerte bűnösségét a vád tárgyává tett bűncselekményben, úgy már nem lehet a minősítéstől eltérni.³¹ Ugyanakkor a törvényesség elvét sértené, ha valakit nem az általa elkövetett, vagy súlyosabb esetleg enyhébb bűncselekmény miatt ítélnének el. Véleményem szerint ebben az esetben a bíróság kezében egy eszköz van: nem fogadja el a bűnösség beismeréséről szóló nyilatkozatot és tárgyalást tart. A másik probléma az lehet, ha az ügyész nem tesz indítványt a beismerés esetére a büntetés/intézkedés mértékére, illetve tartozásra – ugyanis nem kötelező elem –, valamint, ha a büntetés felső határához közeli indítványt tesz, úgy meghíusul a bűnösség beismerésének célja, hiszen a terhelt jó eséllyel nem kap kedvezményesebb büntetést vagy intézkedést.³² Így a vádlott nem lesz érdekelt abban, hogy beismerje bűnösségét, ezért ezeknek a szabályoknak a módosítást tartom szükségesnek.

²⁸ BELOVICS i. m. 49–50.

²⁹ Uo. 50.

³⁰ SZIGETI (2018b) i. m. 98.

³¹ BELOVICS i. m. 48.

³² SZIGETI (2018b) i. m. 99.

4.2. Eljárás a bűnösség be nem ismerése esetén

A törvény meghatározza, hogy mely esetekben nem fejezhető be az eljárás az előkészítő ülésen, így, ha:

- a bíróság a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatának elfogadását megtagadja
- a vádlott megtagadja a válaszadást a bűnösség beismerésének kérdésében
- a vádlott a bűnösségét beismerte, de a beismeréssel érintett körben a tárgyaláshoz való jogáról nem mondott le.³³

Attól függetlenül, hogy a vádlott a bűnösséget nem ismerte be, megjelölheti a vádiratban szereplő azon tényeket, amelyek valóságát elfogadja. Ez a lehetőség szintén az eljárás gyorsítását célozza, hiszen a Be. 163. § (4) bekezdés c) pontja kimondja, hogy azokat a tényeket nem kell bizonyítani, amit a vádlott, a védő és a vádló is valóságosnak fogad el.³⁴

A Be. 506. § (4) és (5) bekezdése a vádlott és a védő további lehetőségeit taglalja. A vádlott és a védő előadhatja a védekezés alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait, valamint bizonyítás lefolytatására és egyéb eljárási cselekményekre vonatkozó indítványt, továbbá a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványt terjeszthet elő (ezzel egyidejűleg meg kell jelölnie az indítvány előterjesztésének okát és célját; valamint a bizonyíték kirekesztésére vonatkozó indítványba bele kell foglalni, hogy a más által előterjesztett bizonyíték milyen okból nem fogadható el, míg a bizonyítás felvételére vonatkozó indítványban meg kell jelölnie, hogy az indítványozott bizonyítás mely tény igazolására irányul).³⁵

Ezen indítványokra az ügyész észrevételt tehet és kirekesztésük vonatkozásukban javaslatot terjeszthet elő, valamint tizenöt napon belül megjelölheti a vádlott és a védő által előadott azon tényeket, amelyek valódiságát elfogadja.³⁶

Amennyiben az ügyiratokból kétséget kizáróan megállapítható, hogy a bizonyíték felhasználása a Be.-be ütközik, bíróság a bizonyítékot hivatalból vagy indítványra kirekeszti.³⁷

Előfordulhat, hogy az ügy bonyolultsága miatt vagy pusztán az ügy irataiból nem tud a bíróság a bizonyíték kirekesztésének kérdésében dönteni. Ekkor a

³³ BELOVICS i. m. 51.

³⁴ BELOVICS i. m. 52.

³⁵ Be. 506. § (4)–(5).

³⁶ Be. 506. § (6).

³⁷ BÁNÁTI–BELEGI–BELOVICS–ERDEI–FARKAS–KÓNYA i. m. 605.

bíróság a határozathozatal előtt a kirekeszteni indítványozott bizonyítékot megvizsgálhatja.³⁸

Az előkészítő ülés végén a bíróság többféleképpen dönthet:

- a tárgyalást nyomban kitűzheti, és ha megtartásának nincs akadálya, azt nyomban megtarthatja,
- megállapíthatja a bizonyítás keretét és terjedelmét, valamint a bizonyítás felvételének sorrendjét,
- mellőzheti a bizonyítást az ügyész, a vádlott és a védő által valószínűsített tények tekintetében, valamint az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.³⁹

5. Összegzés

Álláspontom szerint a bemutatott két jogintézmény megfelelően szolgálja – eltekintve a jelzett anomáliáktól – az időszerűség követelményének való megfelelést. Azt gondolom, hogy emellett alkalmas a szabályozás a materiális igazság megállapításának elősegítésére is.

– ABSTRACT –

The Importance of Admission According to Accelerating the Procedure, in Particular the Settlement and the Preparatory Meeting

This study is based on the Act XC of 2017 on Criminal Proceedings which analyses the experience of the period since the Criminal Proceedings Act has entered into force, in particular the provisions of the settlement and the preparatory meeting, especially the importance of admission given that the legislator was also guided by the acceleration and simplification of the procedure in the course of codification. Therefore, the legislator paid particular attention to legal institutions that avoided trials.

³⁸ Be. 507. § (3).

³⁹ BÁNÁTI–BELEGI–BELOVICS–ERDEI–FARKAS–KÓNYA i. m. 605.

A FELMONDÁS SZABÁLYOZÁSA AZ ELMÚLT 30 ÉVBEN

*Különös tekintettel a munkáltató működésével
összefüggő indokra*

SZITA Natasa

1. Bevezetés

A 18. század végén, a 19. század elején az ipari forradalom hatására a termelési rendszer jelentős változásokon ment keresztül Nyugat-Európában. A céheket, a manufaktúrákat a gyári termelés váltotta fel. A gyár és az üzem tulajdonosa és a munkavállaló közötti (munka)szerződés magánjogi munkabérlet¹ hozott létre, amelyre a szerződési liberalizmus volt jellemző.

Tehát ez a jogintézmény egyértelműen a magánjog részét képezte, a munkajog ebben az időben még nem jelent meg önálló jogágként. A szerződési szabadság elve szerint a felek egyenrangúak voltak a jogviszonyban, annak ellenére, hogy gazdasági értelemben egyáltalán nem beszélhetünk mellérendelt jogviszonyról.² A munkások kiszolgáltatottsága kollektív megmozdulásokhoz vezetett, melynek eredményeként megjelentek a munkavállalókat védő állami intézkedések.³ Ilyen volt például a gyermekmunkának, a nők munkavégzésének és a munkaidőnek a korlátozása.

A 20. században a munkajogi szabályozás egyre több területet érintett és ezzel egy időben a kollektív szabályozás is kiszélesedett.

¹ MARTON Géza: *A Római Magánjog Elemeinek Tankönyve Intitúciók*. Debrecen, Tiszántúli református egyházkerületkönyvnyomda vállalata. 1943. 236. A munkabérlet értelmében a munkás a saját munkaerejét bocsátotta a bérbevevő rendelkezésére. A munkabér a teljesített munka arányában járt, a veszélyt a munkás viselte.

² HALMOS Szilvia – PETROVICS Zoltán: *Munkajog*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Társaság, 2014. 21.

³ KISS György: *Munkajog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 33.

1919-ben megalakult a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet⁴ (*International Labour Organization*, továbbiakban ILO), amely az első nemzetek feletti munkaügyi szervezet volt. Az ILO égisze alatt született a munkajogra vonatkozó nemzetközi szerződések nagy része.

A magyar munkajogi szabályozás a korábbiakban vázolttal egyező utat járt be, egészen a második világháborúig. 1948-ig a munkajogi szabályozás a klasszikus értelemben vett magánjog része volt.⁵ A szocializmus időszakában azonban a munkajogot függetlennek tekintették a magánjogtól.⁶ A rendszerváltást követően a közjogias szabályozást ismételten felváltotta a magánjogias szabályozás.

A munka világában elsősorban nem az állammal szemben van szükség védelemre, hanem a vállalkozásokkal szemben, amelyek munkáltatóként vannak jelen.⁷

Hiszen a munkaviszony – szemben a klasszikus magánjogi jogviszonnal – alá-fölrendeltségi viszony, melyben a munkavállalókat alárendelt pozíciójukra tekintettel kiemelt védelem illeti meg.

A munkavállaló a munkát személyesen köteles végezni,⁸ a munkaviszonyban a teljes személyiségével vesz részt, a munkáltató utasításai kihatnak az élet egyéb – a munkán túli, tipikusan a magánélet – területeire is, melyekre alapvető emberi jogi követelmények is vonatkoznak.⁹

A munkaviszony munkavállaló általi megszüntetése legfeljebb kellemetlen helyzetet teremt a munkáltatónak, hiszen be kell töltenie a megüresedő álláshelyet, azonban a munkáltató általi munkaviszony megszüntetés anyagi bizonytalanságba sodorja a munkavállalót. Ez a szignifikáns különbség vezetett a munkavállalók jogainak további erősödéséhez, melynek következményeként

⁴ Az ILO célja a munkaviszonnal kapcsolatos alapvető jogokra vonatkozó nemzetközi kötelezettségek lefektetése és azok végrehajtásának ellenőrzése. <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>

⁵ GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 21.

⁶ KISS György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/1. 3. <https://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/dr-kiss-gyorgy-az-uj-ptk-es-a-munkajogi-szabalyozas-kulonos-tekintettel-az-egyeni-munkaszerzodesekre-pjk-20001-3-17-o/678>

⁷ SÁNDOR Lénárd: Az emberi jogok és a munkajog zsinórmércéi. *Opus et Educatio*, 3. évf., 2016/1. 40.

⁸ A 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről 52. § (1) bekezdés c) pont első fordulata.

⁹ GYULAVÁRI (2013) i. m. 19.

nőtt a felmondási idő, szabályozták a végkielégítést, valamint a munkáltatói felmondást indokoláshoz kötötték.¹⁰

2. A munkáltatói rendes felmondás korábbi szabályozása

A rendszerváltást követően elfogadták a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvényt (a továbbiakban: régi Mt.).

A régi Mt. megalkotásával a munkajogi szabályozás eltávolodott a közjogias szabályozástól. A törvény indokolása szerint a közigazgatási jellegű szabályozást fel kell váltania egy, a munkaviszony sajátosságainak jobban megfelelő magánjogias szabályozásnak. Az állam jogi beavatkozásának erőteljesen vissza kell vonulnia, a munkaviszony alanyaira nézve kógens jogi szabályozás kizárólag a munkaviszony garanciális tartalmi elemeire terjedhet ki. A munkaviszonyra vonatkozó egyéb kérdéseket a felek megállapodásainak kell rendeznie.

A jogalkotó azonban nem rendezte a Polgári Törvénykönyv és a régi Mt. viszonyát. E mulasztásból fakadó jogalkalmazási nehézségeket a Legfelsőbb Bíróság annak kimondásával oldotta fel, hogy a Polgári Törvénykönyv meghatározott rendelkezése a joghasonlóság elve alapján akkor vehető figyelembe, ha a Munka Törvénykönyve az adott kérdésben nem tartalmaz tételes szabályt, és a polgári jogi szabály alkalmazása nem vezet a munkaviszonyra vonatkozó elvekkel ellentétes eredményre.¹¹

A régi Mt. 87. §-a értelmében a munkaviszony megszüntethető a munkáltató és a munkavállaló közös megegyezésével, rendes felmondással, rendkívüli felmondással, vagy azonnali hatállyal a próbaidő alatt. Témánkra tekintettel a rendes felmondásra térek ki részletesebben.

Rendes felmondással a munkaviszonyt mind a munkáltató, mind pedig a munkavállaló megszüntetheti. A munkáltató viszont köteles indokolni a felmondást. Az indokolásból a felmondás okának világosan ki kell tűnnie. Vita esetén a felmondás indokának valóságát és okszerűségét a munkáltatónak kell bizonyítania.

¹⁰ Kúria joggyakorlat elemző csoport: A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata, 2014. 53.

¹¹ BH1998.506.

A felmondás indoka a munkavállaló képességével, a munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, vagy a munkáltató érdekkörében felmerült a működéssel összefüggő ok lehet.¹²

A bírói gyakorlat szerint több felmondási ok megjelölése esetén már egyetlen indok bizonyítottsága is megalapozhatja az intézkedés jogszerűségét, ha abból megállapítható, hogy a munkaviszony a továbbiakban nem tartható fenn, és ezért a munkavállaló munkájára a továbbiakban nincs szükség.¹³

A munkáltató általi felmondás indokolásának tartalmi követelményeit a Legfelsőbb Bíróság az MK 95. számú állásfoglalásában rögzítette.¹⁴ Kifejtette, hogy a törvényi követelménynek a felmondás indokolása abban az esetben felel meg, ha tartalmazza azokat a konkrét tényeket, illetve körülményeket is, amelyekre a munkáltató a felmondást alapította.

Nem szükséges azonban a felmondási ok részletes leírása, hanem a körülményekhez képest elegendő az ok összefoglaló megjelölése is. Vita esetén a munkáltatót terheli annak bizonyítása, hogy az írásban közölt felmondási ok helytálló. Nincs helye olyan új felmondási okok bizonyításának, amelyek közlése a felmondásban nem történt meg.

Fontos megállapítása az állásfoglalásnak, hogy:

„[A] jogbiztonság követelményeiből az is következik, hogy a felmondási ok vizsgálata nem jogosítja fel a bíróságot arra, hogy a munkáltató vezetésének körébe tartozó olyan kérdések eldöntésébe is beavatkozzék, amelyek a munkaügyi jogvita keretein kívül esnek. Olyan felmondás esetén például, amelynek indokolása arra hivatkozik, hogy a munkáltatónál történt átszervezés miatt a munkavállaló munkaköre megszűnt, a munkaügyi jogvitában nem lehet vizsgálni, hogy a megtörtént átszervezés célszerű volt-e, illetve hogy a munkáltató miért az érintett munkavállaló munkaviszonyát mondta fel, s miért nem valamely azonos munkakört betöltő munkatársának munkaviszonyát szüntette meg.”

¹² Régi Mt. 89. § (1) és (2).

¹³ BH2003.211.

¹⁴ 1996. április 10. napjától hatályos.

Mindebből következően munkaügyi jogvita esetén a bíróság nem jogosult vizsgálni a munkáltató működésével összefüggő felmondás esetén, hogy az célszerű-e, illetve gazdaságos-e a munkáltatónak.

A régi Mt. felsorol felmondási tilalmakat, amikor a munkáltató nem élhet a rendes felmondás jogával, így a betegség miatti keresőképtelenség, legfeljebb azonban a betegszabadság lejártát követő egy év, gümőkóros megbetegedés esetén két év, továbbá az üzemi baleset vagy foglalkozási megbetegedés miatti keresőképtelenség alatt a táppénzre való jogosultság teljes ideje; a beteg gyermek ápolására táppénzes állományba helyezés, vagy ilyen célból, illetőleg a közeli hozzátartozó otthoni ápolása vagy gondozása céljából kapott fizetés nélküli szabadság; a terhesség, a szülést követő hatodik hónap vége, valamint a gyermek gondozása céljára kapott fizetés nélküli szabadság; a sor- vagy tartalékos katonai szolgálatnak a behívóparancs, a polgári szolgálatnak a teljesítésre vonatkozó felhívás kézhezvételétől számított időtartama alatt.

Emellett a munkáltató csak különösen indokolt esetben szüntetheti meg rendes felmondással a munkavállaló munkaviszonyát az öregségi nyugdíjra való jogosultság megszerzését megelőző öt éven belül.¹⁵

Ezzel kapcsolatban az MK 10. számú állásfoglalás kifejtette, hogy ha a munkáltató a munkaviszonyt csak különösen indokolt esetben mondhatja fel, a különös indok fennállásának megállapításához mindig olyan súlyos ok szükséges, amely mellett a munkáltató részére tarthatatlanná válna vagy aránytalan terhet jelentene a munkaviszony további fenntartása.

A törvény nem határozta meg mi a különös indok, ezért azt mindig egyedi- leg, az eset összes körülményeire tekintettel kell vizsgálni. Ilyen különös ok felmerülhet a munkavállaló személyével és a munkáltató gazdálkodásával kapcsolatban is. (A munkavállaló személyére vonatkozóan ilyen ok lehet például az üzemi lopás. A munkáltató gazdálkodása körében pedig az átszervezések és a gazdálkodás színvonalának növelése érdekében végrehajtott személyváltások.)

Az átszervezéssel kapcsolatban a bírói gyakorlat kialakította, hogy az alatt nem kizárólag a szervezeti felépítést érintő változtatást, hanem a korábbi munkaköri feladatelosztás megváltoztatását is érteni kell.¹⁶

A régi Mt. elfogadását követően nem sokkal, 1992. november 26. napján hozta meg a Legfelsőbb Bíróság az MK 154. számú állásfoglalását. Eszerint a munkaviszonyt a munkáltató személyében bekövetkezett jogutódlás nem érinti.

¹⁵ Régi Mt. 90. § (1) és (2).

¹⁶ BH1998.508.

Ehhez képest a jogelőddel létesített munkaviszony a jogutóddal változatlanul fennáll, és különösen a felmondási idő, valamint a végkielégítése során a jogelődnél munkaviszonyban töltött időt is figyelembe kell venni.

A gazdasági és politikai rendszerváltás egyik legfontosabb munkajogi döntése volt ez, hiszen a privatizáció során a korábban állami tulajdonban lévő vállalatok gazdasági társaságokká alakultak, értékesítették magát a vállalatot, vagy egyes részeit (üzemeit). Ezen változások jelentősen befolyásolták a munkavállalók helyzetét, hiszen az új munkáltató gyakran átszervezéseket, létszámcsökkentéseket hajtott végre.¹⁷

Az állásfoglalás indokolása kifejtette, hogy „jogutódlásnak kell tekinteni az egyetemes jogutódlás mellett az üzemnek, üzletnek, munkahelynek megállapodáson alapuló átvételét is, ha az átvevő az átadó jogaiba lép.” Vonatkozott ez különösen a munkáltatói üzem egészére vagy meghatározott részére vonatkozó jogát ruházásra, például adásvétel, csere, bérlet, haszonbérlet, illetve gazdasági társaságba való belépés vagyonbevitel révén.¹⁸ Kiemelendő, hogy a Legfelsőbb Bíróság 1992-ben már figyelemmel volt a munkáltató személyében bekövetkező változások esetére a munkajogviszonyokról rendelkező 77/187/EGK irányelv szabályaira.¹⁹

3. A munkáltatói felmondás hatályos szabályozása

A régi Mt.-t a Munka Törvénykönyvéről szóló, 2012. július 1. napjától hatályos 2012. évi I. törvény (a továbbiakban Mt.) váltotta fel, melynek két fő célja volt; egyrészt a munkajogi szabályozás rugalmasságának növelése a munkáltatók versenyképességének fokozása érdekében, másrészt pedig a jogszabályszöveg modernizálása.²⁰

A munkajogi szabályok egységes, egy törvénykönyvbe foglalt szabályozása megkönnyíti annak alakítását és alkalmazhatóságát. Emiatt a munkajogi reformok az Mt. módosításával vagy új jogszabály elfogadásával érhetők el.²¹

¹⁷ BERKE Gyula: Jogutódlás a munkáltató személyében. A munkáltató személyében bekövetkező változás az európai és a magyar munkajogban. Doktori értekezés. Pécs, 2006. 209–211. <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/berke-gyula/berke-gyula-vedes-ertekezes.pdf>

¹⁸ MK 154. állásfoglalás.

¹⁹ BERKE (2006) i. m. 212.

²⁰ GYULAVÁRI (2013) i. m. 21.

²¹ GYULAVÁRI Tamás: Munkajogi reformok az EU kelet – európai tagállamaiban. *Miskolci Jogi Szemle*, 12. évf., 2017/2. különszám. 140–141.

A régi Mt.-vel ellentétben az Mt. tisztázta a Ptk.-val való viszonyát. Az Mt. minden esetben megjelöli, hogy a Ptk. mely szabályait lehet alkalmazni a munkajogi jogviszonyokban.²²

Így a munkajogi jognyilatkozatokkal kapcsolatosan a Ptk. Kötelmi jogi könyvének a szerződések – döntően diszpozitív – általános szabályai képezik a mögöttes jogát. Azon munkavégzésre irányuló jogviszonyokra, amelyekre nem terjed ki az Mt. hatálya, pedig a Ptk. megbízási vagy vállalkozási típusú szerződésekre vonatkozó szabályait kell alkalmazni.²³

Az Mt. 64. §-a értelmében a munkaviszony megszüntethető közös megegyezéssel, felmondással, vagy azonnali hatályú felmondással. A megszüntetés okának az indokolásból világosan ki kell tűnnie. A megszüntető jognyilatkozat indokának valóságát és okszerűségét a nyilatkozattevő bizonyítja.

Látható, hogy az Mt. a korábbi szabályozáshoz képest már nem különíti el a felmondást rendes és rendkívüli felmondásra, a felmondás a – korábbi – rendes felmondás helyébe lép. Az azonnali hatályú felmondás pedig a rendkívüli felmondás helyébe lépett.

A munkaviszonyt a régi Mt.-vel egyezően – a jelenleg hatályos szabályok alapján – a munkavállaló és a munkáltató is felmondhatja, de csak a munkáltatónak van indokolási kötelezettsége. Az Mt. rendelkezése szerint munkáltatói felmondási tilalom érvényesül a várandósság, a szülési szabadság, a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság (128. §, 130. §), a tényleges önkéntes tartalékos katonai szolgálatteljesítés, valamint a nő jogszabály szerinti, az emberi reprodukciós eljárással összefüggő kezelésének, de legfeljebb ennek megkezdésétől számított hat hónap tartama alatt.²⁴

A felmondás indokaként a munkáltató kizárólag a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő okot jelölhet meg. Az Mt. nem határozza meg konkrétan a felmondás okait, csupán okcsoportokat jelöl meg, ezért ebből a szempontból kötetlen munkaviszony megszüntetési rendszernek tekinthető. A felmondással szemben azonban tartalmi és minőségi követelmények is érvényesülnek, így a rendszer egyben relatívan kötött is.²⁵

²² Mt. 31. §.

²³ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 37.

²⁴ Mt. 65. § (3).

²⁵ GYULAVÁRI (2013) i. m. 189.

A felmondás indokolásának tartalmi követelményeire az Mt. hatálya alatt is irányadó a már ismertetett MK. 95. számú állásfoglalás.²⁶

A munkáltató működésébe tartozó ok jellemzően az átszervezés vagy a munkakör-megszüntetés. Az MK 95. számú állásfoglalással összhangban fejtette ki a bíróság egy döntésében, hogy a munkavállaló a munkaviszonyának rendes felmondással történő megszüntetése esetén nem hivatkozhat sikerrel arra, hogy a munkáltatónak a felmondás alapjául szolgáló intézkedése célszerűtlen vagy gazdaságtalan volt.²⁷

A bíróság tehát továbbra sem vizsgálhatja a munkáltatói felmondás célszerűségét, azonban annak valódiságát és megtörténtét igen.²⁸

A munkáltató felmondására az Mt. tartalmaz egy lényeges korlátozást, mely szerint kizárólag a munkáltató személyében bekövetkező változás nem szolgálhat a munkáltató felmondásának indokául.²⁹ Ha a munkáltató személyében változás egyben működési változást is eredményez, az már megalapozza a jogszerű felmondás. Például vállalatfelvásárlás esetén a szerkezeti változás is szükséges ahhoz, hogy a munkaviszony megszüntetése jogszerű legyen.

Ezen szabályozás teljes mértékben megfelel a munkavállalók jogainak a vállalkozások, üzletek vagy ezek részeinek átruházása esetén történő védelmére vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről szóló 2001. március 12-i 2001/23/EK Irányelv 4. cikkének, mely alapján a vállalkozás, üzlet vagy ezek egy részének átruházása önmagában nem teremt jogalapot az átadó vagy a kedvezményezett általi elbocsátásra. Ez a rendelkezés nem akadályozza az olyan elbocsátásokat, amelyeknek oka gazdasági, műszaki vagy szervezeti jellegű, és a munkaerő tekintetében változásokat eredményez.

Észrevehető, hogy az Irányelv megfogalmazása valamelyest részletezi, hogy mi lehet a munkáltató érdekkörében felmerülő gazdasági indok, hiszen az elbocsátások okát gazdasági, műszaki és szervezetiként jelöli meg.

A már bemutatott MK 154. állásfoglalást a Közigazgatási-Munkaügyi Kollégium egyes munkajogi tárgyú állásfoglalásainak felülvizsgálata és módosításáról szóló 4/2016. (III. 21.) KMK vélemény hatályon kívül helyezte, mivel az Mt. ezt a kérdést szabályozza. Eszerint a gazdasági egység (anyagilag vagy

²⁶ BANKÓ Zoltán – BERKE Gyula – KISS György – SZÓKE Gergely László: *Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez.* [A továbbiakban: *Kommentár*] Budapest, Wolters Kluwer Kiadó Kft., 2019. 309. (Az Mt. 66. §-hoz fűzött magyarázat az ujjogtar.hu-ról letöltött, 2019. április 26-án frissített tartalom szerint.)

²⁷ BH2001.341.

²⁸ *Kommentár* i. m. 310–311.

²⁹ Mt. 66. § (3) bekezdés a) pont.

nem anyagi erőforrások szervezett csoportja) jogügyleten alapuló átvételének időpontjában fennálló munkaviszonyból származó jogok és kötelezettségek az átadóról az átvevő munkáltatóra szállnak át. Az átadó és az átvevő munkáltató egyetemlegesen felel az átszállást megelőzően esedékessé vált munkavállalói követelésért, ha a munkavállaló az igényét az átszállást követő egy éven belül érvényesíti.³⁰

A 2000-es évek elejétől számos – az Mt. alkalmazása során is figyelembe veendő – jelentős bírósági határozat született, mely a felmondás munkáltató működésével összefüggő okára vonatkozott.

A Legfelsőbb Bíróság a létszámleépítéssel kapcsolatban kimondta, hogy a létszámleépítés valósága nem vitatható, ha a munkáltató a munkavállaló munkaköri feladatai ellátására nem alkalmazott új munkavállalót, hanem a munkakört már addig is alkalmazott munkavállaló feladatkörébe utalta. Ha a munkáltató a munkavállalók létszámát úgy csökkenti, hogy két munkavállaló munkakörét összevonja, és azt egy munkavállaló látja el, a létszámcsökkentés ténylegesen megvalósul, és ez a rendes felmondás jogszerű indokául szolgál.³¹

A bizonyítási teher kapcsán a bírói gyakorlat kidolgozta, hogy ha a rendes felmondást – gazdálkodási nehézségekkel összefüggő – munkakör megszüntetésével indokolják, a munkáltatónak kell bizonyítania, hogy az érintett munkavállaló munkahelyére és munkakörére a rendes felmondás indoka kihatott. Az indokolás szerint, ha a munkáltatói felmondás indoka létszámcsökkentés volt és az érintett munkakörbe a perbelihez képest közeli időpontban új munkavállalót alkalmaznak, akkor a bíróságnak különös gonddal kell vizsgálnia, hogy a felmondás indoka a valóságnak megfelelt-e.³²

Ezzel szorosan összefügg a Bírósági Határozatokban a 2007. 135. szám alatt megjelent döntés, mely alapján a létszámcsökkentéssel indokolt rendes felmondás az elrendelt és végrehajtott létszámcsökkentés ellenére jogellenes, ha a munkáltató az érintett munkavállalók munkakörében a felmondással egyidejűleg alkalmazott új munkavállalót huzamos ideig foglalkoztat.

A BH 2007.339. számú jogeset szerint a munkáltató egészét érintő szervezeti átalakítás, illetve létszámcsökkentés – a munkavállaló átszervezés előtti tényleges munkavégzési helyétől függetlenül – a rendes felmondás jogszerű indokának minősül. A bíróság a határozat indokolásában kifejtette, hogy:

³⁰ Mt. 36–39. §.

³¹ BH2002.114.

³² BH2006.197.

„A felmondás megalapozottságához elégséges, ha a létszámcsökkenéssel járó átszervezés a munkáltatónak azt a szervezeti egységét is érintette, ahol a munkavállaló tevékenykedett, aki-nek munkaviszonyát felmondták, továbbá [...] a munkáltató mérlegelési körébe tartozik annak eldöntése, hogy intézkedése végrehajtásakor kinek a munkaviszonyát szünteti meg azonos feladatot ellátó dolgozói közül.”

Mindebből megállapítható, hogy a munkáltató működésével kapcsolatosan felmerülő indok tág jogszabályi megfogalmazását a bírói gyakorlat folyamatosan tölti meg tartalommal, amely az Mt. hatálya alatt is irányadó.

4. Nemzetközi kitekintés – a gazdasági válság hatása a munkaviszony megszüntetésének szabályaira

Az Európai Unió egyik stratégiai célja a munkaerőpiacon a rugalmasság és biztonság elérése, amelyre a „flexicurity” kifejezést használják.³³ Ennek lényege, hogy a munkaerőpiacon a „különböző gazdasági, munkaerő-piaci, családi helyzeteknek megfelelő rugalmasság (például a munkavállalási formákban, munkaszerződésben, munkafeltételekben) és a változásokat segítő, enyhítő biztonság [...] egyszerre jelenjen meg”.³⁴

A rugalmas szabályozás igénye felerősödött a 2008-as gazdasági válság hatására.³⁵

A gazdasági válság az Európai Unió összes tagállamában jelentősen rontotta a munkanélküliségi mutatókat. 2008 márciusától 2009 májusáig terjedő időszakban az Európai Unión belül 5,4 millióval nőtt a munkanélküliek száma, ezzel összesen 21,5 millió ember lett munkanélküli az Unióban.

A legmagasabb munkanélküliségi ráta a balti államokban és Spanyolországban volt. Észtországban 3,7%-ról 15,6%-ra nőtt, míg Spanyolországban 18,7%-os

³³ EUROPEAN COMMISSION: *Flexicurity*. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=102>

³⁴ KOLTAI Luca – SIMONYI Ágnes – GYULAVÁRI Tamás – KÁRTYÁS Gábor: *Foglalkoztatáspolitikai dilemmák*. [Szakszervezeti kiskönyvtár XXIX.] Budapest, LIGA Szakszervezetek, 2010. 25. http://www.ligaakademia.hu/news/351/Foglalkoztatáspolitikai_dilemmak.pdf

³⁵ Erika KOVÁCS: Individual Dismissal Law and the Financial Crisis: An Evaluation of Recent Developments. *European Labour Law Journal*, Vol. 7., iss. 3., 2016. szeptember 1. 370.

volt a munkanélküliség. Magyarországon 2009 májusában 10,2%³⁶ volt a munkanélküliek aránya.³⁷

A gazdasági környezet változásának hatására megfigyelhető volt, hogy több európai uniós országban is olyan szabályzást vezettek be, melynek célja egyrészt a felmondással szembeni védelmi szint csökkentése és másrészt a munkaviszony megszüntetéssel összefüggő költségek csökkentése volt.

Ilyen – az első csoportba tartozó – szabályozás a minél hosszabb próbaidő kikötése a munkaszerződésben, hiszen a munkáltatónak a próbaidő alatti felmondáskor nincsen indokolási kötelezettsége, valamint nem kell alkalmaznia a megszüntetésre vonatkozó általános szabályokat (pl. a felmondási idő). Spanyolországban például lehetővé tették, hogy az 50 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztató vállalatok a határozatlan idejű munkaviszonyok esetén a korábbi 3-6 hónapos próbaidő helyett egy évet köthessenek ki. Görögországban ugyancsak egy évre növelték a próbaidő tartamát.

A munkaviszony megszüntetésével járó költségek csökkentését igyekeztek elérni a felmondási idő lerövidítésével és a végkielégítés mértékének csökkentésével. Ilyen szabályokat vezettek be többek közt Görögországban, Spanyolországban és Portugáliában.³⁸

5. Az atipikus foglalkoztatás

A fentiekben említett rugalmasabb szabályozás és foglalkoztatás megvalósulási formái az atipikus munkaviszonyok.

A klasszikus munkaviszony keretében a „munkavégzés a munkáltató szoros alárendeltségében, utasításainak megfelelően, teljes munkaidőben és a munkáltató által biztosított helyen és eszközökkel történik, a munkaviszony határozatlan időre jön létre, és a munkavállaló közvetlenül a vele szerződő munkáltatónak tartozik munkát végezni.”³⁹

Atipikus foglalkoztatásról akkor beszélünk, ha a munkaviszony valamely lényeges elemében eltér a hagyományostól. Ezek az atipikus foglalkoztatási

³⁶ https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=File:Overview_of_recent_unemployment_developments.PNG

³⁷ Eurostat: Archive: Impact of the economic crisis on unemployment. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Archive:Impact_of_the_economic_crisis_on_unemployment

³⁸ Kovács i. m. 367.

³⁹ GYULAVÁRI (2013) i. m. 396.

formák tehát szintén munkaviszonynak minősülnek, azonban rugalmasabb foglalkoztatást biztosítanak.⁴⁰ Ilyen például a határozott idejű munkaviszony, az egyszerűsített foglalkoztatásra vagy alkalmi munkára irányuló munkaviszony, a részmunkaidős munkaviszony és ennek különös altípusai (a munkavégzés behívás alapján és a munkakör megosztása), a távmunkavégzés, a bedolgozói munkaviszony, a munkaerő-kölcsönzés, valamint a több munkáltatóval létesített munkaviszony.⁴¹

Az atipikus munkaviszony nem csak a munkáltatónak lehet előnyös, de sok munkavállalónak is. Például a családos munkavállalók számára megterhelő lehet vagy akár összeegyeztetetlen a családi étellel a klasszikus napi nyolcórás, heti negyven órás munkaviszony. Az ilyen munkaviszony jelentős feszültségeket okozhat, hiszen a munkavállaló úgy érzi, hogy sem a munkában, sem pedig otthon nem tud megfelelően helytállni, ami károsan hathat a családra, gyermekeire, a munkájára, és akár az egészségére is.⁴² A fentiekben felsorolt rugalmasabb munkavégzési formák erre a problémára jelenthetnek valamiféle megoldást, megkönnyíthetik a gyermekükkel otthon lévő szülők (jellemzően az édesanyák) munkaerőpiacra való visszatérítését is, különösen, ha a család nem tud megélni egyetlen fizetésből.

A következőkben a határozott idejű munkaviszony rövid idejű formájával, a részmunkaidős munkavégzéssel, a munkakör-megosztással, a távmunkavégzéssel és a bedolgozói munkaviszonnal foglalkozom részletesebben.

A határozott idejű munkaviszony rövid idejű formája az alkalmi munka, mely a munkáltató és a munkavállaló között összesen legfeljebb öt egymást követő naptári napig, és egy naptári hónapban belül összesen legfeljebb tizenöt naptári napig, és egy naptári éven belül összesen legfeljebb kilencven naptári napig létesített munkaviszony.⁴³ Ebben a formában nem kötelező az írásbeli munkaszerződés, valamint egyszerűsített előírások vonatkoznak a bejelentési, közteherviselési és bevallási kötelezettségekre is. Ez a foglalkoztatási forma segítséget jelenthet a gyermekkel otthon lévő szülőknek vagy egyéb okból elfoglalt munkavállalóknak, akik néhány órás munkát tudnak csak elvállalni. Azonban a munkaviszony rövidege, a bejelentése és az adminisztrációs terhek a munkáltatókat arra ösztönzik, hogy feketén foglalkoztassák a munkavállalókat.⁴⁴

⁴⁰ Uo. 397.

⁴¹ HALMOS–PETROVICS i. m. 203.

⁴² HALMOS Szilvia: *Család és munka – munkajogi kérdések a gyermekvállalással összefüggésben*. Budapest, Kézirat. 2014. 42–43.

⁴³ Az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló 2010. évi LXXV. törvény 2. § 3. pont.

⁴⁴ GYULAVÁRI (2013) i. m. 402.

A részmunkaidős foglalkoztatás azt jelenti, hogy a felek az adott munkakörre irányadó teljes napi munkaidőnél rövidebb napi munkaidőben állapodnak meg.⁴⁵ A munkáltató a munkavállaló ajánlatára csak a gyermek hároméves koráig köteles a munkaszerződést a napi munkaidő felének megfelelő tartamú részmunkaidőre módosítani. Minden más esetben a munkáltatónak csak a részmunkaidős foglalkoztatás esetleges lehetőségéről kell tájékoztatnia a munkavállalókat.⁴⁶ A magyar szabályozás tehát csak szűk körben teszi a munkáltató számára kötelezővé a részmunkaidős foglalkoztatást, egyébként a felek megállapodására bízta. Magyarországon 2018-ban a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya mindössze 4,2% volt, ráadásul 2009 óta – amikor is ez 6,7% volt – folyamatos csökkenés látható. Ehhez képest az uniós átlag 19,2%.⁴⁷ A részmunkaidő hasonlóan az alkalmi munkához, azok számára jelenthet lehetőséget, akik valamilyen okból nem tudják a teljes munkaidős foglalkoztatással járó kööttségeket vállalni, de rövidített munkaidős állást már igen.

Hazánkban a részmunkaidős foglalkoztatottság alacsony arányának oka lehet egyrészt, hogy alacsony jövedelem érhető el vele, továbbá a közteher-fizetési szabályok a munkáltatókat sem ösztönzik ennek a foglalkoztatási formának az alkalmazására.⁴⁸ Egy 2016-os kutatás kimutatta, hogy a három legfőbb indok, ami miatt a munkavállalók a részmunkaidős munkaviszonyt választanák, a gyermekvállalás, a munka-magánélet egyensúlyának biztosítása, és a 45 év felettieknél pedig megjelenik az idős szülő, illetve családtag ápolása.⁴⁹ E kutatás alapján is megállapítható, hogy jóval nagyobb igény lenne a részmunkaidős foglalkoztatásra, mint amilyen arányban ténylegesen megvalósul. Az is segítség lenne a kisgyermeket nevelő munkavállalók számára, ha nem kizárólag a négyórás munkaidős foglalkoztatás lenne kötelező a gyermek hároméves koráig, hanem más, akár rövidebb, akár hosszabb munkaidőben is dolgozhatnának.⁵⁰ Hollandiában – ahol az egyik legmagasabb arányú a részmunkaidős foglalkoztatás az Európai Unióban⁵¹ – például a részmunkaidős foglalkoztatásban dolgozók között az óraszám alapján a következő csoportokat lehet elkülöníteni:

⁴⁵ Mt. 92. § (5).

⁴⁶ Mt. 61. § (1) és (3).

⁴⁷ KSH adatok, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int014b.html

⁴⁸ BANKÓ Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010. 100–103.

⁴⁹ <http://www.haromkiralyfi.hu/reszmunkaido-kutatas-2016>

⁵⁰ HALMOS (2014) i. m. 44.

⁵¹ KSH adatok, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int014b.html?down=209

az 1–11 órás, a 12–19 órás, a 20–27 órás, valamint a 28–34 órás munkahetet ledolgozók csoportját.⁵²

A munkakör megosztás esetén a munkavállalói pozíción több jogalany osztozik, tehát egy munkakört többen látnak el. Valamely munkavállaló akadályoztatása esetén a szerződést kötő más munkavállaló köteles a munkaviszonyból származó kötelezettségek teljesítésére.⁵³ A munkakör megosztást az Mt. vezette be a hazai szabályozásba. Ezen jogintézmény atipikus jellege több szempontból is érvényesül, egyrészt a munkavállalók egy egységes munkaszerződést kötnek meg. Másrészt, mivel egy munkakört többen látnak el, ezért valójában részmunkaidős foglalkoztatás jön létre.⁵⁴ A munkabér a munkavállalókat ebben az esetben egyenlő arányban illeti meg. A munkakör megosztás előnyös, mert a munkavállalók maguk rendelkeznek a munkaidővel, ellentétben azzal, ha ugyanarra munkakörre több részmunkaidős munkaviszony áll fent. Hátránya ugyanakkor, hogy a munkaviszonyból származó jövedelem is több felé oszlik.⁵⁵

A munkavégzés helye szerint is lehet atipikus a foglalkoztatás, ilyen a távmunkavégzés és a bedolgozói munkaviszony, amikor is nem a munkáltató által meghatározott helyen végzi a munkavállaló a munkát. A távmunkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen (például a munkavállaló otthonában) rendszeresen folytatott olyan tevékenység, melyet számítástechnikai eszközzel végeznek és a munka eredményét elektronikusan továbbítják.⁵⁶ Távmunkavégzés során a munkavállaló saját időbeosztásban dolgozhat, nem megy el ideje a munkába járással, valamint kényelmes munkakörnyezetben dolgozhat.⁵⁷ A távmunkától eltérően a bedolgozói munkaviszonyban a munkavállaló „mennyiségileg meghatározható, szaktudást nem igénylő tevékenységet lát el, jellemzően a saját eszközeivel”,⁵⁸ és a felek a munkabért teljesítménybér

⁵² NAGY Ildikó: A női részmunkaidős foglalkoztatás előnye és hátrányai – Tények és vélemények Hollandia példáján. In: SPÉDER Zoltán (szerk.): *A család vonzásában – Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, 2014. 251.

⁵³ Mt. 194. § (1).

⁵⁴ KÁRTYÁS Gábor – RÉPÁCSKI Rita – TAKÁCS Gábor: *A gyermekvállalás és gyermeknevelés elősegítésének munkajogi eszközei, különös tekintettel az atipikus foglalkoztatásra*. Budapest, Közös a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, 2013. 64.

⁵⁵ KÁRTYÁS–RÉPÁCSKI–TAKÁCS i. m. 65.

⁵⁶ Mt. 196. § (1).

⁵⁷ GYULAVÁRI (2014) i. m. 424.

⁵⁸ Uo. 427.

formájában határozzák meg.⁵⁹ A bedolgozói munkaviszonyt szintén az Mt. vezette be.⁶⁰

2017-ben az atipikus munkaviszonyban foglalkoztatottak mindössze 1,5%-a volt a rendszeresen távmunkában dolgozók aránya, ami a 2014-es évhez képest csökkenést jelent.⁶¹

Az otthonról végezhető munka – főleg, ha kötetlen munkaidővel párosul – nagy könnyebbséget jelenthet a gyermeket nevelő, vagy idős szülőt gondozó munkavállalóknak, hiszen megkönnyíti az időbeosztást, könnyebben lehet az egyéni, illetve a család szükségleteihez igazítani a munkavégzést. Ma már a technikai fejlődésnek köszönhetően a számítástechnikai eszközökkel megoldható, hogy a munkavállaló a munkájához szükséges minden információt biztonságosan elérjen a munkahelyén kívül is, így szinte bárhonnán végezheti a munkáját, természetesen, ha ezt a munka jellege lehetővé teszi. Az otthonról végezhető munkának fontos szerepe lehet abban is, hogy a munkavállalóknak ne kelljen ingáznuk a munkahely és az otthonuk közt, ami bizonyítottan feszültséget okoz, és még kevesebb idő marad a családra, pihenésre.⁶² Érdekes, előremutató kezdeményezésnek tartom, hogy Párizsban egyelőre kísérleti jelleggel – a tömegközlekedésre nehezedő nyomást is enyhítendő – 15.000 eurós juttatásban részesülhetnének a rugalmas munkaidőre vagy távmunkára átállni szándékozó munkavállalók.⁶³

Az atipikus foglalkoztatási formák elterjedésének legfőbb akadálya az adminisztrációs, adózási és társadalombiztosítási terhek, amelyek a rugalmas foglalkoztatás helyett az illegális munkavégzést erősítik. Éppen ezért a jogi szabályozás egyszerűsítésére és a munkáltató adminisztrációs terhének csökkentésére lenne szükség.⁶⁴

⁵⁹ Mt. 198. § (1).

⁶⁰ KÁRTYÁS–RÉPÁCZKI–TAKÁCS i. m. 63.

⁶¹ *Munkaerőpiaci helyzetkép 2014–2018*. 18. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz17.pdf>

⁶² FÜLÖP Norbert: Növeli a válás esélyét a munkahelyi ingázás. *haszon.hu*, 2017. november 15. <https://haszon.hu/karrier/106971-szorongast-es-stresszt-okoz-a-munkahelyi-ingazas-igy-vedekezhets-ellene.html>

⁶³ Quentin PÉRINEL: À La Défense, un dispositif inédit pour désengorger les transports. *Le Figaro*, 2018. november 28. <http://www.lefigaro.fr/decideurs/vie-bureau/2018/11/28/33008-20181128ARTFIG00008-la-defense-lancement-d-un-dispositif-inedit-pour-desengorger-les-transports.php>

⁶⁴ Kutatási Zárójelentés: *Az atipikus formában szervezhető munkalehetőségek feltárása és elterjesztésének lehetőségei*. Budapest, Foglalkoztatási Hivatal, 2011. 9.

6. Összegzés

A fentiekben bemutatottak alapján elmondható, hogy a rendszerváltozást követően a magyar munkajogi szabályozás jelentős változásokon ment keresztül. A felmondás indokaként megjelölt, a munkáltató működésével összefüggő ok vizsgálatával kapcsolatos korlátot az MK 95. állásfoglalás vezette be, azzal, hogy a bíróság nem vizsgálhatja a felmondás célszerűségét és gazdaságosságát, hiszen az a munkajogi jogvita keretein való túlterjeszkedés lenne.

Sem a régi Mt., sem pedig az Mt. nem határozta meg pontosan a munkáltató működésével összefüggő ok fogalmát, esetköreit, így az indok jogszerűségét mindig esetről esetre, az egyedi körülmények alapján kell mérlegelni a bíróságnak. Annak ellenére, hogy taxatív felsorolás nincs erre vonatkozóan, a bírói gyakorlat számos esetet kidolgozott már, legfőképp a 2000-es évek kezdetén, melyek a mai napig alkalmazandóak.

A rugalmas foglalkoztatás elősegítése az Európai Unióban és az Mt. megalkotásakor is kiemelt cél volt. Ezen cél gyakran a munkáltatói terhek csökkentésével valósul meg, ami egyúttal a munkavállalók kiszolgáltatottságát növeli. Éppen ezért lenne fontos olyan szabályozás kialakítása – főleg az atipikus foglalkoztatási formákra vonatkozóan – hogy mindkét fél, a munkáltató és a munkavállaló is érdekelt legyen ezen rugalmasabb foglalkoztatási típusok gyorsabb elterjedésében.

Véleményem szerint a munkáltatókat jobban kellene ösztönözni ezek alkalmazására, ami az adminisztrációs és közteher-fizetési kötelezettségek csökkentésével lenne megoldható. Az utóbbi néhány év munkaerő-piaci fejleménye, a munkanélküliek számának csökkenése és több ágazatban a munkaerőhiány megjelenése feltételezhetően arra fogja ösztönözni a munkáltatókat, hogy szélesebb körben alkalmazzák a rugalmas foglalkoztatási formákat.

– ABSTRACT –

Dismissal Law in the Past 30 Years in Hungary
– Especially for the Operational Reasons of Dismissal

This article offers a summary of the changes of the Hungarian dismissal law after the political changeover and the transition to a market economy.

The paper first introduce the dismissal law regulation under the previous Labour Code and highlights the main cases which have the greatest effects on the practices of the court, such as MK 95. and MK 154.

It then focuses on the dismissal regulation of the operative Act I of 2012 on the Labour Code, and the effects and the response to the economical and financial crisis. In this context the article examines which atypical works can be a resolution for the changing labour market.

Finally, in the summary the general findings of the paper are presented.

AZ ELÍTÉLT ALAPJOGAINAK MEGJELENÉSE A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN

VÉGER Alexandra

1. Bevezető

Kutatásom fő vezérfonala a fogvatartottak jogorvoslati jogának megjelenése és érvényesítése a büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusában a jogsértésekkel szemben. Jelen tanulmányom kutatásomnak azon részét érinti, amely levezeti, hogy a fogvatartottak rendelkeznek olyan alapjogokkal, amely – bármilyen hosszú – büntetés letöltése ellenére sem lehet tőle elidegeníteni, valamint rámutassak arra, hogy a jelen büntetés-végrehajtási cél miatt is a reintegráció.

Igyekeztem minél több olyan szemléletet egymással szemben állítani, amely mind a mai napig komoly jogfilozófiai kérdéseket vet fel. Elsősorban fogalmilag és tartalmilag igyekeztem megragadni azon fogvatartotti jogosultságokat, amelyek a mai helyreállító igazságszolgáltatásban jelen vannak.

Egyúttal jelen kitekintésemben összefoglaltam mindazon egyetemes dokumentumokat, amely elsőként karolták fel és harcolták ki a fogvatartottak alapjogait.

2. Jogosultságokról általában

A jogosultságok kapcsolatos diskurzus általában három fő kérdés köré szerveződnek, egyrészt kiket milyen jog illet meg, vagy kellene, hogy megillessen, másrészt kikre milyen kötelezettségek hármlanak a szóban forgó jogokból, és végül harmadrészt hol vannak a szóban forgó jogok korlátai és mikor lehet azokat korlátozni.

Győrfi Tamás szerint ezek a kérdéseknek a megválaszolása nem konceptuális jogelmélet feladata. Időközben felmerül a vitákban, miszerint negyedrészt kikerül állíthatjuk értelmesen, hogy jogok alanyai lehetnek? Ez a kérdés határozza meg magát a jogalanyiség kérdését.¹ Ennek megválaszolása függ, hogy mi a jogosultságok természete, és mi adja azok értékét. Feinberg tanulmányában úgy véli, hogy az a kérdés, miszerint valakit fel kellene-e ruházni bizonyos jogokkal, olyan szubsztantív kérdés, mely nem válaszolható meg értékmentesen.² Győrfi Tamás szerint is tisztán logikai analízissel nem vagyunk képesek megválaszolni. Győrfi Tamás rámutat arra, hogy nem annyira a kérdésnek lesz gyakorlati relevanciája, hogy kik lehetnek jogalanyok, hanem sokkal inkább abban, hogy miként értelmezzük azokat a jogokat, amelyekkel diszkrecionális döntések meghozatalára képes emberek rendelkeznek.

3. Alapjog = emberi jog? Az élethez és az emberi méltósághoz való jog egymáshoz való viszonya

A jogosultságokat védett cselekvési lehetőségnek tekinti Bódig Mátyás.³ Amikor valaki a jogosultságaira hivatkozva tesz meg valamit akkor abban csak speciális indokok alapján akadályozhatjuk meg igazoltan. Csak úgy van értelme azt mondani, hogy valakinek joga van valamire, ha ez mások normatív pozíciójára kihatással van.

Az emberi jogok értelemszerűen a jogosultságok egyik csoportját képezik. Bódig Mátyás úgy véli, és követve Amartya Sen elméletét, az emberi jogok alapvetően morális igények kifejeződései. Ha emberi jogokat nyilvánítunk ki, akkor etikai igényeket artikulálunk.⁴ Továbbá állítja, hogy az emberi jogok abban különböznek a közönséges jogi jogosultságoktól, hogy megőrzik az erkölcsi normák bizonyos sajátosságait. Mivel az emberi jogok különbségtéves nélkül megilletik az emberiség összes tagját, az erkölcsi igényeknek, amelyeken alapulnak, egy univerzális erkölcs keretei között lehet értelmet adni. Bódig Mátyás interpretálja a hivatalos emberi jogi dokumentumok nyelveze-

¹ GYÖRFI Tamás: A jogosultságok önállósága és a jogalanyiség kérdése. In: FICSOR Krisztina – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogosultságok – elmélet és gyakorlat*. Bíbor, Miskolc, 2009. 216.

² Joel FEINBERG: The Rights of Animals and Unborn Generation. In: Joel FEINBERG: *Rights, Justice, and the Bounds of Liberty*. Princeton, Princeton University Press, 1980. 180.

³ Vö. Nigel SIMMONDS: *Laq as Moral Idea*. Oxford, Oxford University Press, 2007. 104.

⁴ Ld. Amartya SEN: Elements of a Theory of Human Rights. *Philosophy and Public Affairs*, vol. 32., 2004/4. 320.

tét és képzetvilágát, valamint interpretálja a hivatalos nyilatkozatokat: „Az Egyezségokmányban részes államok [...] felismerik azt, hogy ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek...”⁵

Az emberi jogok eszméjének hosszú története van, maguknak a jogoknak a nemzetközi védelme alig néhány évtizedre tekinthet vissza. Ez a rövid idő is elegendő volt ahhoz, hogy a gyakorlat jelentősen átalakítsa az emberi jogokkal kapcsolatos képzeteket, hogy megváltoztassa az elméleti viták dinamikáját.⁶ Az emberi jogok az emberi személyhez kötődő alapvető jogcímeik időtlen kifejeződései.”⁷

„Az emberi jogok [...] elidegeníthetetlenek és egyetemesek. Az állam nem adományozza, hanem elismeri őket.”⁸ Az emberi jog azonban nem erkölcsi, hanem jogi konstrukció. Ebből adódóan nem minden érvényes erkölcsi igény szül emberi jogot. Bódis Mátyás úgy gondolja, hogy a jogi jelleg döntően intézményes jelleg. Véleménye az, hogy a jog normatív és intézményes társadalmi gyakorlat.⁹

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában kevés jelentősebb döntés született a halálbüntetést eltörlő határozatánál.¹⁰ Az élethez és a méltósághoz való jog oszthatatlanságának doktrínája, melynek segítségével a bíróság két jogot egymáshoz kapcsolta. Győrfi Tamás úgy véli két ellenkező irányba mutató megfontolást kíván egyidejűleg érvényre juttatni.¹¹ Egyrészt a kiszolgáltatott, autonóm döntésekre képtelen embertársaink méltóságát is védeni akarván, a testület a méltósághoz való jogot az élet tényéhez kötötte: az ember azért rendelkezik méltósággal, mert él. Másfelől az emberélethez való jogot a méltósághoz kötötte, vagyis az ember élethez való jogának különlegességét az adja, hogy méltósággal rendelkezik.

Jörgen Rasmussen dán teológus, az Európa Tanács Kínzás, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottsága, a CPT tagja – és börtönlelkész – az „Emberképek és emberi jog –

⁵ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi egyezségokmánya (továbbiakban: IESCR), Preambulum.

⁶ BÓDIG Mátyás: Jogelmélet és emberi jogok nemzetközi védelmének néhány jogelméleti aspektusa. In: FICSOR–GYÖRFI–SZABÓ i. m. 209.

⁷ Committe on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) General Comment No 17 (Un. Doc. E/C.12/GC/17), 2. §.

⁸ Ld. BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007, 12.

⁹ BÓDIG i. m. 510.

¹⁰ 23/1990 (X.31) AB határozat, ABH 1990, 88.

¹¹ GYÖRFI i. m. 47.

a büntetés-végrehajtás ellenőrzése” gondolatkörben fejtette ki tapasztalatait. Véleménye szerint a modern demokráciák alkotmányaiban hiába keresünk emberképet. A modern jogállam ugyanis különböző emberképekkel élő polgárok nagy konglomerátuma.

A keresztyén emberkép elemei Isten-, és emberszeretet, az együttérzés és a segítségnyújtás emberképe, valamint az áldozathozatal emberképe. A büntetőjog – Rasmussen véleménye szerint – nem veszi kellően tekintetbe az embert, hanem tárgya csak a bűnelkövető. Már ez a szemlélet, a vádlott pozíciójába szorítás, az emberi méltóság elvesztésével jár. Ezt csak fokozzák a médiák, amelyek igen sokszor és durván még az utolsó emberi vonástól is megfosztják a vádlottat. Az emberi méltóságtól történő megfosztás gyakran folytatódik a zárkában, a börtönben is. A CPT feladata a keresztyén és a humanista emberkép alapján, hogy felmutassa és szorgalmazza: a fogvatartottak sem emberi méltóságukat, sem emberségüket nem veszítették el, amelyeket minden eszközzel óvni és ápolni kell, éppen a társadalom jól felfogott érdekében.¹²

Az emberi méltóság sérthetetlenségének talaján állva elvileg nem tehető az emberek között különbség azon az alapon, mely történelmi narratívát fogadják el. Tulajdonképpen burkoltan ezt mondják ki a különféle alkotmányok és nemzetközi egyezmények diszkrimináció tilalmát¹³ rögzítő azon rendelkezései, amelyek például a nemzeti, etnikai, vagy faji hovatartozás alapján történő hátrányos megkülönböztetést tilalmazzák. Az emberi méltóság szorosan összefügg – különösen esetleges megsértése esetén – az emberi személyiséggel, ennek jogi védelmével, a személyiség szabad fejlődését biztosító személyiségi jogok egész sorával. Ezekkel kapcsolatosan azt lehet mondani, hogy a méltóság valamilyen „morálisan releváns tulajdonságánál fogva illeti meg az embert”.¹⁴

A személyiségi jogok szintén a lehető legszorosabban az emberi méltósághoz kötődnek, abból származtathatók, illetve oda vezethetők vissza. Éppen a konkrét személyiségi jogok tartalma okozhat viszont a jog számára értelmezési nehézséget, hiszen ahogyan Sólyom László találóan fogalmazott, miszerint a jog nem képes pontosan megmondani, mi is az a személyiség, melyet védelem-

¹² BÉKEFY Lajos: Európai Egyházak és börtönlelkészek a fogvatartottak emberi méltóságáért. *Börtönügyi Szemle*, 2009/4. 103–104.

¹³ Ld. KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé, a hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések*. Budapest, L'Harmattan, 2012.

¹⁴ BARCSI Tamás: *Az ember méltósága*. Máriabesenyő-Gödöllő, Attraktor, 2005. 8–10.

ben részesít, hanem csupán *modus vivendi* ajánlhat, de a személyiség nincs (nem lehet) bezárva a jogba.¹⁵

Az emberi méltósággal összefüggő felfogásokat illetően két véglettel szembeüthetünk, egyrészt az emberi méltóságot a legkülönbébb politikai, vallási, kulturális felfogások közös nevezőjének tekinthetjük, másrésztől azonban egy adott kultúrán, egy adott tudományágon vagy éppen jogterületen belül sincs kiforrott, egységes tartalma. Miért van e kettősség – tehetnénk fel a kérdést?¹⁶

4. Állami kötelesség az elítéltek emberi joga tekintetében

Az emberi méltóság és a történelmi narratíva viszonyában a kölcsönös meghatározottság abban áll, hogy egy bizonyos, a történelmi időben jól meghatározhatóan kialakult történelmi narratíva tartalmazza azt az álláspontot, hogy az emberi méltóság sérthetetlen,¹⁷ és hogy védelme az állam elsőrendű kötelessége. Fontos megértenünk, hogy az emberi méltóság sérthetetlenségének koncepciója lényegében az emberi szabadság elismerését jelenti.¹⁸ Egyrészt azt, hogy a másik ember személyisége szabad kibontakoztatásában nem akadályozható, másrészt hogy önkényesen (itt úgy értendő: akarata nélkül) nem használható fel meghatározott célok eszközeként.

Az Európai Unió Alapjogi Kartája – számos más európai ország alkotmányával hasonló módon – az emberi méltóságot nem jogként határozza meg. „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.” Ez a megfogalmazás az emberi méltóság vonatkozásában sérthetlenségi követelményt támaszt, s azt feltételezi, hogy megfogalmazódnak bizonyos tilalmak az emberi méltóság védelmére. A jog a méltóság megsértésre reagál, de magát az emberi méltóságot nem lehet jogként kezelni. Az emberi méltósághoz való jogról a nemzeti alkotmányok sem elsősorban úgy beszélnek, mint amely konkrét tartalommal meghatározott értéket vagy érdeket véd, hanem mint olyan álta-

¹⁵ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983. 47.

¹⁶ BALOGH Zsolt: Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog. *Iustum Aequum Salutare*, VI. évf., 2010/4. 35.

¹⁷ A sérthetlenség és korlátozhatatlanság fogalmi különbözőségéhez ld. ZAKARIÁS Kinga: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog az alkotmánykoncepció tükrében. In: DRINÓCZI Tímea – JAKAB András: *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011*. Budapest, Pázmány Press, 2013. 378.

¹⁸ BIBÓ István: *Életút dokumentumokban*. Budapest, 1956-os Intézet – Osiris-Századvég, 1995. 449–450.

lános alapelvről, mely a társadalmi, politikai, jogi alapértékek szempontjából meghatározza az adott alkotmányos rendszert. Kétségtelenül fontos azonban, hogy a legtöbb alkotmány kimondja: az állam, a politikai rendszer az emberi méltóságot alapértéknek tekinti, védi vagy biztosítja.¹⁹

5. Nemzetközi szintér

5.1. ENSZ égisze alatt született egyezmények

A fogvatartáshoz kapcsolódó alapelveket elsősorban az ENSZ által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában²⁰, valamint a Polgári és Politikai Jogok nemzetközi Egyezség Okmányában találhatjuk meg. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata²¹ összefoglalja minden embert megillető alapvető jogait. Az EJENY 5. cikke deklarálja a kínvallatás, a kegyetlen, embertelen, lealacsonyító büntetés és bánásmód tilalmát, míg a 7. cikke deklarálja a törvény előtti egyenlőséget és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány²² 2. cikke rendelkezik a diszkrimináció és a megkülönböztetés tilalmáról, a 9. cikkének 1. pontja jelent ki a szabadságra és személyi biztonságra való jogot. A fogvatartottak szemszögéből még kiemelendő az egyezmény 10. cikkének A 10. cikk 1. és 3. pontja kiemelt jelentőségű a fogvatartottak szempontjából, mert ezekben a pontokban fogalmazták meg a szabadságuktól megfosztott személyekkel való emberséges bánásmód és az emberi személyiség veleszületett méltósága tiszteletben tartásának követelményét. „A bv. rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és a társadalomba való beillesztésük elősegítése. A fiatalokú elkövetőket a felnőttektől el kell

¹⁹ VARGA Attila: Az emberi méltóság jogi értelmezésének kérdései. *Korunk*, 2011/7. 101.

²⁰ General Assembly resolution 217 A (III) of December 1948. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata nem szerződés, így olyan rendelkezése sincs, ami a tagállamok számára előírná a formális ratifikációt. Ez okból magyarországi kihirdetéséről nincs intézkedés.

²¹ ENSZ-közgyűlés fogadta el 1948. december 10-én Párizsban 217. A (III) számú közgyűlési határozatként, mely 30 cikkből áll.

²² ENSZ Közgyűlése fogadta el 1966. december 16-án a 2200. A (XXI) számú közgyűlési határozatban. A Magyar Népköztársaság 1976. évi 8. törvényerejű rendeletében ratifikálta az Egyezségokmányt.

különíteni, s részükre a koruknak és a jogi helyzetüknek megfelelő elbánást kell biztosítani.”²³

1975-ben ENSZ elfogadta a „Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni védelméről szóló nyilatkozatot.” Ez a nyilatkozat sem volt jogilag kötelező, mindazonáltal egy olyan széles körben elfogadott dokumentumról beszélünk, amely a kínzás fogalmát definiálta és felsorolta milyen intézkedéseket kell tenni az államnak a kínzás megszüntetése érdekében.²⁴

Az első, jogilag kötelező nemzetközi egyezmény, amely kizárólag a kínzás felszámolását tűzte ki célul az A Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmódok Elleni Egyezmény (UNCAT). Az UNCAT kiemelkedő vívmánya az 1. cikkében meghatározott kínzás nemzetközi szinten elismert definícióvá nője ki magát.²⁵

5.2. Európa Tanács munkássága

Az Emberi Jogok Európai Egyezményben²⁶ is érvényesül a mindenkit megillető jogok és szabadságjogok.²⁷ A fogvatartás körülményeit érintő 3. cikk is deklarálja a kínzást vagy embertelen, megalázó bánásmódot vagy büntetést. Az egyezmény végrehajtása érdekében létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságot (European Court of Human Right rövidítve: ECoHR). Az EJEB-nek nagy és kiemelkedő szerepe van abban, hogy az embertelen bánásmód vagy büntetés tartalmát esetjogi döntéseivel megtöltse. A különféle fogvatartási körülményeket érintő ügyekben hozott ítéletek útmutatóként szolgálnak.²⁸

²³ „A bv. rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek megjavítása és a társadalomba való beillesztésük elősegítése. A fiatalok elkövetőket a felnőttekkel el kell különíteni, s részükre a korukban és a jogi helyzetüknek megfelelő elbánást kell biztosítani.” Ld. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikk 3. bekezdés.

²⁴ Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture or Other Cruel.

²⁵ A Magyar Népköztársaság 1988. évi 3. törvényerejű rendeletben ratifikálta.

²⁶ Európa Tanács által Rómában elfogadott 1950. 11. 4-ei Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, vagy röviden European Convention of Human Rights.

²⁷ Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt. Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki Magyarországon.

²⁸ HARASZTI Margit Katalin: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében. *Acta Humana*, 2008/3. 56.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága számos határozatot és ajánlást tett a tagállamai felé, mégis az egyik legjelentősebb ajánlás az „Európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló” dokumentum, vagyis az „Európai Börtönszabályok”.²⁹ Széles skáláját öleli fel a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó európai standard minimum irányelveket.

A büntetőjogi rendelkezés alapján hozott határozat, valamint annak végrehajtás törvényes előmozdítása és törvénysértések kiaknázására garanciális elem az ügyészi felügyelet. Az ügyész törvényességi felügyelete kiterjed arra, hogy bármikor ellenőrizheti a bv. intézetekben és a nyomozó hatóságoknál az őrizet, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés és a szabadságvesztés foganatosításának és fogvatartás körülményeinek törvényességét. Átvizsgálhatja az illetékes szerveknél a büntetések és intézkedések végrehajtására vonatkozó jogszabályok betartását, így meghallgathatja a fogvatartottakat és átvizsgálás keretein belül felül is vizsgálhatja a büntető ügyben hozott határozatok végrehajtása elleni panaszokat.

Végezetül „ezekben a szabályokban új hangsúlyt helyeztünk az emberi méltóság elveire, a börtönigazgatás elkötelezettségére a humánus és pozitív irányú kezelés mellett, a személyi állomány szerepének és a hatékony, modern irányítási módszereknek a fontosságára.”³⁰ A személyi állomány az emberi jogokhoz fűződő kapcsolata összetett, egyszerre címzettje, őrző-védője és birtokosa is.³¹ A strasbourgi bíróság ítélkezési gyakorlatában két kiemelkedő tendencia figyelhető meg, egyrészt hatékonyabb a strasbourgi védelem, másrészt egyre jobban erősödik és növekszik a személyi állomány felelőssége.³²

6. Magyar büntetés-végrehajtás rövid áttekintése az elmúlt 70 évben

Az 1955. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat egyszerűsítette ugyan a szabadságvesztés végrehajtásának rendszerét, de a korszerűbb szabályozás feltételeit csak az 1961. évi V. törvény (a régi Btk.), illetve az azt módosító 1966. évi 20. törvényerejű rendelet teremtette meg. Jelentős szervezeti változást hozott

²⁹ Európa Tanács Rec (2006) 2. sz. ajánlása.

³⁰ *Európai Börtönszabályok*. Budapest, Bv. Szakkönyvtár, 1990.

³¹ NAGY Ferenc: Európai kihívások, magyar válaszok a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén. *Börtönügyi Szemle*, 2003/1. 2.

³² NAGY i. m. 4.

az 1963. évi 20. törvényerejű rendelet, amely a szabadságvesztés végrehajtását ismét az Igazságügyi Minisztériumra bízta.

Az 1966. évi 21. törvényerejű rendelet Magyarországon először szabályozta törvényi szintű jogszabályként a szabadságvesztés végrehajtásának célját, alapelveit, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjét, meghatározta a szabadságvesztést töltő elítéltek jogi helyzetét.

Büntetésvégrehajtási rendszerünk korszerűsítésének jelentős állomása az 1978. évi IV. törvény (Btk.), amely szerint a szabadságvesztés végrehajtása a felnőttkorúakkal szemben három fokozatban a fegyházban, a börtönben vagy a fogházban történik. E végrehajtási módok tartalommal megtöltése a Tervezet és a végrehajtásáról rendelkező jogszabályok feladata.

A törvény a büntetésvégrehajtási rendszer szabályozása során a következő fontosabb célkitűzéseket valósítja meg: kerüli a végrehajtási fokozatok meszterkelt megkülönböztetését (26–28. §), a szükséges elzártság mellett biztosítja az elítéltek és a külvilág közötti kapcsolat fenntartását, sőt fokozását (36–37. §), megfelelően deklarálja a büntetéssel együtt járó hátrányok és a szocialista humanizmus egységét (41–42. §), céltudatosan szolgálja a társadalomba való visszavezetést a hosszabb szabadságvesztésre ítéltknél (36. §). A törvény I. fejezete olyan általános jellegű rendelkezéseket foglal össze, amelyek valamennyi büntetés és intézkedés végrehajtására vonatkoznak. Megállapítja a büntetés és az intézkedés végrehajtásának általános feltételét (1. §); garanciális rendelkezéseket tartalmaz a joghátrány alkalmazását és az elítélt panaszjogát illetően, de kötelezettséget is ró az elítéltre (2. §); meghatározza azt, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása mely szervek feladata (3. §); rendelkezik a végrehajtás félbeszakításáról, illetve kizárásáról (4. §), végül a büntetés és az intézkedés tartamának számításáról (5. §).

Az elítélt panaszjoga azt biztosítja, hogy az elítélt a büntetés, illetve az intézkedés végrehajtása során a hatóság tevékenysége, határozatai és intézkedései törvényességének felülbírálatát kezdeményezhesse. A panasz előterjesztésének lehetősége különösen fontos a szabadságvesztés végrehajtása során, erről a 36. § (1) bekezdésének j) pontja rendelkezik. A panaszjog az elítélt számára orvoslási lehetőséget nyújt az esetleges sérelmekkel szemben, és így az elítélt jogai érvényesülésének biztosítékául szolgál. Garanciális jellegű rendelkezés az is, hogy a Tervezet jogot ad az elítéltnak közérdekű bejelentés, kérelem és jognyilatkozat előterjesztésére. A részletes szabályozás a végrehajtási rendelkezésekre tartozik. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet vagyis Bv. Szabályzat II. 6. § (4) bekezdése szerint a panaszt a fogvatartott a döntés közlésétől, illetve a döntés elmulasztásától számított tizenöt napon belül terjesztheti elő. Ha a fog-

vatartott a panasz megtételében akadályoztatva volt, a tizenöt napos határidő az akadály megszűnésétől számít. (5) bekezdés szerint a kérelmet, illetve a panaszt harminc napon belül - ha az ügy jellege szükségessé teszi, soron kívül - kell elbírálni, e határidő indokolt esetben harminc nappal meghosszabbítható. A kérelem, illetve a panasz elbírálásáról, valamint a határidő meghosszabbításáról a fogvatartottat tájékoztatni kell. (8) bekezdés szerint ha a fogvatartott a döntést nem fogadja el, úgy a büntetés-végrehajtási bíróhoz (a továbbiakban: bv. bíró) fellebbezhet, illetve keresettel fordulhat a bírósághoz.

Továbbá a fogvatartott a 6. §-ban foglalt jogorvoslati lehetőségek mellett továbbá közvetlenül fordulhat a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészhez, kérheti az ügyész általi meghallgatását; a fogvatartás alatt gyakorolható alapvető jogainak a sérelme esetén az alapvető jogok biztosához; valamint a személyes adatainak kezelésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával összefüggő jogsérelem esetén a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz.

Érzelhető, hogy a fenti szabályozások azonban a panasz kivizsgálása után nem világít rá arra, hogy ha és amennyiben panaszt helyálló, milyen intézkedéseket foganatosíthat, vagy a bv. intézet hogyan fog törekedni arra, hogy a sérelem megszűnjön, vagy kompenzálásra kerüljön.

7. A Bv. Kódex jelentősége

Érzelhető, hogy hazánkban későn, elhúzódozó jogalkotási folyamat eredményeként született meg az egységes, a büntetés-végrehajtás minden szegmensét átfogó törvényi szabályozás. A szabályozás egységességét a törvény megnevezése is sugallja, hiszen nemcsak a büntetések és intézkedések, hanem az egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásának szabályait is magában foglalja. A „rabjogok” fokozatos elismerésén keresztül vezetett az út a ma már általánosnak tekinthető felfogásig, amely szerint a személyi szabadság elvonása adja e büntetés tartalmát és a börtönkörülményeket úgy kell kialakítani, hogy az elítélt emberi méltósága, alapvető emberi, és általában a büntetéssel össze nem függő jogai ne csorbuljanak. A kiszabott szabadságvesztés végrehajtása egyértelműen az egyéni megelőzés (speciális prevenció) céljának szolgálatában áll. A speciális prevenció köréből pedig a fenti rendelkezés a szabadságelvonás során a joghátrány (*malum*) érvényesítését, valamint a reintegrációt, azaz a társadalomba történő visszailleszkedés elősegítését tekinti

a végrehajtási céljának, végső soron azt, hogy az elítélt a társadalom jogkövető tagjává váljon, azaz tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Az egységes szabályozás előnye, hogy valamennyi érintett területre egységes szabályozási elvek alapján határozzák meg a követelményeket, elvárásokat és a jogosultságokat is. Mindez már a preambulumban lerögzítik, hogy az elsődleges cél az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme, kiemelten az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak emberi méltóságának a tiszteletben tartása érdekében, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmának és az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülése.

8. Az elítéltek emberi jogai rövid elemzése

A büntetőjogi büntetés bizonyos értelemben az elítélt joga is egyben,³³ mert joga van – erkölcsi értelemben – büntetés-végrehajtási körülmények között vezekelnie a bűnéért.

A büntetés kiszabásával és végrehajtásával az elítélt méltósága, morális emberi lény jellege nyer elismerést, az tehát, hogy a társadalom minden más személyével egyenrangú személy maga is, egyugyanazon emberi méltósággal, tehát akinek joga van a bűnhődés révén való reintegrációra a társas-társadalmi kapcsolatokba, relációiba.³⁴

A büntethetőség feltételezi az ember szabad és ezért felelős, objektív értelemben értett morális lény jellegét, akkor is, ha a konkrét büntetett a legsúlyosabban erkölcsellenes büntetett követett el, így szubjektíve bűnös. A büntetésnek csak erkölcsi lények esetében van értelme: az ember esetében, aki képes a megjavulásra, de csakis a bűnhődés és a vezeklés nyomán. A büntetés nem annyira az állam – erőszakalkalmazási – monopóliuma, amiben a közjogilag biztosított hatalma nyilvánul meg a polgárok felett, hanem inkább filozófiai értelemben az állam a büntetési kötelezettségének alanyi kötelezettje, amelyet közhatalomként gyakorolnia kell, hiszen az emberi együttélést, a szabadság rendjét szavatolja, amelyben mindenki köteles a másikat személyként tisztelni jogaiban. Azon büntetési kötelezettség kötelezettje, amely büntetéshez – mint mondtuk – az elítéltnak, a másik oldalról, joga van, hogy a bűnét követő büntetés révén, a bűn súlya alól szabadulva reintegrálódhassék. Ideálisan tekintve, a büntetés-

³³ G. W. F. HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. § 100., 120.

³⁴ FRIVALDSZKY János: *A jog- és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Kar, 2014. 195.

végrehajtás célja az kell, hogy legyen, hogy a büntetés végrehajtásával, azaz a szabadságvesztés kitöltésével, a büntől való megváltottság is bekövetkezzék, ami a helyesen megélt bűnhődés eredményének szubjektív oldala. Ez eredményezi ugyanis a büntetés legteljesebb céljának megvalósulását.³⁵

A büntetés végrehajtásával éppen a büntethetősége fejeződik ki, ami legalább ez utóbbit potenciálisan előfeltételezi, tehát hogy képes – mint minden ember minden, akármilyen nagy bűne – a büntetés letöltésével, remélhetőleg a vezeklő erkölcsi megigazultsága után a bűncselekménye által megtört társadalmi kapcsolatokba visszaintegrálódni, a társadalom összes többi tagjával egyugyanazon méltóságú személyként kapcsolatba lépni.³⁶

A személyi szabadságában korlátozott fogvatartott számára biztosítani kell az állami védelmet az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben. Nem vitatott, hogy a társadalom védelme érdekében a szabályszegőket felelősségre kell vonni, s ha szükséges, szabadságukban is korlátozni kell őket, de ugyanakkor velük szemben mindvégig törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell eljárni. A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtévest tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartása mellett érhető el. Törvénysértéssel nem lehet a törvényszék tiszteletére, betartására készíteni senkit. Minden törvénysértés lehetetlenné teszi a végrehajtás során a büntetési cél megvalósulását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendeltetését egyetlen büntetőbírói határozat sem.³⁷

9. Záró gondolatok

Az emberi méltóság jogi tartalma elsősorban a jogértelmezés során bontható ki, és kevésbé a normaalkotás folyamatában. De megítélésem szerint az is rendkívül fontos, hogy mind a jogalkotás, mind a bírói jogalkalmazás során érvényesüljön az a természetjogi viszonyulás, mely az embert, az emberi személyiség szabad fejlődését, jogai érvényesülését és a hatalom korlátozását állítja a jogrendszer

³⁵ Uo. 197.

³⁶ Vö. FRIVALDSZKY János: Az emberi élet intézményes védelme az ószövetségi jogban. In: OROSZ András Lőránt – Újházi Lóránd (szerk.): *A Katolikus Egyház biztonsági helyzete a huszonegyedik században*. [Sapientia Iuris 5.] Budapest, L'Harmattan Kiadó – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2013. 97–122.

³⁷ Vókó György: Fogvatartottakkal való bánásmód Magyarországon. *OKRI Szemle*, 2009. 56.

középpontjába.³⁸ Ha valaki a társadalom békéje ellen tör, a társadalomnak joga keletkezik a támadást a jövőre nézve ellehetetleníteni, azonban nem szabad a vétkest cél nélkül büntetni, mert ez által csak további károkat okoznánk.³⁹ „A bűnelkövető emberben nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia [...]”⁴⁰

Az új Bv. Kódex rendelkezése a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának céljáról jelentős tartalmi változást hoz.⁴¹ Az új Bv. Kódex kettéosztja a büntetés célját, a feltételes szabadságra bocsajtás lehetőségének kizárásával kiszabott szabadságvesztés-büntetésre ítélt fogvatartottak tekintetében célja önállóan jelenik meg és a valós élet realitásait tükrözi, míg a többi elítélt tekintetében mintha újra szárnyra kapna a treatment-ideológia optimizmusa.

A törvény céljaul tüzi ki, hogy a reintegrációs tevékenység eredményeként elősegítsék a fogvatartott a társadalomba való sikeres visszailleszkedését és a társadalom jogkövető tagjává válását, valamint kötelezettségként írja elő, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során biztosítsák az elítélt személyiségének, illetve felelősségérzetének fejlődési lehetőségét.

A reintegrációs tevékenységet a bv. intézet végezheti önállóan vagy más szervezetekkel kooperálva is. A törvény indokolása kifejezetten ösztönöz a különböző szervekkel való együttműködésre, arra hivatkozva, hogy ez fokozhatja a bv. céljai elérésének eredményességét.

A törvény indokolása immáron az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet jelöli meg elsődleges feladatnak, de már nem csak azt tüzi ki céljaul, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt hanem, hogy a társadalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig önön meggyőződéséből eredően, emellett persze operatív feladatként megmarad az elítélt szabadságának elvonása is.⁴² Az indokolás szerint az önakaratból való javulási szándék csak individualizált módszerekkel érhető el, amely szükségessé teszi

³⁸ Vókó György: A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. *Jura*, 2001/1. 104.

³⁹ PULSZKYKY Ágost – TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, Emich Gusztáv kiadványa, 1867. 9.

⁴⁰ Vókó (2001) i. m. 102.

⁴¹ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 83. § (1)–(8) bek.

⁴² T/13096. számú törvényjavaslat a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. (<http://www.parlament.hu/irom39/13096/13096.pdf>) (Letöltve: 2020.01.10.).

egy – különböző szempontok alapján kialakított – ésszerű és megvalósítható mértékig differenciált börtönrezsim működtetését.⁴³

A jövőre nézve, mindent összevetve két feladat fogalmazódik meg, egyrészt, hogy az új Bv. Kódexet a tárgyalta fogalmak tartalmának megfelelően módosítani kell, mert az helytelen terminológiát használ, a szakirodalomban pedig jobban oda kell figyelni a helyes szóhasználatra, nem alkalmazhatjuk szinonimaként a reszocializáció és a reintegráció fogalmát, mert csak így tudjuk pontosan kifejezni magunkat. „Elnyomni könnyebb, mint nevelni; elijeszteni, mint maradandólag meggyőzni; pillanatnyi cselekvéynek hatása is mulékony; nagy eredményhez csak fáradságos munka vezethet.”⁴⁴

– ABSTRACT –

The Appearance of the Fundamental Rights of Convicts in Penitentiary Proceedings

The main thrust of my research is the emergence and enforcement of the right of redress for detainees in the penitentiary complaint mechanism against violations. My present study touches on the part of my research to deduce that detainees have fundamental rights that cannot be alienated from him despite serving any length of sentence, and to point out why the present purpose of sentencing is reintegration.

I have tried to clash as many approaches as possible that still raise serious philosophical questions to this day. Primarily, conceptually and substantively, I tried to seize the right to today's restorative justice to meet social, criminal policy, European Community and international expectations, to meet needs and to strike a balance between needs and expectations, which is often beyond the legislature, legislators and legislators. depends on their specific discretion and criminal treatment.

At the same time, in my present outlook, I have summarized all the universal documents that were the first to embrace and fight for the fundamental rights of detainees.

⁴³ Vókó György már korábban is felhívta arra a figyelmet, hogy a speciális prevenciót csak az individualizáció keretein belül lehet megvalósítani. Vö. Vókó György: *Magyar büntetés- végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dóm-Dialóg Campus, 2013. 179.

⁴⁴ PULSZKYKY–TAUFFER i. m. 10.